

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİZİMKİLER

Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

18. KİTAP

1575 - 1600

Ulusal Devletlere Doğru

Yazarlar

Evin Esmen Kısakürek

Arda Kısakürek

Bizimkiler adlı kitapların tümü aşağıdaki sitelerde mevcuttur:

<http://www.dunya-tarihi.com/>
<http://sites.google.com/site/ekitapduyatarihi/>
<http://sites.google.com/site/ekitduyatarihidevam2/>

BİZİMKİLER.....	2
18. KİTAP.....	2
Osmanlı Askeri sistemi eskiyor.....	6
Toplar ve Atlar.....	9
Osmanlı'da Şiir ve Tarih.....	11
Osmanlı Bürokrasisinde Gelişme.....	13
Hindistan'da Ekber Şah yönetimi.....	15
Hindistan'da Reform.....	18
Ruslar Sibiry'a da ilerliyor, 1574.....	21
Çar İvan yönetimi yeniden şekillendiriyor, 1575.....	23
Hindistan'da dini tartışmalar.....	25
Sudan ucuz toprak, 1575.....	27
Rasathane, 1576.....	29
Guillaume d'Orange, 1677.....	31
Adil İmparatorluk.....	33
Fas'ta Portekiz'in Sonu, 1578.....	35
Portekiz-Yerli melezlenme, 1578.....	38
Sokullu'nun ölümü, 1579.....	40
Venedik Ressamları.....	41
Ukrayna veya Rus Kazakları.....	43
Yeniden Osmanlı Safevi savaşları, 1578.....	44
İlmiye.....	46
Osmanlılarda esirler veya kullar.....	48
Osmanlı elyazmaları.....	49
Pays-Bas parçalanıyor, 1579.....	50
İspanya ve Fransız Katolikleri müttefik, 1580.....	52
Osmanlı Rasathaneyi Yıkıyor, 1580.....	54
Musevilikte Yeni Gelişmeler.....	57
Tanrı'nın İnsana İhtiyacı var.....	59
Cizvit Ruggieri, 1580.....	62
Turkey Company, 1581.....	64
Köroğlu, 1581.....	66
Livonian Savaşı, 1582.....	67
Osmanlı tımarları özelleşiyor, 1582.....	69
İran Savaşı Pahalı Savaş, 1583.....	71
1584'de Osmanlılarda Büyük Devalüasyon.....	73
Büyük (Korkunç) İvan'ın ölümü, 1584.....	75
Antwerp Kuşatması, 1585.....	77
Sibiry'a da Rusların önü açık, 1586.....	79
Amerika Plantasyonları, 1587.....	81
Montaigne.....	84
İngiltere öne çıkıyor, 1588.....	88
Hümanizma İngiltere'de.....	91
Prütenler.....	93
Japonya'da Yabancıların Sonu Geliyor.....	94
İran Halkı.....	95
Mimar Sinan.....	98
Cizvit Ricci, 1588.....	100
Yeniçeri Baş İstiyor, 1589.....	101
Son Valois, 1589.....	102

Avrupa Çin'i Öğreniyor, 1589	103
Moskova Patrikliği, 1589	104
Osmanlı İran Anlaşması, 1590	106
Arnavutluk	108
Meksika'da yeni gelişmeler	109
Çin	110
XVII. Yüzyıla girerken Osmanlı İmparatorluğu	113
Osmanlının Devşirme Askeri Birlikleri	115
Osmanlı Ordusu	118
Akıncılar	120
Osmanlı ekonomisi bozulmaya başlıyor	122
Celali İsyanları	125
Osmanlıda ticarete	127
Avrupa'da Bölünmüş Dinin Problemi	131
Japon birliği yeniden kuruluyor, 1590	132
Japon Ahlakı Bozulmasın, 1591	133
Tunus'ta Dayı Yönetimi, 1591	135
Vatikan sahte belgenin sahteliğini kabul ediyor, 1592	136
Tarımda İlerleme	138
Osmanlı Habsburg savaşı, 1593	139
Batı Avrupa'da yeni gelişmeler	141
Yanık Kalesinin Fethi, 1594	143
Osmanlı Karşısı İttifak, 1594	145
Herkes Sömürge Peşinde, 1594	146
Sultan III. Murat'ın Ölümü, 1595	147
Osmanlı Tahtı III. Mehmet'in, 1595	149
Jean Bodin	151
Türk Akıncılarının Sonu, 1595	153
Estergon Kalesinin Avusturyalılara geçişi, 1595	156
Portekiz İnişe Geçiyor, 1595	158
Hollanda geliyor, 1596	160
Haçova Meydan Savaşı, 1596	162
Astronomi, 1597	165
Şerefname	167
Nantes Fermanı, 1598	169
İspanya	171
Portekiz'in İşi Zorlaşıyor, 1598	173
Geniş Çaplı Celali Ayaklanmaları, 1598	174
Özbeklerin Çöküşü, 1598	176
Osmanlı Avusturya Savaşı Her İki Taraf için de iyi gitmiyor	178
Japonya'da Yönetim Tokugava'da, 1598	180
Azov, 1599	181
Batı'da Osmanlının Gövde Gösterisi, 1599	183
Avrupa'da Asiller	185
Avrupa'da Burjuvalar	187
Avrupa'da Halk	188
Hermes külliyatı	189
Batı Hristiyanlığında Bunalım	191
Ateizm	193
Kaniye Osmanlıların, 1600	194

Doğu Hint İngiliz Şirketi, 1600	196
Potosi Madenleri	198
Marie de Medici Fransa Kraliçesi, 1600	199
XVII. Yüzyıla Girerken Avrupa.....	200
Avrupa’da Hükümdarın Davranışı Değişiyor	202
Avrupa’da Adalet Mekanizması.....	204
XVII. yüzyılda Osmanlıda genel durum	206
Osmanlı Sanatında durum	209
18. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar	212

Osmanlı Askeri sistemi eskiyor

Sipahis, Söldner des Sultans

Bilindiği gibi Osmanlı ordusu hacimsel olarak dirlik sahiplerinden ve onların kapıkullarından oluşuyordu. Padişahın kapıkulları (yeniçeriler, atlı kapıkulları, cebeciler, topçular) en güçlü ve en büyük birlikteliğe sahip kuvvetti. Ancak örnek olarak 100.000 kişilik bir Osmanlı ordusunu ele alırsak, bunun içindeki Padişah kapıkulu sayısı 20 ila 25 bin kadardı. Ancak bunlar top ve tüfeikle silahlandırıldığı için, pek çok zaferde en önemli rolü oynamışlardı.

XVI. asrın ortalarına doğru Balkanlarda Osmanlı ve Habsburg karşılaştılar. Habsburg ordusu Osmanlıların karşısına çıkıp, bir meydan savaşını kabul etmedi ama bu ordu, disiplinli, iyi eğitilmiş ve teknolojik olarak iyi donatılmış bir orduydı. Bu orduyu Osmanlı bir meydan savaşı yaparak yok edemeyince, kendi de ilerleyemez oldu. Böylece daha Sultan Süleyman döneminde Osmanlı genişlemesi Orta Avrupa'da durmuştu.

Habsburg orduları o sırada Avrupa'da yaşanmakta olan bilimsel ve teknik ilerlemeyi silahlı kuvvetlerine aktarmışlardı. Savaş inceleniyor, bilimsel bir temele oturtturulmaya çalışılıyordu. XVI. Yüzyılın sonundan başlayarak Osmanlı aydınları durumu inceleyip, Osmanlı ordusunun düştüğü durumu anlatıp, çözümler önermeye başladılar. Bunların içinde biri de Bosnalı bir kadı olan [Hasan el-Kafi](#)'dir. Habsburg Osmanlıyı önce durdurmuştu. Sonra Osmanlı bu ordu ile başa çıkamamaya başladı. Sonunda kendi askeri düzenini yeni duruma uydurmaya çalıştı.

Yeni askeri düzende yaya yeniçerinin yanı sıra, atlı kapıkulları da tüfek kullanmaya başlamalıydılar. 1550 civarında Rüstem Paşa pilot bir uygulama başlattı. Bir kısım kapıkulu sipahisi seçilerek, bunlara tüfek verildi. Sipahi kendini yaya askerden üstün görüyordu. Ayrıca tüfeği de bir silah olarak hesaba katmıyordu. Bu tüfekleri kullanmak zordu, zaman alıyordu. Barutla, kurşunla uğraşırken sipahinin üstü başı kirleniyordu. Sipahinin üniforması heybetli, güzel ve göz alıcıydı. Pilot uygulamaya tabi olanlar ile arkadaşları dalga geçmeye başladılar. Pilot olarak seçilenler tüfeklerini bıraktılar. Böylece deneme başarısızlıkla sonuçlandı.

Kapıkulu sipahisi tüfeği ret eder, küçümserken, Anadolu'da bu konuda yeni bir oluşum meydana geliyordu. Anadolu'da köylü veya göçebe reaya genci heves edip, bir at ve tüfek elde edip, savaşa katılıyordu. Bunlara “ levent “ veya “ sekban “ deniyordu. Şehzadeler Selim ve Bayezid kendi aralarında mücadele ederken, her ikisi de böyle tüfekli, atlı gençleri para ile tutmuşlardı. Bunların sayısı çığ gibi büyüyordu. Tarihi bizimle birlikte takip edenler, bu oluşumu yadırgamayacaktır. Bu sık sık rastladığımız bir oluşumdur. Kısa bir süre sonra, XVI. Yüzyılın sonlarında Osmanlı orduları da çok sayıda levent tutmaya başlayacaklardı.

Bir diğer değişim de padişahın kapıkulunda meydana geldi. Kapıkullarının emekli olana kadar evlenmesi, çoluk çocuk sahibi yasaktı ama zamanla aile kuran ve kuralları atlatmayı bulan yeniçerilerin sayısı artıyordu. Kapıkulu köle olduğundan oğullarının kapıkulu olması mümkün değildi. XVI. Yüzyılda kapıkulları oğullarının da kapıkulu olması için direktmeye başladılar. Bu sırada ordunun asker gereksinmesi de artmıştı. Zaten leventlerin çoğalması da bu ihtiyaçtan kaynaklanıyordu. Padişah kapıkulunun isteğini kabul etti Şimdi köle çocukları kapıkulu oluyorlardı. Böylece devşirme usulü de tavsamaya başladı. Bir süre sonra da bütünüyle terk edilecekti. Bu gelişme kapıkulu mantığına tersti. Kapıkulu yurdundan, ailesinden, evinden, barkından kopmuş, sadece padişaha canıyla ve her şeyi ile hizmet eden köleler olmalıydı. Bu yeni durum, bir nevi paralı askerlikti.

Yeniçeri sayısı yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla artmaya başladı. Böylece de yeniçeri İstanbul'daki en önemli siyasi güç oldu. Kalabalıktilar, güçlüydüler, silahlıydılar, birlik halindeydiler ve organizeydiler. İsteklerini devlete ve hatta padişaha zorla kabul ettirir oldular. Bu gelişme sadece İstanbul'a mahsus değildi. Ülkenin tümünde kapıkulları hakim duruma geliyorlardı.

Başlangıçta sadece padişah askeri olan yeniçeriler, şimdi ülkenin her yerinde vardı. Başlangıçta yeniçeri sadece padişah sefere çıkarsa harbe giderdi. Sonra ülke genişleyince belli başlı merkezlerde Osmanlı iradesini oturtmak için yeniçeriler garnizonlar olarak oralara

yollandılar. Uçboyu kaleleri, Kahire, Şam, Halep, Bağdat gibi yerlerde yeniçeri garnizonları kuruldu. Zamanla Anadolu kentlerine ve ülkenin içlerine de yeniçeri garnizonları yerleştirildi.

Yeniçeri sayısı hızla artıyordu. Devlet artık kırsal kesimde asayiş koruyabilmek için dirlik sahibine değil kapıkuluna daha fazla güveniyordu.

Kapıkulu Osmanlı ülkesinde hakim güçtü.

Osmanlı ordusu ağırdı, ulaşım imkânlarının çok zor olduğu ve çok geniş topraklarda, çok ağır hareket edebiliyordu. Bu büyük ve ağır ordunun kendinden uzak yerlerde etkili olabilmesi çok zordu. İranlılar bunu bildikleri için, Osmanlı ordusu ile karşı karşıya bir çatışmaya girmiyor. Eninde sonunda çekip gitmelerini bekliyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman'ın bütün başarılarına rağmen doğuda [Safeviler](#), Batıda [Habsburglar](#) duruyorlardı.

Kanuni'den sonra padişahın, ordusunun başında bizzat sefere gitme alışkanlığı da bitti. Şimdi padişah sarayında, etrafı genelde harem ile çevrili olarak, kendine ait bir dünyada yaşamaya başlayacaktı.

Yeniçeri ocağının komuta kademesi şimdiki İstanbul Müftülüğü binasıydı. Buraya Ağa kapısı denirdi. Ağa kapısı'nı bugünün Genel Kurmay Başkanlığı gibi düşünebiliriz. Yeniçeri ocağı yok edildikten sonra burası Şeyhülislam binası haline geldi.

Ağa kapısı

Toplar ve Atlar

Atlılar ve toplar

Osmanlı her şeye rağmen Avrupa içlerine ilerliyordu. Ancak artık toplar, Türklerin o efsanevi atlılarına çevrilmişti. Ama şimdilik toplar bile atlıları durduramıyordu. Ancak, Avrupa içlerine girildikçe uzaklık Avrupa lehine rol almaya başlamıştı. Lojistik güçlükler Türk saldırılarını zamansız kesiyor, sonuç alınmadan Osmanlı orduları geri dönüyordu. Kanuni Sultan Süleyman Tuna nehrine 80 günde ulaşabilmişti. Arakasında 20 ila 40 bin develik birlikler vardı. Düşman topraklarının içlerine girdikçe, yakılıp yıkılmış yerlerde koskocaman orduyu beslemek çok zor oluyordu. İmparatorluk yayılışının sınırlarına varmıştı.

Osmanlı ile Avrupa arasında gerçek anlamda bir cephe yoktu. Sınırlar belirsizdi. Sınır diye söz konusu olan bir bölgeydi. Zaten ordular da yeteri kadar kalabalık değildi.

Askeri hareketlerden genel olarak pek bir sonuç alınamıyordu. Karşı taraf savaşı kabul etmez ise dolanıp, duruluyordu. Karşı taraf savaşı kabul edip, yenilse bile, boyun eğmiş olmuyordu. Olan sadece bir savaşın kaybedilmesi idi. Lojistik problemleri daha içerilere girilmesini önüyordu.

Savaşlar baştan kuşatma savaşlarıydı. Buna ilave müstahkem yerler, yiyecek depoları, tersaneler işgal edilirdi. İstenen yiyecek ve paranın bitmesi ile düşmanın barış istemesiydi. Kazanan da nerede ise son parasını harcarken savaşı kazanmış olurdu. Böylece ilerlemeler kale kale, kent kent yapılır, ele geçen ganimet ile hazine tekrar doldurulurdu.

Habsburglar Yenidünyadan Avrupa'ya gemilerle mal taşıyorlardı. Bu deniz yollarının güvenliği onlar için çok önemliydi. Ama Avrupa'ya kıymetli madenleri taşıyan İspanyol ve Portekiz gemileri Fransız korsanlarca soyulmaya başlandı. Onları İngilizler takip ettiler. Buna

karşılık İspanya (İmparator [V. Karl](#) veya Şarlken) konvoy yöntemini geliştirdi. Bir sürü ticari gemi, savaş gemilerinin koruması altında, konvoy olarak yol alıyordu.

Denizde ve karada savaşlar sürerken, devletler de bir birlerini içten yıpratmaya çalışıyorlardı. Fransızlar Almanya'ya, İngiliz ve Alman Protestanlar Fransa'ya, [İspanyollar](#) Fransa'ya karışıp duruyorlardı.

Türk korsanları ise Akdeniz'de ne Fransızları ve ne de Mağriplileri tam olarak desteklememişti. Yağma ve talan onlara yetmişti. Osmanlılar isteseler Nice'i alır, Toulon'u üst olarak kullanır, Mesina ve Napoli'yi ellerine geçirebilirlerdi. Böylece buğday ve gümüş yolları kesilir. Habsburg İmparatorluğu da çökebilirdi. Ama bunu Osmanlılar yapmadılar.

Osmanlı'da Şiir ve Tarih

Kozmografya, Kaziwi

Osmanlılarda edebiyat türü olarak şiir ve tarih öne çıkmıştı. Şiirde gazel ve kaside türleri en önem verilen türlerdi. Seyrek olarak [mersiye](#) ve [mesnevi](#) yazılıyordu. Şiirde, daha önce de söylediğimiz gibi [Fuzuli](#) ve [Baki](#), en önemli şairlerdi.

Fuzuli Bağdat'ta doğup, 1556'da öldü. Padişah tarafından yardım edilmesine rağmen İstanbul'a hiç gelmedi. Ancak ünü sadece Osmanlı dünyasında değil, tüm Türk dünyasında yayıldı. Fuzuli'nin dev eseri “[Leyla ile Mecnun](#)” adlı eseridir.

Baki (1526 – 1600) ise tam bir İstanbulludur. Bir müezzinin oğludur. Kanuni'nin Bağdat seferi sırasında sunduğu bir kaside ile dikkatleri çekmiştir. Sağlığında “Sultanü Şuara” adı ile anılmaya başlamıştı. Kanuni ölünce Baki'nin yazdığı mersiye Osmanlı edebiyatının başlı başına bir anıtidir.

Dönemin diğer şairleri “ İşretname “ yazarı [Revani](#) (öl. 1523), [Zati](#) (öl. 1546), ve [Hayali](#) (öl. 1556) dır.

Osmanlı insanı, kendini hiçbir zaman büyük hayallerin ve büyük görevlerin yapmasından sorumlu kişi olarak görmemiştir. Dinsel olarak kadere, alın yazısına ve bu dünyanın geçici olmasına inandığınızda bunun böyle olması normaldir. Osmanlının hayatında ölçülü olmak önemlidir. Yaşamında geometrik bir düzen söz konusudur. Hayata bakışı düzenli ve terbiyelidir. Bu düzen ve terbiyeye divan şiiri aracılık eder. Divan şairi, emperyalist bir imparatorlukta, emperyalist değildir. Dinin ona çizdiği sınırlarda kalender ve yapıcı olmaya çalışır.

Osmanlılarda yönetici sınıf edebiyata düşkündür. Ama bunu bir meditasyon aracı gibi görür. Şair için her şey durmuş, oturmuştur. Sakin, başı ve sonu belli bir hayatı vardır.

Osmanlı imparatorluğunun diğer gözde türü tarihçilikti. Osmanlı tarihçileri genel olarak önemli olaylara ve Osmanlı Padişahlarının haşmetine yer verdiler. Burada söz konusu olan resmi bir tarihçilikti. Dönemin en önemli tarihçisi [Kemal Paşazade](#)’ydi (öl. 1535). Tevarih-i Al-i Osman (Osmanlı Hanedanı Tarihi) adlı eserini yazdı. Kemal paşazade asker bir aileden geliyordu. Yazısı süslü ve ağıdalıydı.

Diğer tarihçilere gelince Sadi, Sultan Selim onuruna “ Selimiye “ adlı eseri yazdı. Kronik yazarı [Cemali](#) (öl. 1550) şeyhülislam ve müderristi. [Lütfi](#) (öl. 1569), Asafname’de veziriazamın görevlerinden bahsediyordu. [Sadeddin](#)’ın (öl. 1599) [Tacür Tevarih](#) (Tarihlerin Tacı) adlı eseri dönemin en önemli eserlerindendir. Sadettin III. Murat’ın eğitmeni olarak İstanbul’da bulunuyordu. 1600 çivarlarında ölen [Gelibolulu Mustafa Ali](#) Olayların Özü (Künh ül-ahbar) adlı eseri ile ünlüdür. Ali Bey hem belgelere dayandığı, hem gerçeklere olabildiğince sadık kaldığı ve hem de belli bir eleştiri anlayışına sahip olduğu için önemlidir. Kendisini bu hususlarda [Hezarfen Çelebi](#) ve [Naima](#) sürdürmüştür.

Tarih ve şiirin dışındaki diğer eserlere gelince, [Kazwini](#)’nin, [İbn al-Vardi](#)’nin, Ebul-Feda’nın Arapça eserleri tercüme edildi. [Ali Ekber Hitayi](#)’nin Çin’e yaptığı yolculuğu anlatan eseri Farsçadan Türkçeye çevrildi. Ayrıca Osmanlı coğrafyacılar haritalar yapıp, eserler yazdılar. [Piri Reis](#) (öl. 1554) Kitab al-Bahriye’yi (Deniz üzerine kitap), [Seydi Ali Reis](#) (öl. 1562) Muhit’i (Okyanus, Hint okyanusu ile ilgili) yazdılar. Seydi Ali Reis’in bir de Hindistan’dan İstanbul’a dönüşünü anlatan [Mirat ül-Memalik](#) (Ülkelerin Aynası) adlı eseri vardır.

Osmanlı aydını toplumsal yapıyı eleştirmiştir. Toprak düzeni, vakıfların durumu, suiistimaller, rüşvet, hırsızlık, cehalet eleştirilmiştir. Aydın bunu yaparken, divan şairi Dünyanın durumunu, Osmanlı toplumunun durumunu dile getirmeyi düşünmemiştir.

Divan şairi, şair olarak, Anadolu’ya Türklerle beraber gelmişti. O zamanlar, Arap ve Fars kültürünü bilmediğinden Türkçesi sadeydi ve onunla yaşıyordu. Sonra Fars dili herkese güzel görülmeye başlandı. Klasik İran şiirinden, Hafız’dan, Sadi’den etkilendi. Şiir divan şiiri oldu. Zaten tasavvuf, ne olursa olsun Türklere hep çok çekici gelmiştir. Bunun temel nedeni de, bizce, içindeki Şaman dini hamurudur.

Osmanlı Bürokrasisinde Gelişme

Osmanlılarda bürokrasi Divan kararlarını hazırlıyor ve yürürlüğe koyuyordu. Bürokrasinin önemli bir kısmı [Defterdar](#) ve [Nişancı](#)ya bağlı çalışırlardı. Kanuni döneminde bürokrasi hem sayısal olarak büyümüş ve hem de çeşitlenmiştir.

Katipler üç daireye ayrılmıştı. Defterdarın yönettiği Rumeli dairesi, Anadolu Defterdarının yönettiği Anadolu dairesi, üçüncü sırada gelen bir defterdarın yönetiminde ikinci bir Rumeli dairesi vardı. Bu daireler görev tanımları içindeki eyaletlere giren ve çıkan paraları günü gününe kaydederlerdi. Hazine'nin yerel yöneticilerinin hesaplarını da muhasebeciler denetlerdi. Vakıflar, Saray ve tersane giderleri, vergiler, bütün para hareketleri denetim altındaydı. Eyaletlerden gelen Hazine gelirleri sürekli gözlenir ve denetlenirdi. Vergiler, sultanın taşınmaz mülk gelirleri, gümrük gelirleri gözlem ve kontrol altına alınır. Sultanın taşınmaz mülk gelirleri çeltik tarlaları, balık yatakları, tuzlalar, darphaneler, madenler, sabunhaneler gibi yerlerin gelirleriydi.

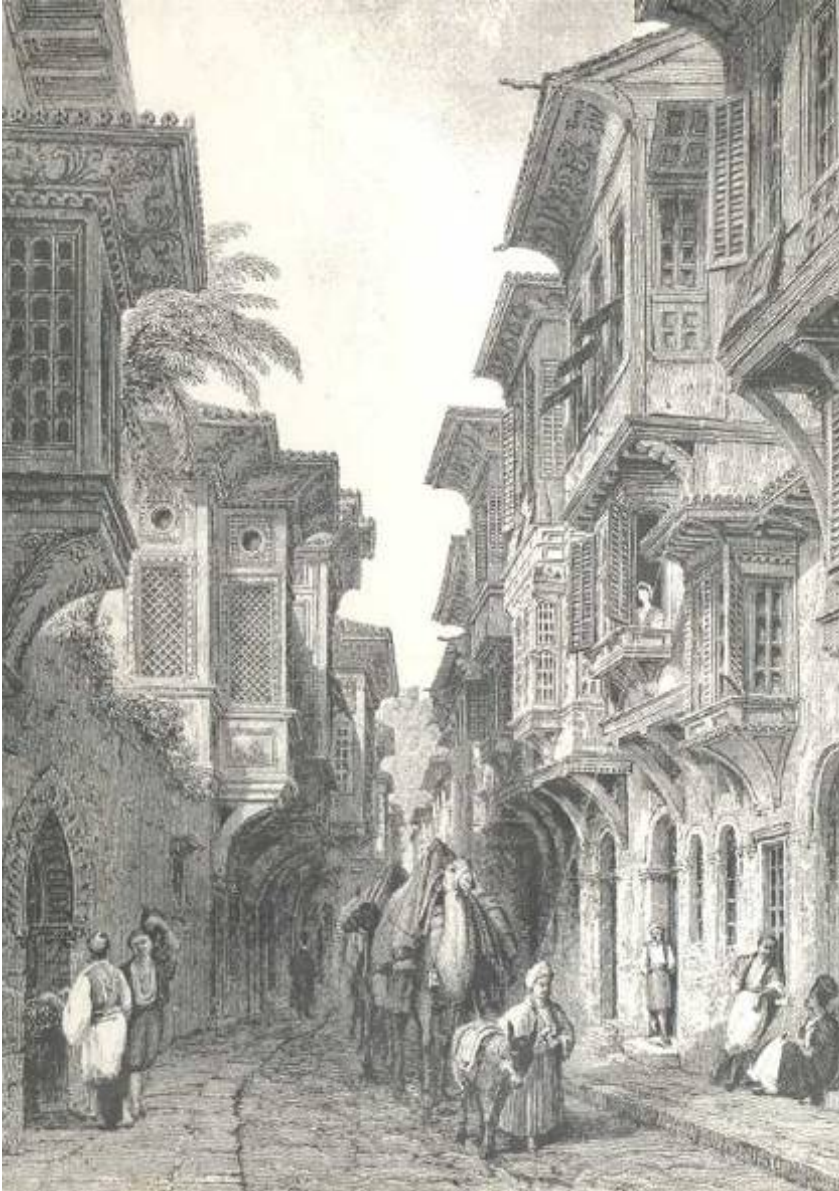
Hazine dairesinde dört ferman yazıcı vardı. Emirler, atama kararları, yönetimin soruları ve yanıtları dökümanite ediliyordu. İki tane de “ kale yazıcısı ” vardı. Bunlar eyaletlerdeki askeri birliklerin atama işlemlerini, aylık ödeme emirlerini yazmakla görevliydi. Üç “ mevkufatçı ” Hazineye kalan mallarla ve boşta kalan tımarların hesabını tutuyordu. Bir kişi Sultanın aldığı ve verdiği hediyelerin hesabına bakıyordu.

Hazineye giren ve çıkan her şey, hazine kapısına yerleştirilmiş bir görevli tarafından kaydedilirdi. Bir “ teslimatçı ” saray için çalışan zanaatkarlara verilen hammaddenin hesabını tutuyordu.

İkisi Rumeli ve ikisi Anadolu için olmak üzere dört “ varidatçı ” vardı. Bunlar Nevruz’da geçmiş yılın gelir ve giderlerinin bilançosunu çıkarırlardı. Nevruz yeni mali yılın başlangıcı kabul edilirdi.

Kanuni döneminde katipler çoğalmıştı ve görevleri çeşitlenmişti. Ama hala bunlar bir kast oluşturacak tarzda yapılanmamışlardı. Burada dikkati çekmesi gereken bir nokta da sivil ve askeri yapılanmanın birbirinden sıkı sıkıya ayrılmamış olmasıdır. Bir kişi gelişmelerin ışığında birinden diğerine her zaman geçirilebilinirdi.

Nasıl Sultanın Sarayı Enderunu ve Birunu ile İmparatorluğun merkezi ise buna benzer şekilde her üst görevlinin konakları da kendi görevlerinin ifa yeri idi.

Hindistan'da Ekber Şah yönetimi

[Ekber](#) Şah yani Babür İmparatorluğu Hindistan'da var olabiliyorsa, bu ordusu sayesindeydi. Ordunun büyük bir kısmı beyazlardan oluşuyordu. Beyaz aile çocukları esmerleşirse veya Hindu hareketsizliği içine düşerse horlanıyorlardı. İyi mevki sahipleri Afganistan, İran, Türkistan ve Moğolistan'dan gelenlerdi. Ekber şahım görevlilerinin %70'i babası veya kendi zamanında Hindistan'a göç eden ailelerin çocuklarıydılar. Geri kalanın %15'i Müslümanlığı kabul etmiş eski Hindulardan oluşuyordu. Sadece %15'i Hindu görevlilerdi. Bunlarında pek azı üst görevlere gelebiliyorlardı. En iyi parayı devlet görevlileri kazanıyorlardı.

Ordu ve devlet ki devlet ordu demekti, Hindistan'ı iligine kadar sömürüyordu. Hindistan için deki orduların her birinin mevcudu 1 milyonu aşyordu. Süvari hiyerarşisinin rütbeleri vardı. 10, 50, 400 ve 1000 askerin başında bir subay bulunuyordu. Sonra sıra ile 2500, 3000 ve 5000 kişilik süvarilerin üst rütbeli subayları oluyordu. Soydan prens olanlar ise 10 bin askerin başıydılar. Bu subaylara “ mansibdar “ deniyordu. Onlar askeri toplayıp, donatıp, atlandırıyorlardı. Mansibdarlar bu iş için para alırlardı. Devlet görevlileri de çoğunlukla onların arasından seçilirdi. Sivil görevli ordu dışından atanırsa, ona hemen bir mansibdarlık görevi verilip, yükümlülük yüklenirdi.

Ekber Şah ülkesini veziriazam kullanmadan yönetiyordu. 4 vezirin ve mutfak amirinin içinde bulunduğu bir kurulu vardı. Kurul istişari bir kuruldu. Ekber Şahı sınırlayan hiçbir yazılı yasa yoktu. Verdiği tüm kararları katipleri hemen kaleme alırlardı. Her işlem sicil defterlerine

geçtiğinden, çok kalabalık bir katip topluluğu vardı. Katipler, askeri hiyerarşi içinde görev almazlardı. Vergiler, giderler, olaylar, gelen yabancılar günü gününe kayda geçirilirdi. Yabancılar için geldikleri ülke ve geliş maksatları dahil geniş bilgi kaydedilirdi. Gümrükler çok kalabalık müfettişlerce denetlenir ve dökümleri çıkarılırdı.

Hükümdarın Hareminde (Zenana) 5 bin kadın vardı. Bunların her birinin odası, kişisel hizmetçisi bulunuyordu. Harem için, kadın muhafızlardan ve harem ağalarından oluşan büyük bir kalabalık vardı.

Hindistan tüketiliyordu. Şah nerede ise Ganj suyu oraya götürülürdü. Dağların karı geliyordu. Her yerin örneğin Kabil'in, Semerkant'ın en taze yitecekleri Şahın yanına gidiyordu. Bunu sağlayan bir koşucular ve postacılar ağı vardı.

Fillere 4 ila 7 bakıcı bakıyordu. Kılıç oyuncular, güreşçiler, avcı yamakları, şahbazlar gibi binlerce ve saymakla bitmeyecek kişi Şahın etrafında yer alıyordu.

Ekber şah zamanında bayındırlık faaliyetleri de hızla ilerliyordu. Her yerde yollar, köprüler, türbeler, ibadethaneler, saraylar yaptırılıyordu. Yeni kentler kuruluyordu. Her eyaletin başında bir mansibdar vardı. Eyaletler ilçelere bölünmüştü. İlçelerin başında biri silahlı birliklerin komutanı diğeri hazine sorumlusu olmak üzere iki mansibdar bulunuyordu. Kent ve limanların ilçelerden ayrı bir yönetimi vardı. Her imparator görevlisinin bir ordu gibi hizmetlileri vardı.

İmparator görevlileri, görevi kiralyorlardı. Onlar imparatorun tüm yetkisine haizdiler. Gümrükler ayrıca kiralanıyordu. Yöneticiler, yönettikleri yerlerdeki vergileri topladıktan sonra, yerel giderleri çıkıp, kalanı İmparatora yolluyorlardı. Devlet görevlilerinin bildiği tek şey vardı, o da vergi yani para almaktı. Köylü toprak vergisi veriyordu, ziraatçı ürün vergisi ödüyordu, ırmaklarda ve yollarda geçiş paraları alınıyordu, satışta ve hatta doğumda vergi vardı, yani her şey vergiye bağlanmıştı. Görevliler, tüm vergiyi toplayamadıklarından ve çok vergi kaçağı olduğundan, çözüm yolunu, imparatorun koyduğu vergiyi dört katı salmakta bulmuşlardı. Adaletle başvurmak bile para işiydi. Ancak pahalı hediyeler götürülmüşse, kapılar açılırdı.

Her yerde üreten değil tüketen sürüyle insan vardı. Soylular, görevliler, zemindarlar (büyük toprakları yöneten asiller) inanılmaz bir lüks içindeydiler. Bunlar halktan sadece alıyorlardı, onlara verdikleri hiçbir şey yoktu. Suyolu, depolar, sulama kanalları, ticaret güvenliği hiçbir şey yoktu ve yapılmıyordu.

Zenginlerin ölümü halinde hükümdar mirasa el koyuyordu. Böylece her aile her sefer hayata yeniden başlıyordu. Bu durumda sermaye birikimi olamazdı ve olmadı. Tüccarlardan veya parası olduğu bilinenlerden devlet hep borç alıyor, ama hiçbir zaman ödemiordu. Zanaatkarlar sopa gücü ile çalıştırılıyorlardı. Onların mallarına ancak değerinin yarısı ödeniyordu. Herkes çok yoksuldu. Zanaatkârın iplik alacak parası bile olmazdı.

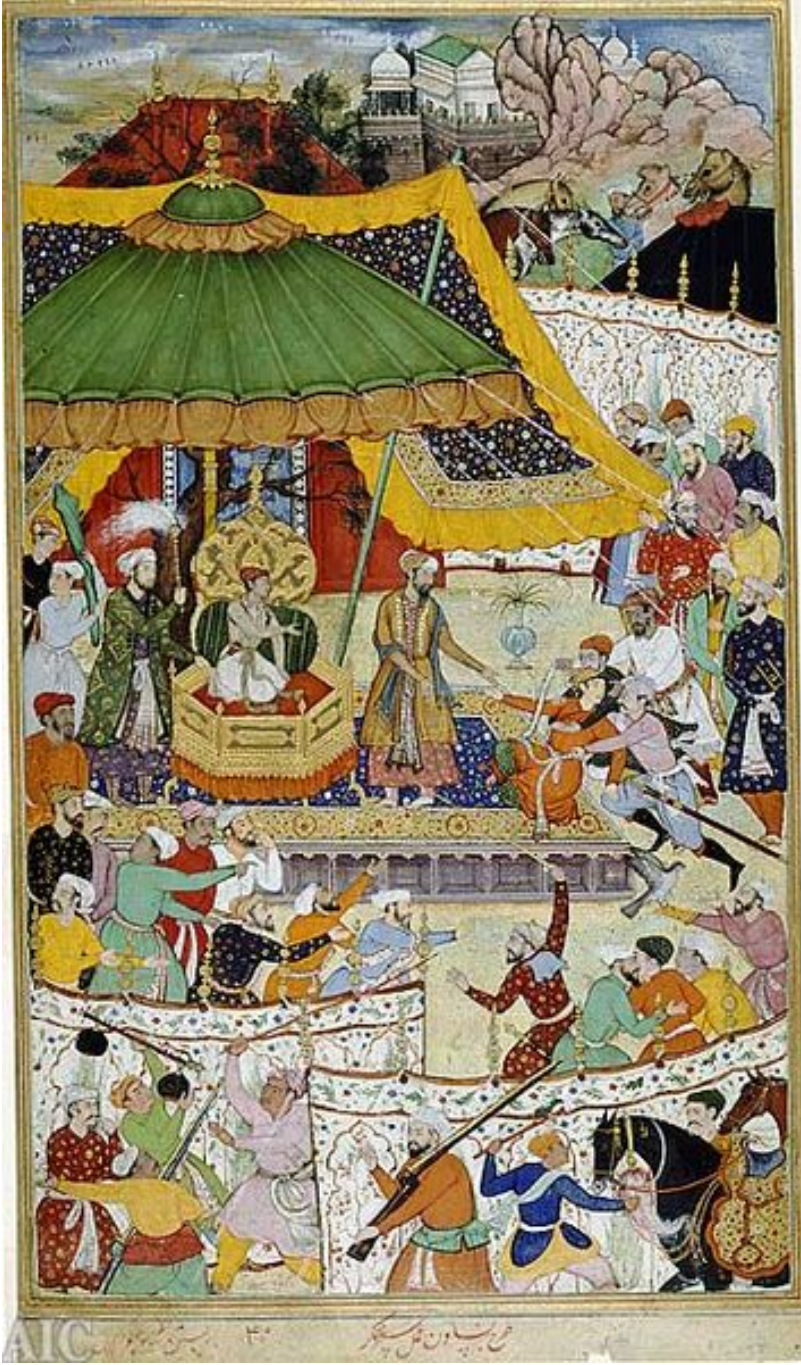
Zaten her şey durağan haldeydi, şimdi ilerleme de yasaklanmıştı. Ticarete yapılamaz hale gelmişti. Güvenli olmayan yollar nedeni ile kervanlar 4 – 5 yüz kişilik korumalar yardımı ile yapılabiliniyordu. Taşıma maliyeti iyice artmıştı. Uzun mesafeli ticaret, maliyet nedeni ile yapılamıyordu. Bu durumda kentler çevrelerindeki 200 – 250 Km.lik yakın çevrelerinin yetiştirdiği ile yetinmek zorunda kalıyorlardı. Uzun mesafede ticaret ancak hafif ama pahalı mallar ile yapılmıyordu. Ticaret ölmüştü. Zaten sermaye birikimi de ölmüştü.

Devlet de, ordu da Hindistan'ın sırtında bir asalaktı. Yüğü de köylü çekiyordu. Köylü toprağı zavallı, kadidi çıkmış, kötü koşulmuş öküzlerle ve tekerleksiz, tahta sapanla işliyordu. Demir çok pahalıydı, köylü alamazdı. Gübre yoktu. Bazı yerlerde sulama da çok kötüydü.

Köylü toprağına da güvenemiyordu. Her an toprak elinden alınabilirdi, o sürülebilirdi. Köylü bu nedenle bakım ve yatırım yapmıyordu. Ayrıca nerede ise ürettiğinin yarısını vergi olarak veriyordu. Köylü günde ancak bir öğün oda sulu sepken sebze karışık pirinç yiyordu. Tüm gün bir şeyler çiğneyerek, midesini susturmaya çalışıyordu. Giysisi, pamuklu bir gömlekti. Bacasız, penceresiz, çamur ve çalı çırpıdan yapılmış evlerde oturuyordu. Kötü bir hasat ölüm demekti. Her yerde cesetler görülüyordu. İşsiz güçsüz insanlar yol boyu bir deri bir kemik, açlıktan feryat ederek dolaşıyorlardı. Kadınlar, çocuklar satılıyordu. İnsanlar kendilerini köle olarak satıyorlardı. Olup bitene dayanamayan aileler, toptan zehir içerek intihar ediyorlardı. Yamyamlık almış başını gitmişti. Anneler çocuklarını yiyorlardı. Etrafta ateşte pişirilen kol ve bacak parçaları görülüyordu. Artık İnsan eti de pazarda satılıyordu.

Hindistan'da Reform

Ekber Şahın Maiyeti

Hindistan'da durum fecaatti. Ekber Şah bu durumu düzeltmeye karar verdi. İlk iş olarak yer ve görev kiralamayı kaldırdı. Onun yerine maaş ödemeyi koydu. Ayrıca kiralanmış çiftliklerin kiracı sahibi yerine devlet görevlileri atadı. Vassallar yerine de devlet görevlisi atadı. Devlet görevlileri maaşlıydı.

Amber Kalesi

Hindistan'ın tümünde yeni bir vergi sistemi yürürlüğe girdi. Toprak vergisi duruyordu. Tarım vergisi için ekim alanları ölçüldü. Her cins ekim için birim toprak başına ortalama ürün miktarı belirlendi. Zirai vergi (tarım vergisi) ödemesi yukarıdaki kıstaslar içinde belirlendi. Devlet ürünün üçte birini alacaktı. Çiftçinin zorunlu giderleri, tohumluğu ve kendini geçindirecek miktarı da belirlenmişti. Bu miktar da üründen düşüldükten sonra geri kalan yaşam standardını arttırmak ve ihtiyat payı olarak ayrıldı.

Ekber Şah rüşvetle de mücadeleye başladı, ama eli uzak eyaletlere yetmiyordu.

[Ekber](#) Şah Hindular ile fatihler ve Müslümanlar arasındaki büyük ayrılığı da çözmeye karar vermişti. 1562 yılında bir Hindu olan [Amber](#) racasının kızı ile evlendi. 1563 yılında Hinduların Haç ziyaretine konmuş olan vergileri kaldırdı. 1564 yılında Hinduları aşağılayan Cizre vergisine son verdi. Hindu dinin uygulanması önündeki tüm engelleri kaldırdı. Kendi eski Hint edebiyatı hakkında bilgilendi. Sanskritçe eserleri Farsçaya tercüme ettirtti.

Bir [Brahman](#) olan [Tulsidas](#) 1574 de başlayıp 1614 yılında bitirdiği eserinde [Ramayana](#)'yı yeniden yazdı. Bu insan bedenine girmiş Tanrı Rama'nın destanıydı. Karısı Sita kadınlığın simgesiydi. Bu kitapta Hindu dini Hristiyanlığa çok fazla yaklaşılmıştı. Dualar, Hristiyan duaları gibiydi. Rama İsa'ya çok benziyordu.

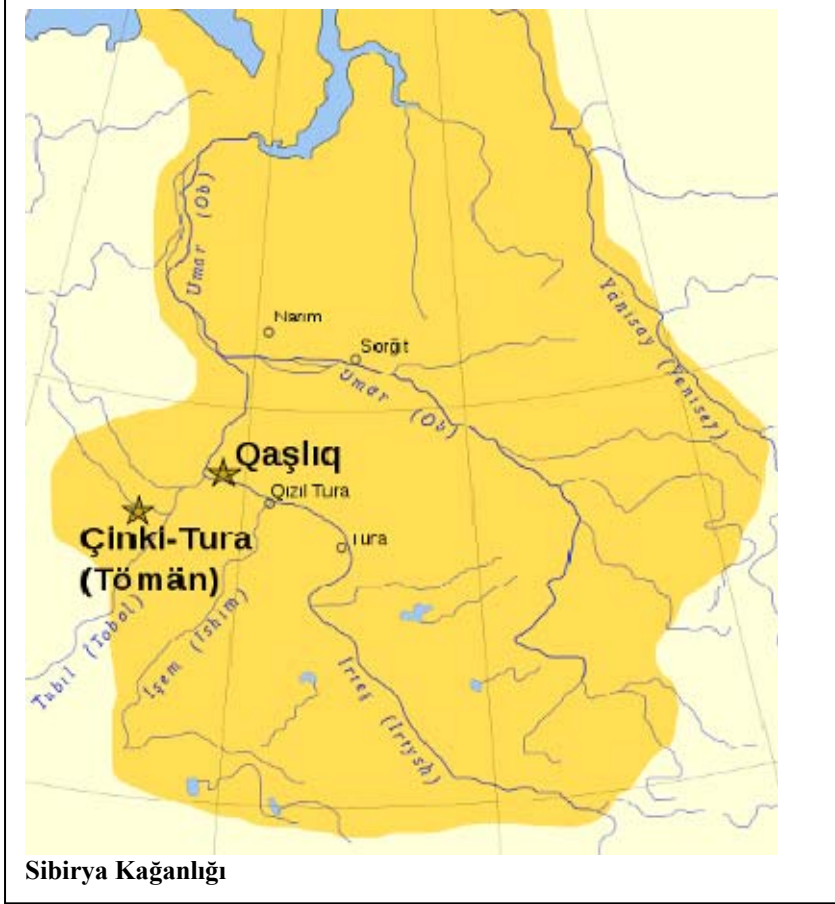
Bu kitaplar Hindular için çok önemliydiler. Bu kitabı Hindular okuyunca vaftiz olmuş, günahlarından temizlenmiş gibi oluyorlardı.

Sri Sita Ram, Laksman and Hanuman

Ekber Şah 1574 yılına kadar tam bir Müslüman'dı. Zamanla ibadetini sürdürdü ama gittikçe de kuşkucu oluyordu. Yönettiği ülkede de çeşitli inançlar vardı. Pekiyi ama gerçek neredeydi? Bütün bu kuşku içinde açık olan tek şey, Hükümdarlığın Tanrı'dan gelen bir ışık olduğuydu. Ekber Şah kendisinin Tanrı'nın bir aksi olduğuna kesinlikle inanıyordu. 1575 yılında bir ibadet evi yaptırdı. Burada kendi başkanlığında Tanrı ile ilgili konularda uzun uzun dini tartışmalar yapılıyordu.

Ruslar Sibirya’da ilerliyor, 1574

Sibirya’da İbak’ın oğlu [Küçüm](#) (1556 – 1598) kardeşi ve Rus vassallı olan [Sibirya Hanı](#) Yadigar’ı tehdit etmeye başladı. Yadigar hanlığı kaybetmemek için, Rus Çarı Korkunç İvan’dan yardım istedi. Bu İvan’ın da istediği bir fırsattı. Yapılan savaşlar sırasında Yadigar yenildi ve öldürüldü. Ancak bu İvan’ı durdurmadı ve hatta ilgilendirmede bile. Ruslar Sibirya’yı ele geçirmeye devam ediyorlardı ([Sibirya Hanlığının Ruslarca ele geçirilmesi](#)). [Şeybaniler](#) ile Ruslar arasındaki savaş sürüp gidiyordu.

1574 yılında [IV. İvan](#) (Korkunç İvan), her “ Kara Köylüye “ devlet hesabına 4 hektar toprağı işleme emrini verdi. Bu angarya ile köylü kaçışlarının azalması umut ediliyordu.

Fransa kralı [IX. Charles](#)’ın ani ölümü üzerine Lehistan kralı Henry (Henri), Fransız tahtına oturmak üzere ülkeyi gizlice terk etti. Fransa’da Din Savaşları yeniden alevlenmişti. Savaşlar 1574’te [IX. Charles](#)’ın yerine tahta çıkan [III. Henri](#) döneminde kısa aralıklarla sürdü.

Avusturya ve Rusya yeniden boş kalan Polonya tahtına kendi yandaşlarını geçirmek üzere harekete geçtiler. Osmanlılar aleyhlerine bir seçim olması halinde ordularını yollayacakları tehdidinde bulunuyorlardı. Rusya, üzerlerine Kırım hanlığı yollanacak diye korkutuluyordu. Sonunda Osmanlıya tabi olan [Erdel](#) (Transilvanya) voyvodası [Stefan Bathori](#) (Bathory)

Lehistan kralı seçildi (1575 – 1586). Doğu Avrupa’da Osmanlı menfaatleri korunmuştu. Mevcut denge XVIII. Yüzyılda Lehistan’ın taksimine kadar (1772 – 1795) korunacaktı.

Bathory Polonya tahtında

Hindistan İmparatoru [Ekber](#) Şah 1574 yılında Bengal’deki Afgan krallığını fethetti.

Filipinlerde [İspanyollar](#) Çin ile ilişkileri geliştirmişlerdi. Çin 1574 yılında [Fu-Kien](#)’den Manila’ya bir imparatorluk gemisi yolladı. Gemi Çin’e birkaç İspanyol ile birlikte döndü. İspanyollar Çin’de bir limanda bulunma ve İncil vaaz etme izni almışlardı. İspanyolların başında bir Fransisken olan [Martin de Rada](#) vardı.

Çar İvan yönetimi yeniden şekillendiriyor, 1575

Çar İvan

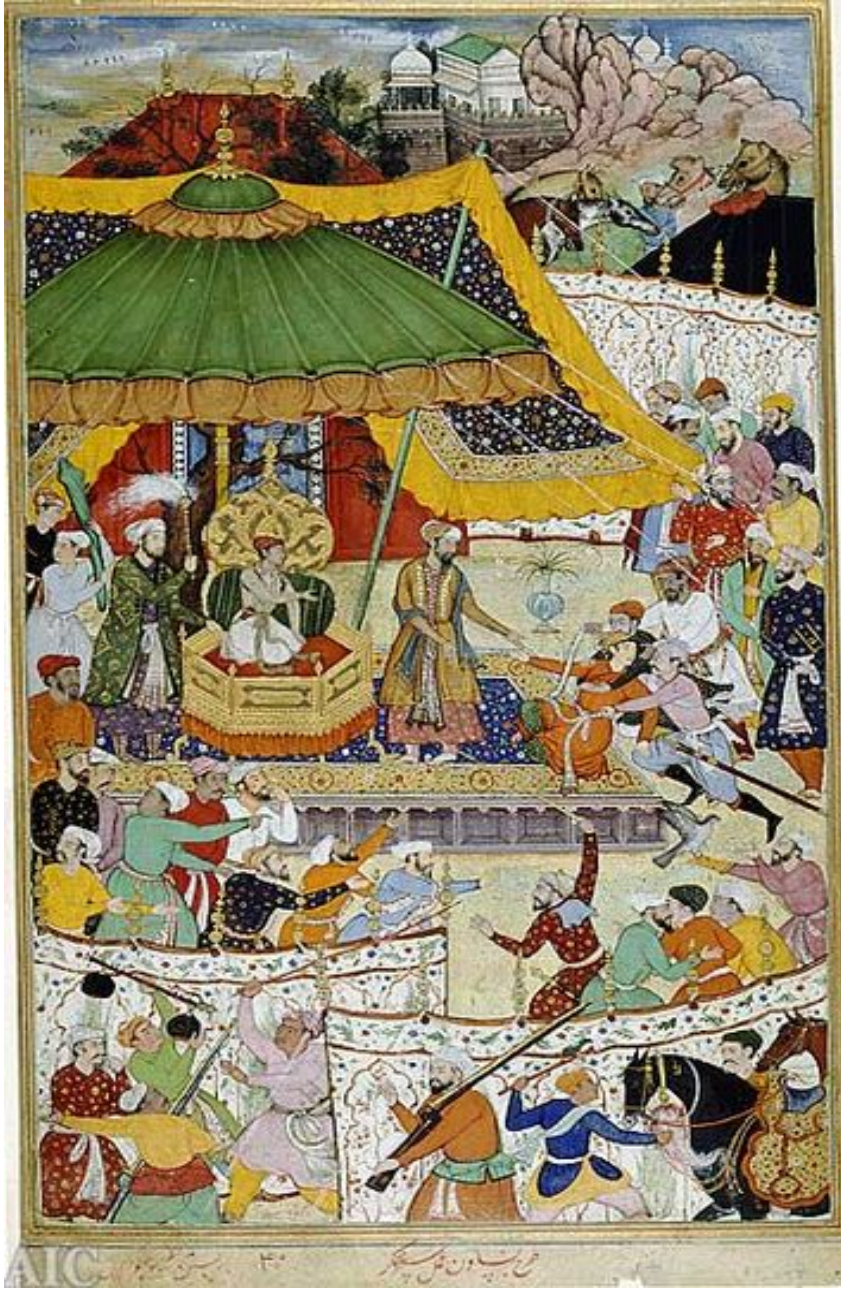
Rusya’da insan kıtlığı hep vardı. Yeni ele geçirilen topraklara göç edenler ve kaçanlar nedeniyle merkezdeki topraklar boşalmıştı. Moskova bölgesinde artık toprakların %70’i ile %90’ı sürülmüyordu. Köylerde kimse kalmamıştı. Bu durumda Pomieçnikler (toprağın kullanım hakkı karşılığı vergi, hizmet ve asker veren devlet hizmetlileri) görevlerini yerine getiremiyorlardı. Senyörler ise vergi vermeyi kesmişlerdi. Hazine boşalmıştı. Devletin vergi üzerindeki denetimi elden gitmek üzereydi. Tam merkezin denetimi tartışmalı bir hale gelirken, büyük toprak sahipleri ile Pomieçnikler arasında sürüp gitmekte olan köylü uyuşmazlığının çözümü için merkezi otorite ihtiyacı attı. Her iki tarafta uyuşmazlıklarının çözümünü merkezden istemeye başlamışlardı. Böylece [IV. İvaRan](#), toprak düzeni üzerine kurulmuş olan eski yönetimin yanına yeni bir devlet idaresi koydu.

Çar ile bütün yönetim birimleri arasında aracılık yapan “ Razsjad “ yapısını oluşturdu. Razsjad, hiyerarşik olarak, Çar ile Konseyinin altında yer alıyordu. Bu yapı içinde yeni bir devlet hazinesi, polis, topçu ve tüfekçi askerler, paralı asker dairesi (prikaz) vardı. Ayrıca “ Kazan Sarayı “, Yabancı İşler Sekreterliği ve Elçiler Dairesi de bu yapı içinde yer alıyordu.

İvan hazinesiyle beraber

Hindistan'da dini tartişmalar

Ekber şahın hşkşmeti (şah 13 yaşında)

Ekber Han, 1575 yılında, şakenti Fatihpur Sikri'de bir ibadethane açtırdı. Burada Hindu rahipler, Zerdüşť rahipleri, Müslřman ulema, Hıristiyan misyonerler kendi inançlarını şzgşrce savunuyorlardı. Aralarında tartişmalar yapılıyordu. Bu tartişmalara zaman zaman Ekber Han'da katılıyordu. Müslřmanlar bu çalışmaları kınadılar. Onlar dini tartişmalardan yana değillerdi. Onlar için tek bir hakikat vardı ki o Kuran'dı. Ama Ekber Han hşrriyet ortamını hiçbir şekilde bozmuyordu.

Ekber şahın okuma ve yazması yoktu. Başkalarına sşyleyip, yazdırıyordu. Ama zaten diğer Hindu kralları veya racaları da bşyle yaparlardı. Ekber şahın mşthiş bir belleği vardı.

Müslüman şair ve tarihçileri tanıyordu. İncil'i, Hristiyanlığı, [Hinduizmi](#), [Jainizmi](#), [Zerdüştlüğü](#) biliyordu. Bunları derinlemesine tartışabiliyordu.

Çok düşünen, pırıl pırıl bir zekaydı. Hala göçebe alışkanlıklarından tam kurtulamamıştı. Ama kendinden önceki atalarında eksik olan hususu da görmüştü. Siyaset ve devlet hakkında bütünlüğüne bir görüşe sahip olmuştu. Hindistan'da bir göçebenin nasıl egemen olabileceğini biliyordu. Bunun için ordusunun doyurulması ve tatmin edilmesi gerekiyordu. O da durmadan seferlere çıkıp, fetihler yaptı. Ordu için fetih demek, yağma yani servet demekti. Hayatı boyunca savaşp, Hindistan'ı bir uçtan bir uca kat etti.

İngiltere'de 1575 dolaylarından başlayarak, büyük tacirlerin ve merkezi imalathanelerin sahibi olan büyük sanayicilerin sayısı ve gücü iyice artmıştı. Bunlar kendi güçlerinin farkındaydılar. Ekonomik ilişkilerinde özgürlük istiyorlardı. Özgürlük dürtüsü ile kendilerine dayatılan düzenlemelere ve dayatmalara düşman oldular. Bu sırada kraliçenin dayattığı [Anglikan](#) Kilisesine, Protestanlarda gittikçe daha kalabalık olarak karşı çıkıyorlardı. İstekleri [Presbiteryen](#) bir kiliseydi. İnananlar kendi kendilerine örgütlenmeli ve kendi papazlarını kendileri seçmeliydiler.

Tunus Barbaros tarafından ele geçirilmiş ancak daha sonra elden çıkmıştı. Kıbrıs kuşatması sırasında Cezayir-ı Garp Beylerbeyi [Uluç Ali Paşa](#) tarafından tekrar Osmanlılara kazandırılmış, ancak kısa sürede İspanyollar Tunus'u geri almışlardı.

Bu sırada Yemen Başkomutanı Sinan Paşa İstanbul'daydı. Sinan Paşa ve Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa birlikte Tunus'a gönderildiler. 1575 yılında Tunus tamamen ele geçirilerek, Osmanlı topraklarına katıldı.

Fas ise gittikçe Portekizlilere yaklaşıyordu. Bu durum Osmanlıların Cezayir'deki yerleşimini riske atıyordu. Osmanlılar, Fas'a kendilerine yakın bir hükümdar atanmasını sağlamak istediler. Eski Fas Kralı Ebu Abdullah Mehmet'in oğlu Abdülmelik'i, Cezayir-i Garp Beylerbeyi Ramazan Paşa ile Fas'a yolladılar. Portekiz-Fas ortak kuvvetleri mağlup edildi. Fas kralı olarak Abdülmelik tahta çıktı (1575).

II. Selim zamanında ahdedilen Venedik – Osmanlı muahedesi, III. Murat zamanında yenilendi.

Sudan ucuz toprak, 1575

Kızılderili

Fransızlar Kanadaydılar. Önceleri [Morino](#) avcılığı gözdeydi. Sonra kürk ticareti gözde oldu. 1575 yılından sonra kunduz derisinden şapka modası Avrupa'ya yayıldı. Kunduz kürküne olan talep yerlilerin yaşamını alt üst etti. Bu yerlilerin kendi kültürlerini bırakarak Beyazlara benzemelerini getirdi. İlk önceleri avcılık için beyazlardan tüfek ve bıçakları aldılar, bu değişim katlanarak devam etti. Yerliler Fransız yiyeceklerine döndüler, alkollü içkilere alıştılar. Kanada yerlileri kendilerini beyazlarla ticarete göre örgütlendiler. Bu sırada [Cizvitler](#) de yerlileri Hristiyan yapmaya çalışıyordu.

Bu yerlileri alkol ve Fransızlarla yaptıkları savaşlar bitirip, tüketecekti.

İngilizler, yerlilerin Hristiyanlaşmasını pek umursamamışlardı. Onlar da yerlilere kürk karşılığı silah (delikli demir) ve içki veriyorlardı. Yerlileri alkol tüketmeye başladılar.

Kuzey Amerika'ya giden beyazlar, yerlilerden inanılmaz fiyatlara toprak satın alıyorlardı. Yerlilerde özel mülkiyet fikri yoktu. Kısa süre içinde beyazlar ile yerliler arasında anlaşmazlıklar başladı. İki taraf karşılıklı olarak birbirini öldürmeye başladı. Ancak yerliler kendi aralarında birlik değildiler. Onların kırılması kaçınılmazdı. Tam bir insan avı başladı.

1576 yılında Pays-Bas'da (Hollanda, Flemeng) İspanyol zulmü iyice artmıştı. Her yerde savaş vardı, Anvers yağmalandı. Kentte 8.000 kişi kılıçtan geçirildi. Buna “ İspanyol Öfkesi “

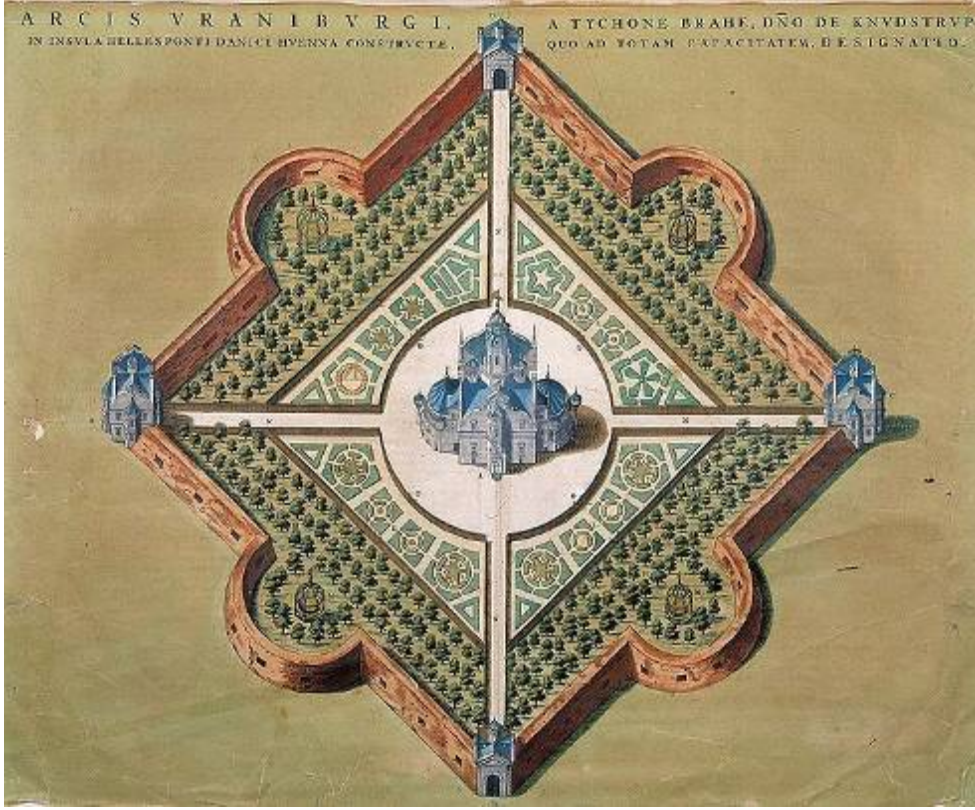
dendi. Ülkenin kuzeyinde abluka vardı. Pays-Bas'da, 19 Ekim 1576 tarihinde, Gand (Ghend) barışı sağlandı. Hükümetin yerine Etats Generaux geçmişti. Bu yeni bir devlettir.

Manila'daki yeni İspanyol yöneticisi çok kibirli biriydi. Çin ile gayet iyi giden İspanyol ilişkileri, onun zamanında bozuldu. Ancak Fu-Kien, Manila arasındaki ticaret eskisi gibi sürmeye devam etti. Şimdi artık burada Meksika gümüşü ile Çin malları takas ediliyordu. Manila'nın yanında 10 ile 20 bin Çinlinin oturduğu, Parian mahallesi vardı. Bu gümüş karşılığı ipek ticareti 1630 yılına kadar artarak devam etti. Bu işte İspanyolların karı % 200 ile % 300 arasındaydı.

Parian Kapısı

Rasathane, 1576

Uraniborg rasathanesi

1576 yılında Safevi Şahı [Tahmasb](#) öldü. 52 yıla yakın hükmetmişti. Ülke taht kavgaları ile sarsılmaya başladı.

Bu tarihe gelene kadar Osmanlı ülkesinde rasathane yoktu. Rasat hesapları eski Ziclerden yararlanılarak kağıt üzerinde yapılıyordu. Bu sırada müneccimbaşı atanan [Takiyeddin bin Mehmet](#), ünlü [Uluğ Bey](#) Zic'inin yeni rasatlarla düzeltilmesi gerektiğini bildirdi. İstanbul'da tophane bayırı üzerinde bir rasathane kurulması için padişah izin verdi. Bu rasathane zamanının en gelişmiş aletleri ile teçhiz edildi.

Bu dönemde Danimarka kralı [II. Friedrich](#)'in (1559 – 1588) desteği ile Hven adasında yapılmış olan [Tycho Branche](#)'nin [Uraniborg](#) rasathanesi vardı. Bu rasathane Kepler'in (1559 – 1630) elips yörüngeleri bulmasına olanak sağlayacaktır. Bu iki rasathanenin, Tophane ve Tycho Branche, aletlerinin mukayesesi, Avrupa rasathanesinin Osmanlı rasathanesini geride bıraktığını göstermektedir. Buna ilave, az sonra göreceğimiz gibi Osmanlı rasathanesinin ömrü çok kısa olacaktır.

Saint Barthelemy katliamından sonra, Fransa kralı iki ateş arasında kalmıştı. Fransa'da [III. Henry](#) döneminde, 1576 yılında Katolik birliği kuruldu. Bunlar feodal düzene dönmeyi istiyorlardı.

Hindistan'da Ekber Şah, Bengal'i İmparatorluğuna kattı.

1576 yılında Ceyhun (Amuderya) yatak değiştirip, Aral gölüne akmaya başladı. Bu şeybani hanlığına (Hive Hanlığı) kıtlık getirdi. Bu afeti, Kalmuk saldırıları da perçinliyordu. Hive de yönetim bir süre için şeybanilerden Özbek kabile reislerine geçti.

Guillaume d'Orange, 1677

Guillaume d'Orange

1577 yılında İspanyol Hazinesi iflas etti. Bu iflas tüm Batı dünyasını etkiledi. Etki Pays-Bas'da da (Hollanda, Flemeng) görüldü. İçten içe hükümete karşı sızlanmalar başladı.

Pays-Bas'da yapılmış olan Ghend (Gand) barışından sonra [II. Filipe](#)'in (Philippe) uzlaşma çabaları [Guillaume d'Orange](#)'ı ve Calvincileri kaygılandırıyordu. Tanrı iktidarının sahipleri olarak bunu her yerde uygulamak istiyorlardı. Calvinci yazarların yazdıkları eserler de halkı kendi yanlarına çekiyordu. Ağustos 1577 tarihinde Brüksel'de, " On Sekizler Komitesi " adlı bir komite ile otoriter bir yapı kuruldu. Buna otoriter demokrasi diyenler de vardır.

Prens Guillaume d'Orange karşılayan halk diz çöküp, sevinç gösterileri yapıyordu. Halk Prens Guillaume'u, Tanrı'nın kendisi kenti dolaşıyormuş gibi algılıyordu. Brüksel'de başlayan hareket, orta ve güney Pays-Bas'ya (Hollanda, Flemeng) yayıldı. Bu sırada mülklere saldırılar

oluyordu. Kilise ve manastırlar yağmalanıyordu. Papaz ve keşışlere saldırılar yapılıyordu. Bütün bunlar burjuvaları korkuttu. Burjuvalarda güçlü bir iktidar özlemi başladı. Bu sırada Cizvitler de vaazlarını veriyorlardı. Ülke hızla bölünmeye doğru gidiyordu.

Japonya'ya Portekizlilerin peşinden Çinliler gitmişti. Ancak Çinliler Japonya'da bir üs elde edememişlerdi. 1577 yılında, Çinliler Makao üzerinden Portekizleri aracı olarak kullanarak ticarete başladılar. Aslında Japonlar Çinlileri diğer yabancılara nazaran daha ayrıcalıklı tutuyorlardı. Makao gelişmeye başladı.

Hristiyan misyonerler ne Çin'deki dini ve ne de [mandarenler](#)i iyice anlamıyorlardı. Böylece tatmin edici bir sonuç da elde edemiyorlardı. 1577 yılında bir karar verildi: Japonya'da ve Hindistan'da olduğu gibi, Çin'de de, Hristiyanlığa ters düşmeyen ülke örf ve adetlerine uyulacaktı. [Cizvit](#)ler, Çince öğrenmeye ve Çinlileşmeye başladılar. Çinleşme fikri, Hristiyan din adamlarının çoğunu çok rahatsız etti. Onlar bunu çılgınlık olarak ele aldılar. Ancak, ufak da olsa bir grup Cizvit Çinleşmeye başladı.

1577 yılında, Safevi tahtına, Şah Tahmasb'ın ölümü üzerine tahta çıkan oğlu II. Şah İsmail ölmüş ve yerine ağabeyi Mehmet Hudabende çıkmıştı.

Bu yıl Kırım Hanı I. Devlet Giray Han da öldü. Yerine oğlu “ Semiz “ diye anılan II. Mehmet Giray Han geçti.

Adil İmparatorluk

Osmanlı imparatorluğu adalet, siyasi kararlılık, sürdürülebilirlik ve güven demektir. Topraklar uzun zamandır bu denli, güzel ekilip, biçilmemişti. Halk zenginleşiyor ve çoğalıyordu.

Nüfus, hızla artmaya başlamıştı. 1520'den 1580'e kadar nüfus %41 arttı. Bazı yerlerin yerleşikleri iki katına çıktı. Bazı kentler bundan da daha büyük artışlar gösterdiler. İstanbul'un nüfusu ise 600 bini aşmıştı.

İmparatorluk uçsuz bucaksız bir pazardı. İçinde büyük alışveriş merkezleri olan büyük kentler vardı. İmparatorluk ihtiyaçlarını teminde büyük zorluklarla karşılaşmıyordu. Hatta kendine yetiyordu bile denilebilir. Kapitalizmin o yıkıcı müdahalesi daha başlamamıştı. İmparatorluk Avrupa'dan ithalat yapıyor ama ihracata kolay izin vermiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu üretiminde, devletin tanzim edip, kontrol edici müdahalesi sürekli vardı. Üretimi sürekli düzenler, fiyatları saptar, el emeğini belirler, meta ve sermayeye el koyar, ticareti yönlendirir, dışsatımı yasaklardı. Bu müdahalelerde esas amaç halka adaletsizlik yapılmasını önlemektir.

İmparatorluk, adaletli olma ideolojisiinden hareketle, hile ve dalaverelere karşı, kıtlığa, pahalılığa ve işsizliğe karşı durmadan mücadele ediyordu. Adaleti dağıtabilmek için hem güçlü olmak ve hem de asayişini temin etmiş olmak gerekiyordu ki devlet bu bilinci taşıyordu.

Pazarların en büyüğü Ordu, Saray ve İstanbul'du. Pazarlara müdahale edilirdi ama amaç karı önlemek değildi. Osmanlı İmparatorluğunda kazanç asla yasaklanmamıştı ve hiç horlanmamıştı. Nasıl yasaklayıp, horlasın ki? Hem eski Türk geleneklerinde değış-tokuş yani ticaret çok önemli bir geçmişe sahipti. Burada Türk yağma akınlarını hatırlamak gerekir. Hem de Müslümanlık ticaret üzerine kurulmuştu. Hem de Osmanlının takipçisi olduğu Roma İmparatorluğunu ticaret demekti. Ayrıca eski Türk geleneğinde paylaşım en önemli unsurdur.

Osmanlı İmparatorluğu karı ve ticareti desteklemişti. Yollarda ve kentler de vakıf temelli kervansaraylar, çarşılar, hanlar, hamamlar kurdurtmuştu. Yeni topraklar açarak üretim artışını destekliyordu.

İslam ve özellikle Hanefiler faizi ret etmişlerdi. Halbuki Osmanlı, faiz oranları % 10 ile %15 arasında kaldığı sürece, faizi hoşgörü ile karşılamıştı. Hatta faiz, vakıfların ana gelirlerinden biri olmuştu.

Bulunduğumuz yıllarda ticaret ve bankerlik Rumlara, Ermenilere ve Yahudilere has değildi. Bu gelişme daha sonraki yüzyıllarda olacaktır. Şimdi Müslümanlar üretimin, ticaretin, karın ve faizin içindeydiler.

Fas'ta Portekiz'in Sonu, 1578

El Kasr-el Kebir savaşı

Avusturya cephesi sakinken 1578 yılında Osmanlı İmparatorluğu Safevilere savaş açtı. Ta Sultan Süleyman'ın 1533 – 1534 seferinden beri iki devlet savaşmamıştı. Şimdi Osmanlılar Şah [Tahmasb](#)'ın ölümünden sonra ortaya çıkan Safevi devleti içindeki kargaşadan yararlanarak, Azerbaycan'ı almak ve Hazar gölüne çıkmak istiyorlardı. Artık İran ile uzun bir savaş dönemi açılıyordu. 1578 de başlayan bu dönem aralıklar ile 1639 Kasrı Şirin Barış anlaşmasına kadar sürecektir. Bu uzun süreli [İran savaşları](#), bundan sonra, Osmanlı tarihinde pek çok bunalımın nedeni olacaktır.

Osmanlılar, Hint okyanusundaki üstünlüğü Portekizlere kaptırdıklarından beri, Doğu Batı ticaretinde rolleri iyice azalmıştı. Hazar gölüne çıkacak bir Osmanlı yeniden Doğu Batı ticaretinden nema almaya başlayabilirdi. Ayrıca Hazar kıyısındaki ipek üretim merkezlerinin ele geçirilmesi de Osmanlı ekonomisi için önemliydi. Avrupa'da ham ipeğe karşı talep artmıştı. Amerikan altını ile zenginleşen Avrupa ve özellikle İspanya'da lüks tüketim hızla geliyordu. İngiliz tüccarlar Safevi ipeğini Rusya üzerinden ülkelerine taşıyorlardı. Sonra da bunu Avrupa'da dağıtıyorlardı. Bu ticaretin de Osmanlı topraklarına kaydırılması iyi olurdu. Ayrıca Osmanlılar Faksa bölgesini ele geçirerek, Ruslar ile [Safevilerin](#) arasına girmek olanağını bulmuş olacaktı. Osmanlı devleti hızla genişlemekte olan Rusların Safeviler ile iş birliği yapacağından çekiniyordu. Hazar denizine çıkmış bir Osmanlı, Türkmenistan'daki [Safevilerin](#) can düşmanı Özbek Hanla da ilişki kurabilecekti.

Bu arada şunu da söylemeden geçmemek lazımdır. Hint okyanusunda üstünlüğü ele geçiren Portekiz Doğu ticaretini ele geçirmeye çalışıyordu. Ancak uyguladığı politika yanlıştı. Özellikle baharatı Hindistan'dan çok ucuza satın almaya çalışıyordu. Halbuki baharat piyasasında rekabet başlamıştı ve Arap tüccarlar Portekizlerden daha iyi fiyat veriyorlardı.

Böylece Avrupa'ya iki yolla baharat gelmeye başladı. Avrupa'da Mısır ve Venedik üzerinden gelen karabiber ile Portekiz üzerinden gelen karabiber rekabet ediyordu. Ancak, Arap tacirlerin karabiberi çok daha kaliteliydi. Portekiz baharat üzerine kurmak istediği tekeli kurabilecek miydi?

Fas'ta Kral [Abdülmelik](#) Portekizlerle savaşıyordu. Bu sırada Osmanlıların Cezayir beylerbeyi Ramazan Paşa önce açığa alındı. Bir süre sonra da Tunus beylerbeyliğine atandı. Cezayir'e beylerbeyi olarak Uluç Hasan Paşa atanmıştı. Yeni beylerbeyi 30 yaşlarında cesur, sert bir kişiydi. Bu Hasan Paşa (Reis), İspanyol yazarı Cervantes'in Hasan paşasıdır. İspanyol yazarı [Cervantes](#), Memi Reis tarafından esir edilip, bu Hasan Paşaya hediye edilmişti. Cervantes Hasan Paşa için sarışın, zalim derdi. Uluç Hasan Paşa daha sonra Kaptanı Derya olacak ama çok genç bir yaşta (44 yaşında) ölecektir.

Fas'ta III. Muhammed Portekizleri yardımına çağırmişti. Portekiz Kralı [Sebastian](#), Fas'a gitmek üzere hazırlıklar yapıyordu. İspanya'dan yardım istedi. II. Felipe (Filip, Philippe, Philip) yardım etmek için Sebastian'dan kızlarından biri ile evlenmesini şart koştu. Sebastian'da kadınlardan nefret etmesine rağmen bu evliliği kabul etti. Portekiz ve İspanyol ordusu Fas'a çıktı.

Fas'ta Portekizler ile savaşacak ordunun başına, Divanı Hümayun, daha deneyimli olduğu için Cezayir beylerbeyi Hasan paşayı değil Tunus Beylerbeyi Ramazan Paşayı getirmişti. İki ordu Vadis Seyl denilen yerde karşılaştılar ([El Kasr-el Kebir savaşı](#)). Her ikisi de 60.000 – 80.000 kişilik ordulardı. Portekizlerde 360 top vardı. Osmanlı top sayısı belli değildir.

Savaş birkaç saat içinde bitti. Portekiz ordusu mahvedilmişti. Portekizliler 20 bin ölü, 40 bin yaralı vermişler, ancak 20 bin kişi kaçabilmişti. Bu kaçanlar da gemilere binerken, Portekiz-İspanyol donanmasına Osmanlı donanması saldırdı. Portekiz-İspanyol donanması pek çok telefata vererek, kaçtı.

El Kasr-el Kebir savaşı 1

Vadis Seyl savaşına veya [El Kasr-el Kebir savaşına](#), harbe fiilen iştirak eden Sebastian, III Muhammed ve Abdülmelik adlı krallar nedeni ile “ ç kral savaşı “ da denir. Savaşta Portekiz Kralı Sebastian, Fas Sultanı III. Muhammed lmşt. Hasta hasta savaşa katılan ve Osmanlı taraflısı Fas Sultanı olan Abdülmelik de savaştan hemen sonra öldü.

Bu savaş Osmanlılar ile Portekizler arasında 60 yıldır devam eden mücadelenin sonlanmasıydı. Kazanan Osmanlılar olmuştu. Bu savaş sonucunda Fas, Portekizlilerin elinden kurtuldu. Ve az zaman sonra Portekiz İmparatorluğu da İşpanya’nın eline düşecekti.

Fas Sultanı Abdülmelik lnce Ramazan Paşa Fas Sultanı olarak kardeşi [Ahmet el-Mansur](#)’u (Ebu-Abbas Ahmedl Mansuru Zahabi) tayin etti. Sultan ilan edildiğinde 29 yaşındaydı. 25 yıl Fas Sultanlığı yaptı.

1578 yılında Osmanlı takviye ve yönetimindeki Fas kuvvetleri [El Kasr-el Kebir savaşında](#) Portekiz kuvvetlerini yenerek, Kuzey Afrika’da Portekiz egemenliğine son vermişlerdi. Fas’ın başında [Sait hanedanı](#)ndan [Ahmet el-Mansur](#) geçmişti. Bu Sait hanedanının doruk noktasıydı. Avrupalılar ile ilişki kurarak, onlar nezdinde de kabul gördü. El-Mansur’un örgütleniş biçimi XX. Yüzyıla kadar devam eden bir etki yarattı. Bu savaşların komutanı Ramazan Paşa ise 1589 yılında bir kavgada vurularak öldürüldü.

Portekiz-Yerli melezlenme, 1578

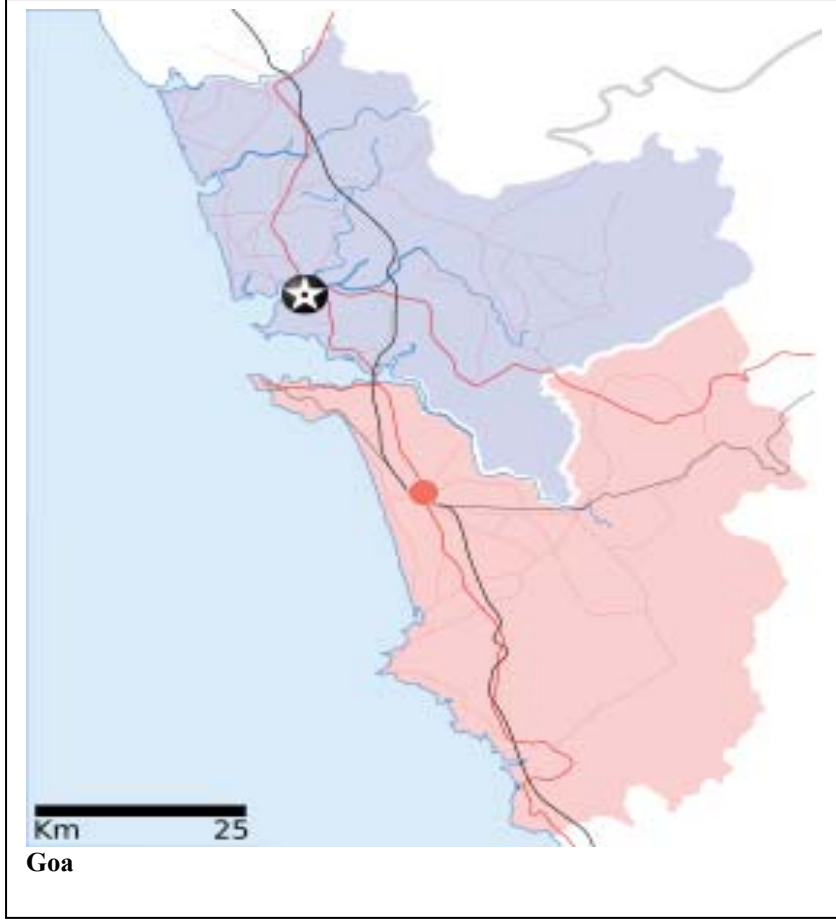
Goa kıyısı

Hindistan’da Ekber Şahın açtırdığı ibadet evlerine önceleri sadece Müslümanlar gidiyordu. 1578 yılından itibaren buralara Hindular ve Hristiyanlar da kabul edildiler. Ekber Şah ayrıca 1578 yılında [Goa](#)’daki Portekizlilerden Hristiyan misyonerler yollamalarını istedi. Ona 3 [Cizvit](#) yollandı. Hristiyanlığı öğrenen Ekber Şahın aklına üçleme ve tek karılılık hiç yatmamıştı.

Papalar dünyayı ikiye böldükten sonra, Hint denizi ile Çin arasındaki egemenlik Portekizlilerin olmuştu. Portekizliler böylece piskoposluk kurup, yerlileri Hristiyanlaştırma işini yüklenmiş oldular. Goa, bu işin de merkeziydi. Goa’ya her ulustan misyonerler geliyor ve Portekiz de buna ses çıkarmıyordu. Bütün çabalara rağmen Goa ve çevresinde 300 bin Hristiyan Hindu olabildi. Bunlar sadece Portekiz’in hakim olduğu topraklarda yaşıyorlardı. Hristiyan olarak da Portekizlilerden aşağı bir durumda görülüyorlardı.

Hristiyan nasıl bir Hristiyan’dan aşağı sayılabilirdi? Portekizliler, İncil’deki “ onları içeri girmeye zorla “ sözüne dayanıyorlardı. Kötü bir yorumla, Hristiyanlaştırmayı zor kullanarak yapıyorlardı. Yığın halinde Hristiyanlaşınca da aslında toplumun büyük bir kısmı Hristiyanlıktan habersiz bir topluluk oluyordu. Diğer bir yandan da Portekizliler,

Hristiyanlaşmak ile Avrupalaşmayı birbirine karıştırıyorlardı. Hristiyan olan yerlilerin Avrupalılar gibi giyinip, davranması demekti. Bu da yerlileri korkutuyordu.

Portekizliler, Portekizli erkeklerin Hindu kadınlarla evlenmelerini destekliyorlardı. Böylece alt kastlardan pek çok kadın Hristiyan olup, Portekizliler ile evlendiler. Hindularca Hristiyanlık yüksek bir kast gibi algılanıyordu.

Portekizliler başarılı olamayınca, Portekiz kralı Cizvitleri istemişti. Onlar da gelmiş ama fazla bir şey değişmemişti.

1578 yılında Portekiz Kralı Sebastian ölünce, evli olmadığından yerine amcası II. Henrique Kral oldu. Fakat 2 sene sonra o da ölecekti.

Sokullu'nun ölümü, 1579

Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi

1579 yılında [Sokullu Mehmet Paşa](#), III. Murat'ın eşi [Safiye Sultan](#) tarafından tutulan ve derviş kılığına girmiş bir yeniçeri tarafından divan çıkışında 11 Ekim 1579 da kalbinden hançerlenerek öldürüldü. Paşa'yı öldüren şahıs ise hemen oracıkta askerler tarafından parçalanırken, padişah ve bütün devlet ileri gelenleri hemen içeri alındı. Sokullu ise yapılan bütün müdahalelere rağmen kurtarılamadı ve kısa sürede hayatını kaybetti. Daha sonra Eyüp'te gömüldü.

Sokullu Mehmet Paşanın yerine damat Ahmet Paşa sadrazam oldu. Damat Ahmet Paşa, Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultanın kızı Ayşe Sultanın eşiydi. 6 ay sadarete kaldıktan sonra öldü. Yerine Lala Kara Mustafa Paşa “ vekili saltanat “ adı ile bakmaya başladı. O da 3 ay sonra öldü.

Venedik Ressamları

Uyuyan Venus, Giorgione

Venedik bağımsızlığını ve cumhuriyetçi bir yönetimini hala koruyordu. Bu Venedik neşeli, canlı bir Venedik'ti. Orada yetişen ressamalar şiirsel, canlı, neşeli ve şen şakrak bir sanatın gelişmesine sebep oldular. Kapıyı [Giorgione](#) (1477 – 1510) açmıştı. Peşinden [Tiziano](#) (1490 – 1579), [Veronese](#) (1528 – 1588) geldiler. Bu ressamaların yaptığı neşeli resimlerin kararmasına da çok kalmamıştı. 1530 yıllarında karşı saldırıya geçen Katolik gericiliğinin etkileri Tiziano'nun kimi tablolarında belirmeye başladı.

Rusya'daki İngiliz ve Hollandalı tüccarlar, yerel tüccarları yanlarına alarak, Rusya'nın en uzak yörelerine kadar gittiler. Rusya'ya canlılık geldi. Para akmaya başladı. Önce lüks madde varken ona tarım ürünleri de eklendi. Balık, et, buğday, yün, kenevir, deri, zift, katran ticarete konu oldu. Moskova'da, Kazan'da pek çok büyük dükkana sahip büyük yerli tüccarlar ortaya çıktılar. Bu tüccarlar hem güçlü değillerdi ve hem de sayıları çok değildi. Kilise kuruluşları ile yabancı tüccarlar vergiden muaftılar. Yerli tüccarlar, onların rekabetine dayanamıyordu. Bir yandan da ticarete girmeye çalışan pomieçniklerin de (toprağın kullanım hakkı karşılığı vergi, hizmet ve asker veren devlet hizmetlileri) rekabeti vardı. Zaten mayalı içkiler, havyar ve tütün Çar'ın tekelindeydi. Ayrıca yeterli devlet görevlisi olmadığından, denetim kurulamaz düşüncesiyle Pazaryerleri sınırlanmıştı. Vergiler de ağırdı. Tabii bu kadar olumsuzluk içinde yerel veya Rus tüccarların aşırı gelişmesi beklenemezdi.

Olup bitenler Çarın işine geliyordu. Paranın dolaşımı sayesinde paralı askerlerinin parasını ödeyebildi. Çok zengin tüccarlara, servetlerinin miktarı ile ilgili görevler yükledi. Ticaret vergisi vereceklerdi. Onların bir kısmına, devlet tekeli olan işletmelerin işletilmesi bırakıldı.

Actaeon, Titian

Paolo Veronese

Ukrayna veya Rus Kazakları

Kazaklar

[Ukrayna Kazakları](#), Rus [Kazakları](#) olarak da adlandırılırlar. [Ukrayna](#) ve Güney [Rusya](#) yerli halklarının karışımı ile XV. yüzyıl dolaylarında [Don](#) ve [Dinyeper](#) nehirleri civarında ortaya çıkmış etnik bir topluluktur. Burada söz konusu edilen Kazakların bugün [Kazakistan](#)'da yaşayan Türk topluluğuyla bir alakaları yoktur. Yani Özbeklerle Kazakların daha önce anlatılmış olan ayrımı ile bir ilgisi yoktur. Onlara verilen Kazak adı sadece bir isim benzerliğidir. Kazak sözcüğü eski Türkçede maceracı-özgür insan anlamındadır.

XV. yüzyılda [Zaporozhian Kazakları](#), Ukrayna'da Dinyeper nehri civarındaki boş bir bölgede bir Kazak yerleşimi oluşturdular. XVI. Yüzyılda, bu sefer Don Kazakları, Don nehri civarında bir kazak yerleşimi daha oluşturdular. Daha sonra Urallarda, Sibirya'da ve Kafkasya'da kazak yerleşimleri oluştu.

[Tolstoy](#)'un aynı adlı eserine de konu olan Kazaklar, [Rus](#) ordularında özellikle sınır bölgelerin korunması gibi görevlerde kullanılmışlardır. Rusların [Orta Asya](#) ve [Sibirya](#)'yı ele geçirmelerinde bu savaşçı topluluğun payı çok büyüktür.

Yeniden Osmanlı Safevi savaşları, 1578

Şeyhülislam

Safevi Şahı I. Tahmasb'ın ölümünden sonra İran'da çıkan kargaşadan Osmanlılar yararlanmak istiyorlardı. Van Beylerbeyi Köse Hüsrev paşa, Sokullu Mehmet Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen divanı savaşa razı etmişti. Başkomutanlığā Lala Mustafa Paşa getirildi.

1578 yılında Osmanlı kuvvetleri [Safevilere](#) bağımlı olan Gürcistan topraklarına girdiler. Tiflis ele geçirildi. Ancak Gürcü ve Safevi direnmesi Osmanlıların beklemediğē kadar şiddetliydi. Osmanlılar direnmeyi kıramadılar.

Serdarı Ekrem Lala Mustafa Paşanın altında [Özdemiroğlu Osman Paşa](#)'da vardı. Özdemiroğlu Osman Paşanın kuvvetleri Çıldır'da Tokmak Hanın kumanda ettiğē Safevi kuvvetleri ile karşılaştılar. Safevi kuvvetleri ağır hasar vererek çekildi. Osmanlılara Kafkasya yolu açıldı. Gürcü Kralı, Şah Tahmasb'ın kayınpederi Davit, Tiflis'i bırakıp, İran'a kaçtı. Ağustos ayında Osmanlı kuvvetleri Tiflis'e girdiler. Bundan kısa bir süre sonra Koyun geçidi denilen yerde Özdemiroğlu Osman Paşa Safevi kuvvetlerini yine bozdu. Çok miktarda Safevi savaşcısı Kür nehrinde boğularak can verdi. Peşinden Osmanlılar şırvan'a girdiler.

Kırım'dan [II. Mehmet Giray](#)'ın kardeşi Adil Giray komutasında Kırım ordusu da gelerek Osmanlı ordusuna katılmıştı. Osmanlı ve Safevi orduları nerede ise ayda bir karşılıklı gelip, savaşıyorlardı. Bu savaşlardan birinde Adil Giray Safevilerce esir edildi. Kazvin sarayına yollandı. Ancak orada prensesler ile sevişince, öldürüldü.

Osmanlı Safevi savaşları, Bursa ipekli kumaş sanayini yeniden bir kriz içine soktu. Yoğun emek isteyen ipekçilik, orduların getirdiği tahribattan kötü etkilenmişti. Buna İngiliz tüccarların talebi de eklenince İpek fiyatları yükseldi. Bursa imalatçıları ciddi sorunlarla karşı karşıya geldiler. Bursa ipekli kumaş üretimi hem azaldı ve hem de pahalalandı. Bu sırada Osmanlı devleti zaten derin bir mali kriz içine girmişti. Osmanlı piyasası, ipekli kumaş fiyatlarında sürekli bir artışı kaldıracak durumda değildi. Üst kademe yöneticilerin ipeğe karşı olan talepleri azaldı.

Bursalı ipek kumaşçıları açısından hammadde fiyatları sürekli artarken, mamul fiyatları artamıyordu. Kar hadleri daraldı. İpek üreticileri, maliyeti ucuzlatmak için kaliteden vazgeçmeye, düşük maliyetli kumaşlar üretmeye çalıştılar. Bu değişim “ serj “ örneğinde olduğu gibi Avrupa'da başarılı olmuştu. Ama Bursa'da başarılı olamadı. Belki ana alıcı olan Osmanlı sarayı, standart değişimine müsaade etmemişti.

Bundan sonra Bursa'da ipekli kumaş üretimi XVII. yüzyılda bir ara hariç sürekli düştü. Ve bir daha o yüksek kalitesine ulaşamadı.

Bu sırada az sonra görüleceği gibi Selanik'teki yünlü kumaş üretimi çöküyordu. Ancak Avrupa'nın rekabeti ile veya baskısı ile çökmeyen üretimlerde vardı. Ankara'da üretilmekte olan soflu kumaş imalatı canlılığını koruyordu. Bu kumaşı Osmanlı zenginleri ve Polonyalı, Venedikli, İngiliz tüccarlar alıyorlardı. Bu ticaret Ankara ve çevresini zenginleştirmiş. Etrafta nakit dolaşımı artmış, tarım üretimi düşmüştü.

Ancak XVI. Asrın sonlarına doğru, Celali isyanları sonucu ticaret yolları kesildi ve sof üretimi geriledi.

Daha önce Osmanlı devletinin ticaret hayatından bahsederken, Osmanlıların ihracatı istemedikleri anlatılmıştı. Ayrıca Osmanlıların ormanları korumaya çalıştıkları da anlatılmıştı. Ancak ihracat yasağı, kaçak ihracata mani olamamıştır. Bilinen bir örnek XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Kahire'ye kaçak kereste satıldığıdır. Bu asayışı korumakla görevli yeniçeriler aracılığı ile yapılmıştı. Kerestenin zor bulunmasından olsa gerek, Kahire'de zengin konakları bol ahşap kullanır olmuşlar ve bu bir prestij sorunu haline gelmişti.

Önemli bir kaçak ihracat maddesi de buğdaydı. Her ne kadar özel bir statüye tabi olan Dubrovnik kentinden yasal buğday satışı yapılsa da bu yeterli değildi. Stratejik kabul edilen buğday ihracatı Osmanlılar tarafından yasaklanmış ve sıkı denetim altına alınmıştı. Ama Avrupa pazarı ile iç Pazar arasında önemli bir fiyat farkı vardı. Bu fiyat farkı nedeni ile daima büyük miktarda buğday kaçak olarak ihraç olundu. Ancak bu ihracata paralel bir üretim artışı olup olmadığı bilinmemektedir.

1577 yılında kuyruklu yıldız görünmüştü, 1578 yılında Osmanlı topraklarına ve İstanbul'a veba geldi. Pek çok insan öldü. Bu salgın yukarıda anlatılanlara ilave olunca Osmanlı ekonomisi daha da kötü etki etkilenmişti.

Devrin Şeyhülislamı [Ahmet Şemseddin Efendi](#), padişaha, rasathane kurulan her yerde böyle felaketlerin birbirini takip ettiğini söyledi. III. Murat korkmuştu, ama yine de bir süre direndi.

İlmiye

Medrese

Osmanlılarda ilmiye sınıfına dahil olabilmek için ya medrese bitirmek veya dışarıdan imtihanlara vererek, bilgi sahibi olunduğunu ispatlamak gerekiyordu. XV. asra gelene kadar, Müslüman dünyasının medreseleri matematik, astronomi gibi pozitif bilimleri, Grek ve Mezopotamya felsefelerini öğretmişti. Bu medreseler sayesinde bilgi kaybolmamıştı ve Batı Avrupa Üniversitelerine taşınması sağlanmıştı. Ancak sıra Osmanlı medreselerine gelince artık onlar bu işlevleri göremiyorlardı. Buna karşılık Osmanlı medreseleri hukuk alanında ileri gitmiş öğretim kurumlarıydılar. Bu İslam dünyasında pek alışık olunan bir durum değildi. Ebusuud gibi şahısların fetvaları bugün hala bilinmekte ve kullanılmaktadır.

Medreseler tüm Osmanlı İmparatorluğuna yayılmışlardı ve aralarında bir hiyerarşi vardı. Bu medreselerden çıkan elemanlar ile Osmanlı İmparatorluğu bürokrasisini, yargı düzenini ve medreselerin öğretim görevlisi ihtiyacını karşılamıştır. İlmiye sınıfından bir kişinin eğitimi, İstanbul medreselerinden birini bitirmeden tamamlanmış sayılmazdı.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş günlerinde İlmiye sınıfının en önemli görevi Anadolu ve Rumeli kazaskerlerini yetiştirmek ve bu makamları doldurmaktır. Bunlar bütün İlmiye sınıfının tayinlerini yapar ve adliye teşkilatının da başında yer alırlardı. Kazaskerler, Hükümdarın divanına da en yüksek rütbeli vezirlerle birlikte girip, istişarede bulunur ve Padişaha hüküm arz ederlerdi.

Medreseden mezun olan bir genç, kazaskerliklerin birinde en alt sıradan kadı veya müderris olarak veya müftülükte işe başladılar. Yeni işe başlayan bir ilmiye mensubunun maaşı 20 Akçe idi. Kadılıklarda bu 25 Akçe olurdu. Bundan sonra yavaş yavaş terfi edilirdi. Kadı bir yerde genellikle 2 sene kalır, sonra azledilirdi. Maaşı kesilerek merkeze gelir ve burada beklerdi. Sonra bir üst göreve terfiyen tayin edilir ve bu tayinle maaşı da artardı.

En yüksek kadılık mevkileri sancak kadılıklarıydı. Bunlar arasında da mevki farkı vardı. En yüksek mevki “ Haremeyn “ denen Mekke ve Medine kadılıklarıydı. Bundan sonra İstanbul kadılığı gelirdi. İstanbul kadılığından sonra artık Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine tayin çıkardı. Bu görevlere tayin genelde geniş bir mutabakat isterdi.

İlmiye sınıfı dokunulmaz bir sınıftı da, bunların içinde kadılar biraz dokunulur olanlardı. Müftü ve müderrisler de ise tama yakın bir dokunulmazlık vardır. Fatih ve Süleymaniye müderrisleri, devletin politikalarını aşırı eleştirip, kışkırtıcılık bile yapsalar, en fazla Kıbrıs’a sürgüne yollanırlardı.

Kadılar imparatorluğun her yerini dolaşırlardı. İmparatorluğun her yerinde hizmet veren ilmiye sınıfı, Osmanlı bürokrasisinin ne meşakkat çektiğini göstermektedir.

Osmanlı toplumunda ulema ve şeyh arasında her zaman bir armoni, bir uyum yoktu ama bir denge vardı. Padişahların önemli tarikat şeyhlerinden manevi kuvvet aldıkları bellidir. Osman Bey Edep Ali’den güç aldığı gibi, Yıldırım Bayezid ve onu takip edenler de Emir Sultan’dan güç almışlardır. Bir tarikat ehli olmak, padişahlar arasında devam edip gitmiştir. Bakıyoruz bütün hükümdarlar hatta bizim en sofu bildiğimiz II. Bayezid ve onun oğlu Yavuz Sultan Selim Han bile tarikata bağlıdır. Padişahlar çoğu zaman birden fazla tarikata da girmişlerdir. Hem Nakşibendi hem Mevlevi olanları, birkaç şeyhe bağlıları bulmak çok olasıdır. Ayrıca devlet durmadan tarikatları beslemiştir.

Medrese, yani ulema ile dergah, yani dervişler arasındaki gerilim var mıydı? Vardı ama istisnası da vardı. Bir sürü müderris vardı ki birinci sınıf mutasavvuftu. Hatta şeyh olan müderrisler vardı. Sonra Bektaşiler, Nakşiler, Mevleviler vardı ama hem o ve hem de öteki olanlar da vardı. Hem Bektaşi hem Mevlevi olanlara rastlanıyordu. İlmiye sınıfından öyle ulema üyesi vardı ki, bunlar son derece hoş mutasavvıflardı. Bunlar tekkelerin pek de aleyhinde değillerdi.

Osmanlı İmparatorluğunda sayısı hayli kalabalık Hristiyan grupların yanında Sünni yorumun esası olan Hanefilik, Mezopotamya Bölgesinde Sünni hukuk doktrinin farklı yorumları olan Şafilik, Kuzey Afrika’da Hambelilik vardır. Mesela Diyarbakır’da, Musul’da, diğer Arap eyaletinde Şafi Müftüsü’nü görmek mümkündü. Müslümanlar mahkemeye gittikleri zaman kendi davalarının kendi mezheplerinin içtihatlarına göre bakılmasını ileri sürmek hakkına sahiptiler. Mısır’da dört mezhep de bir arada bulunduğu için Osmanlı’nın tayin ettiği kadı adeta baş kadı rolünü oynuyordu.

Osmanlı imparatorluğunda yargı ve eğitim gibi müftülükler de hiyerarşik bir yapıdaydılar. En üst seviye Müftülük, İstanbul müftülüğüydü. İstanbul müftülüğü [Zembilli Ali Efendi](#), [Ebussuud](#) Efendi gibi sert ve tavizsiz müftüler nedeni ile bu makama olan saygı artmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren Şeyhülislam otomatik olarak ilmiye sınıfının reisi sayılmıştır. Giderek de bu sınıfın tayinlerini yapar olmuştur.

Yargı ve medreseler Şeyhülislamın kontrolünde olmasına rağmen, aynı zamanda fetva makamı olmalarına rağmen Şeyhülislamlar divanı-hümayun üyesi değillerdi. Çok sonraları, Tanzimat la beraber şeyhülislam kabineye fetva makamı olarak girecek ve yeri Veziriazamdan sonra gelecektir.

Osmanlılarda esirler veya kullar

Yeniçeri Ağası

Köle ticareti bu dönemde Osmanlılarda en karlı işlerin başında geliyordu. Köleler varlıklı halk için servetini nemalandırmanın yoluydu. Ordu sefere çıktığında, köle tüccarları orduyu takip ederlerdi. Savaş biter bitmez de esir pazarları kurulurdu. XVII. yüzyılda İstanbul'a 20 bin esir gümrüklerden giriş yapmıştı. XV. Yüzyılda ortalama esir fiyatları 40 – 50 Venedik altınıydı.

Pek çok işletme mukatebe usulü ile esir işi çalıştırıyordu. Bu usül, esiri özgürlüğü karşılığı belli bir süre çalıştırmaktı. Esirlerin bir kısmı da toprağa yerleştirilerek, çiftçi olarak kullanılırdı.

Osmanlılar, şariat hükümlerinin köleye sağladığı hakları aşmışlardı. Pek çok örfi kanun çıkararak hakları ve yükümlülükleri tanımlamışlardı.

Halk esirlere ve tabii kullara kendinden daha aşağı bir unsur gözü ile bakmazdı. Hatta çoğu zaman tersi söz konusu olurdu.

Esirlerin bir kısmı azad edildikten sonra, sosyal açıdan ezilmedikleri, iş öğrendikleri yerlerde kalarak Osmanlı toplumunun zengin tabakası içinde yer alırlardı.

Osmanlı elyazmaları

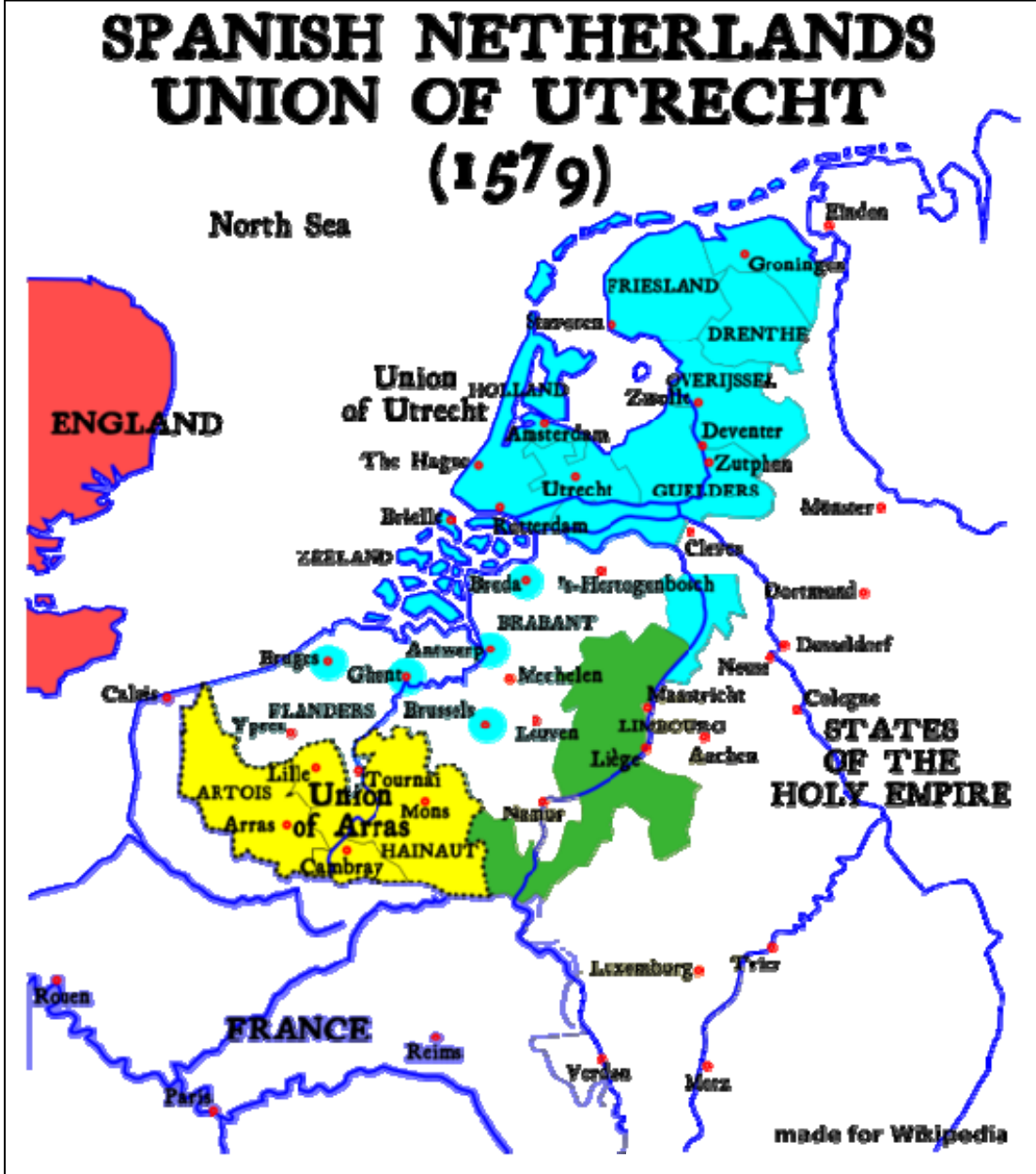

Allah'ın yüceliğini ve güzelliği, güzel olmayan bir yazı ile ifade edilemezdi. Buradan hat sanatı çıktı. Hat sanatı ile anlamlı ve kutsal sözler özenle çok çeşitli malzemelerin üzerine yazılmıştır. Büyük bir estetikle yazılan Kuran sayfaları ince bir zevkle tezhip edilip, ciltlenmiştir. Dinsel içerikli el yazmalarında gösterilen özen, sosyal içerikli el yazmalarında da görülmektedir. Eserlere minyatürlerle görsel olarak katkı sağlamak da çok kullanılan bir yol olmuştur. Böylece el yazmaları pek çok değişik türden sanatçının ortak ürünü olarak ortaya çıkıyordu.

El yazmalarında birlikte kullanılan hat, tezhip, minyatür ve cilt sanatları, yönetici sınıfın isteği ve beğenisi doğrultusunda gelişip, kendine bir ilerleme yolu bulmuştu. Bu gelişme de Fatih

Sultan Mehmet'in taleplerinin özel bir yeri vardır. O dönemde sarayda nakkaş hane kurulmuştu.

Pays-Bas parçalanıyor, 1579

1579 yılında Hindistan'da Ekber Han, Din-i İlahi'yi kurup, ilan etti. İslam Tanrı'ya teslim olmak demekti. Dolayısı ile her inançtan geçerek Tanrı'ya teslim olunabilinirdi. Muhammed'in dini Tanrı tekelini elinde tutamazdı. Kendi dinsel görüşü, ulemayı ve bütün halkı bağlıyordu. Karşı koymak bu dünyadaki malları kaybetmek ve öte dünyada da

lanetlenmek demekti. İmparator, kendine özgü bir bağışlama gücü olan Tanrı naibi idi. Onun dini bütün Tanrıları, güneşi, Hindu tanrılarını vesaire içeren bir tek tanrıcılıktı. Bir anlamda da bütün dinlere izin vermiş oluyordu. Bu din tutmadı. Müslümanlar Ekber Hanın dinden çıktığını yaymaya başladılar. Müslümanlık kendinden yeni bir din ayrılmasına müsaade etmeyecekti.

1579 yılında Pays-Bas (Hollanda, Flemeng, birleşik-eyaletler), iki ulusa bölündü. Güneyde soylular ve burjuvalar, diğerlerinden kendilerini ayırdılar. [Arras Birliği](#)ni kurdular. Güney geniş düz ovalardan oluşuyordu. Bu ovalar aynı zamanda orduların geçiş yoluydu. Bu sırada Kuzeydeki Calvinist burjuvalar da [Utrecht](#) Birliği'ni oluşturdular. Kuzey, nehirler, bataklıklar, geniş sulu alanlar, deltalarla zor bir araziydi.

Arras Birliği İspanya ile anlaştı. İspanya kralı II. Filipe, bir süre için mutlakiyetten vazgeçti. Sonra yavaş yavaş güneydeki 10 eyaleti ele geçirdi. Din farkı, orduların katliamları ve yağmaları, ekonomik rekabet derken Kuzey ve Güney birbirinden ayrılmaya başladı. Ortaya 2 millet çıktı. Belçika ile Hollanda'nın iki ayrı ülke olmasının kökü buradadır.

Bu sırada Avrupa'da veba da kol geziyordu. 1579 yılında sadece Paris'te 30.000 kişi vebadan öldü. Bu veba salgını 15 yıl sürecek ve büyük tahribat yapacaktır.

Osmanlı ve Safevi orduları durmadan savaşıyorlardı. Kentler de durmadan el değiştiriyordu. İki taraf da hem çok zayıf veriyor ve hem de kesin bir sonuç alamıyordu. Safevilere karşı Tiflis'i savunan Tiflis beylerbeyi Ferhat Paşazade Mehmet Paşanın savunması Osmanlı tarihinin ünlü savunmalarından biridir. Osmanlı kuvvetleri yardıma gelince, Safevi kuvvetleri geri çekilmişlerdir. Kuşatma sırasında Tiflis'te ne kadar hayvan varsa hepsi yenmiştir. Tiflis'te Osmanlı askeri aç açına savaşmıştır.

El Kasr-el Kebir savaşı

1578 yılında, Alcacer Quibir ([El Kasr-el Kebir savaşı](#)) savaşında Portekiz kralı [Sebastian](#), varis bırakmadan ölünce, Portekiz'de taht kavgası başladı. [I. Manuel](#)'in üç torunu [Bragaza Düşesi](#)

[Infanta Catarina](#), [Crato'nun önde geleni António](#), ve İspanya'daki [II. Philip](#) taht üzerinde hak iddia ettiler. Portekiz'de pek çok kent Antonio'yu kral olarak kabullendi, Portekiz Yöneticileri Meclisi ise İspanya kralı Philipe'i destekledi. Philipe'i Henry'nin doğal takipçisi ilan etti.

İspanya ve Fransız Katolikleri müttefik, 1580

Catherine de Medici

1580 yılında Philipe (Felipe) İspanya'dan Portekiz üzerine yürüdü, Hırvat kuvvetlerini [Alcantara savaşı](#)nda alt etti. Kuvvetlere [Alba Dükü](#) kumanda ediyordu. Lizbon'a önce muzaffer kuvvetler girdi.

1580 yılında İspanya Kralı Philipe Fransa'da Katoliklerin başını çeken [Guise ailesi](#) ile ittifak yaptı. Fransa kralı ele geçirilecek, Kuzey Pays-bas (Hollanda, Flemeng) eyaletleri (Utrech) geri alınacak, İngiltere'ye de bir ordu çıkarılacaktı. Çıkartmayı "Namağlup Aramada" denen İspanyol donanması yapacaktı.

1579 ile 1581 yılları arası [I. Elizabeth](#)'in evliliğe en fazla yaklaştığı zamandı. Elizabeth Fransız kralı [II. Henry](#) ile [Catherine de Medici](#)'nin oğulları [Anjou Dükü Francis](#) ile karşılaştığında, ona tutuldu. Elizabeth'in hükümet üyeleri hep kraliçenin evlenmesinden yana tavır koymuşlardı. Ancak şimdi, Catherine de Medici'nin Fransa Protestanlarına yaptırdığı katliamından sonra, bu evliliğe şiddetle karşı çıktılar. Elizabeth'in tercihi halkın isteği doğrultusunda oldu, Anjou Dükü geri ülkesine döndü.

Gürcistan'daki Safevi direncini yeni bir hamle yapan Osmanlılar kırdılar. Osmanlı orduları Gürcistan, Ermenistan, Dağıstan ve Şirvan'ı ele geçirdi. Daha sonra da Tebriz, Azerbaycan ve [Safeviler](#)in elinde bulunan Kürdistan'ın büyük bir kısmı Osmanlıların oldu.

Osmanlı Rasathaneyi Yıkıyor, 1580

İngiltere’de devlet gelirleri yeterli değildi. Onlar da 1580 yılından başlayarak 1603 yılına kadar, her yıl birkaç maddeyi tekel kapsamına alarak devlet gelirlerini yükseltmeyi amaçladılar. Zamanla tekel olan maddelerin sayısı o kadar arttı ki Avam Kamarası “ ne zaman ekmeğe tekel koyacaksınız? “ diye soruyordu.

Rusya’da vergi yetersizliği devam ediyordu. IV. İvan 1580 yılında ruhbana tanınmış olan mali bağışıklığı askıya aldı. Köylülerin, ne olursa olsun, senyörleri reddetmeleri ve topraklarını terk etmeleri yasaklandı. Ancak, senyörün izni ile topraklarından ayrılabilirlerdi. Kaçan köylüler kovuşturuldular ve sert bir şekilde cezalandırılmaya başlandılar.

1580 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğuna Avrupa’dan ucuz gümüş sel gibi akmaya başladı. Bu esnada Avrupa’dan kalp paralarda geliyordu. Osmanlılar gümüş ihtiyaçları giderilebilsin diye yabancı paraların ülkeye girişini serbest bırakmıştı. Ancak kalp paralar piyasayı doldurunca içindeki gümüş miktarı daha yüksek olan akça piyasadan çekilmeye

başladı. Osmanlı akçanın kaçtığını görünce, akçadaki gümüş miktarını düşürdü. Ama bu da enflasyonu azdırdı.

Takiyeddin

1580 yılında Padişah III. Murat'ın emri ile Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa, Tophanedeki rasathaneyi bir gecede yerle bir etti. Bu yıkım pozitif bilimlere gidebilecek bir yolu Osmanlılara kapatmıştı. Din saçmalıkları koca imparatorluğu bir örtü gibi örtüyordu.

O yıl Mimar Sinan da Tophanedeki Kılıç Ali Paşa Camini yaptı.

Değerli bir astronomist olan Takiyeddin'in yazılı eserleri vardı. Takiyeddin eserinde açıkladığı güneş parametrelerini, üç nokta metodu kullanarak hesaplamıştı. Müslüman dünyasında üç nokta metodu Beyruni'den beri kullanılıyordu. Avrupa ise bu metodu ancak XVI. Yüzyılda kullanmaya başlamıştır. Takiyeddin'in özellikle ondalık kesirleri anlatan bir matematik kitabı da vardı. O aynı zamanda eski Yunandan gelen [Delos problemi](#) üzerinde de çalışmıştı.

Ağustos 1580 yılında, Vekili Saltanat Lala Kara Mustafa Paşanın ölümü üzerine, veziriazam Koca Sinan Paşa oldu. Bu Koca Sinan Paşanın ilk sadrazamlığıydı. Paşa Tiflis'te serdarı Ekrem'di. Doğu cephesini bırakıp, İstanbul'a dönmesi 11 ay sürdü. Bu sırada Siyavuş Paşa yerine vekalet etti.

Mısır beylerbeyi [Mesih Paşa](#) İstanbul'a divan vezirliğine çağrıldı. Yerine Hazine dar başı Hadım Hasan Paşa tayin olundu. Mısır halkı her iki beylerbeyinden de memnun değildi.

Mısır Paşasının emrinde 24 sancakbeyi veya bey, 37 kişisel yardımcısı, 3'ü sipahi olan 5 süvari birliği, 1 yeniçeri birliği ve 1 azap birliği vardı. Asayiş, adalet, vergi toplama Mısır

beylerbeyinin göreviydi. Süveyş ve İskenderiye kıtalar arası ticaretin durak yerlerinden biriydi. Bu nedenle de iyi gümrük vergisi getiriyordu. Mısır'ın her yıl İstanbul'a 600.000 kuruş vergi ve asker yollaması bekleniyordu.

Ama Mısır'ı yönetmek çok zordu. Mısır'ın Osmanlıdan gevşemesi de Osmanlı Padişahının altının oyulması demek olacaktı.

Mısır beyleri, Memluktan kalma beylerdi. Beyler, beyaz esirleri satın alıyor, onları askeri eğitimden geçirip, Memluk yapıyorlardı. Aralarında, baba-oğul ilişkisine benzer bir ilişki doğuyordu. Mısır beyleri içinde en güçlü bey, boşalan bir beyliğe seçim yapıyordu. Genelde tayin (seçim) de kendi hanesinden bir Memluk oluyordu. Bu güçlü bey aynı zamanda Mısır beylerbeyinin kişisel yardımcılarında Mısırlı olanları da seçiyordu. Böylece memluklar hala Mısır yönetimini ellerinde tutuyorlardı.

Zamanla bu Memluk sistemi tüm Mısır yönetimini etkilemişti. Böylece askeri birlikler de kendi ağalarını bir yıllığına kendileri seçer olmuşlardı. Görevi biten Ağa eski ağalar divanına giriyordu. Birlikleri yöneten, askere alan bu divandı.

Bütün savaşçılar, sonunda Mısır beylerbeyinden bağımsız hale gelmişlerdi. Herkes sadece kendi şefine boyun eğiyordu. Sömürülenler köylüler, fellahlar ve tüccarlardı.

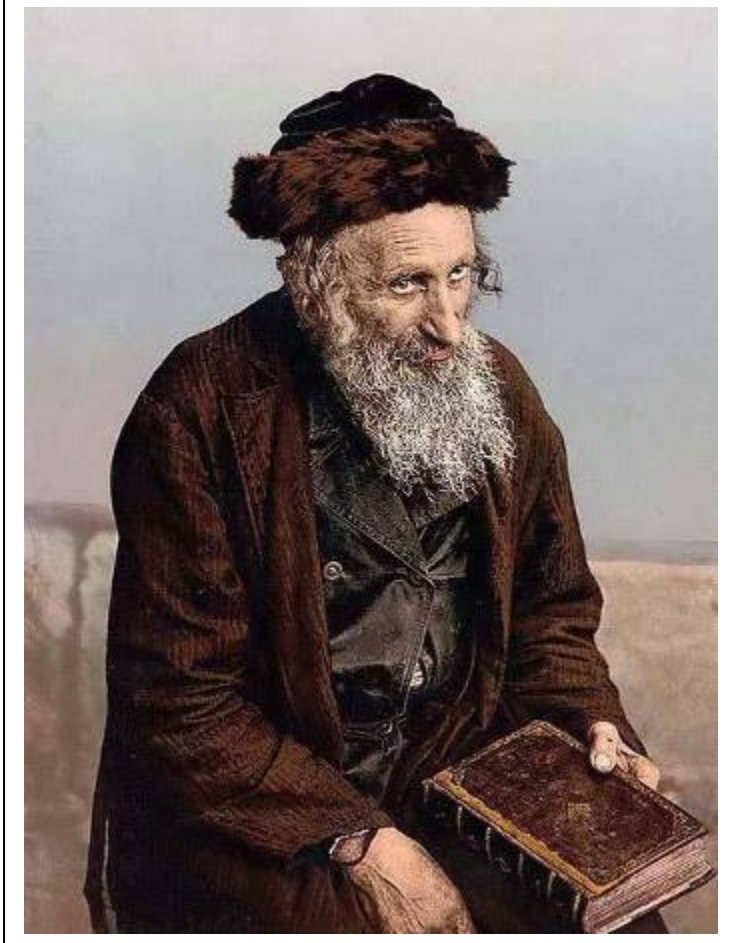
Mısır beylerinin yani Memluk beylerinin kimisini 200–400 köyü vardı. Malikanelerini fellahlar angarya olarak ekip, biçiyorlardı. Vergilerini Kıpti fellahların yardımı ile topluyorlardı. Toplanan verginin bir kısmını kendileri aldıktan sonra, kalanı beylerbeyine yolluyorlardı. Beyler köylerini genel olarak topraklarını vasiyet yolu ile miras bırakabiliyorlardı.

Beyler arasındaki tartışmalarda entrika, zehir, hançer ve en son sıcak çatışma tartışmaları sonuca bağlıyordu.Çoğu zaman en kanlı olan diğerlerine boyun eğdiriyordu.

Mısır tüm ülkede karargah kurmuş bir ordu tarafından sömürülüyordu. Buna karşılık ülke de bedevi yağma ve saldırılarına karşı korunuyordu.

III. Murat döneminde batıda Fas, kuzeyde Lehistan gibi önemli devletler Osmanlı İmparatorluğuna tabi olmuşlardı. Böylece Osmanlılar Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Kuzey Denizine kadar çok geniş topraklara hükmediyorlardı. Fas'ta, Lehistan'da Divanı Hümayunun istediği adaylar saltanat sürüyorlardı.

Musevilikte Yeni Gelişmeler

Yeni Kabbalacı görüş Osmanlı İmparatorluğunun Balkan eyaletlerinde gelişti. 1492 yılında [Sefarat](#) Yahudilerinin İspanya'da uğradıkları felaket, İsrail'in kurtuluşu özlemini yeniden canlandırmıştı. Hatırlanacağı gibi bazı Yahudiler Yunanistan'dan Filistin'e göç etmişlerdi. Sürgün, onları küçük düşürmüştü. Bu psikolojiyi iyileştirmek zorundaydılar. [Sekina](#) yerden kalkmalıydı. Ama aradıkları siyasi bir çözüm değildi.

Bu sırada mistik bir canlanma tekrar başladı. Canlanma felsefi değil mistikti. Çünkü kırılan kalpleriydi. Kafaları ise hala çok iyi ve dünyevi çalışıyordu. Aristo'nun Tanrısı soğuktu ve çok uzaklardaydı. Zaten Hristiyanlardan da çekmedikleri kalmamıştı. Kendi tanrıları, Hristiyan tanrıya hiç benzemezdi. Felsefe Musevileri zayıflatmıştı, onların Vaat edilmiş Topraklarla olan bağını koparıyordu. Vaftiz olan Yahudiler, kolayca vaftiz oluyorsa bu felsefenin onları yozlaştırması nedeniyleydi. Ne de olsa felsefe yabancıların düşüncesiydi.

şimdi Kabbalacılar Filistin tepelerinde dolaşıyorlardı. Büyük Talmutcuların mezarları ziyaret ediliyor ve hatta orada yatılıyordu. O gece uykusuz geçiyor ve Tanrıya aşk şarkıları

söyleniyordu. Tanrıya sevgilinin adları ile sesleniliyordu. [Kabbala](#)nın mistik havası, kalpleri dolduruyor, acıları küllüyordu.

Musa Talmud'daydı. Leon ise Zohar'ın yazarıydı ama İspanya'dan sürülenler onu kendi özel durumlarını konuşabilir hale getirmeliydiler. Sonunda imgesel bir çözüm oluştu. Yahudilerin belli bir yerlerinin olmaması var oluşun mekanla sınırlı olmamasını simgeliyordu. Hiçbir şey yerinde değildi. Tanrı bile kendinden sürgündeydi. [Safed](#)'in bu yeni Kabbalası Yahudilerin dinsel bilincinde büyük değişiklik yaratmıştır. Sadece Sefaratlar için değil Askenaziler içinde bu böyledir.

Kabbalanın disiplinleri özel seçkinlerce takip edilebilir. Ama Kabbalanın yeni Tanrı kavramı Yahudi inancının standart ifadesi olmuştur. Burada en önemli olan mitosların sözlük anlamları ile değerlendirilmemesi gerektiridir.

Dünya Tanrının yarattığı bir yerdi. Peygamberler Tanrı'nın kutsallığı ile dünyayı hiç bir araya getirmemişlerdi. Tanrı kendi başına kutsaldı. Ama Zohar dünyayı Tanrı'nın sefirot'u olarak görüyordu. Gerçeklik Tanrı'nın sefirot'u olan dünyadaydı. Burada bir çelişki vardı. [Musa ben Jacob Cordovero](#) (1522 – 1570) [Safed](#)'liydi. O bu çelişkiyi gördü ve gidermeye çalıştı. Ona göre Tanrı “ [En Sof](#) ” dünya düşüncesi idi. Böylece kavranılmaz olmaktan çıkıyordu. Mantık şöyle geliyordu. Yaratılırken bütün yaratılanlar aynıydı ama vücut bulurken ayrıştıyordu.

Safed Kabbalacığının en önünde aziz ilan edilen [Yitshak Luria](#) (1534 – 1572) gelir. Onun hakkındaki bilgi öğrencisi [Hayyim Vital](#)'in (1553 – 1620) Ets Hayim (Yaşam Ağacı) adlı risaliyesi ile [Joseph ibn Tabul](#)'un yazmalarından öğrenilmektedir.

[İsaac Luria](#) mükemmel bir Tanrı'dan kötülüğün nasıl çıktığı sorununu ele aldı. Tanrı mademki ezeli ve ebediydi, sonlu ve kötülük dolu dünyayı nasıl yaratmıştı? Sonra şöyle bir çözüme vardı. En Sof dünyaya yer açmak için kendi içine dönüp, orada bir boşluk yaratmıştı. Bu çekilme ile (tsimtsum) yaratılan Tanrının bulunmadığı bir yerdi. Bu boş alanı Tanrı'nın tezahürü ve yaradılışları doldurmuştu. Böylece bu içinden çıkılmaz yaradılış öğretisi yokluk ile açıklanıyordu. En Sof'un ilk eylemi kendisini kendisinden sürgün etmekte. Sanki kendini sınırlamıştı.

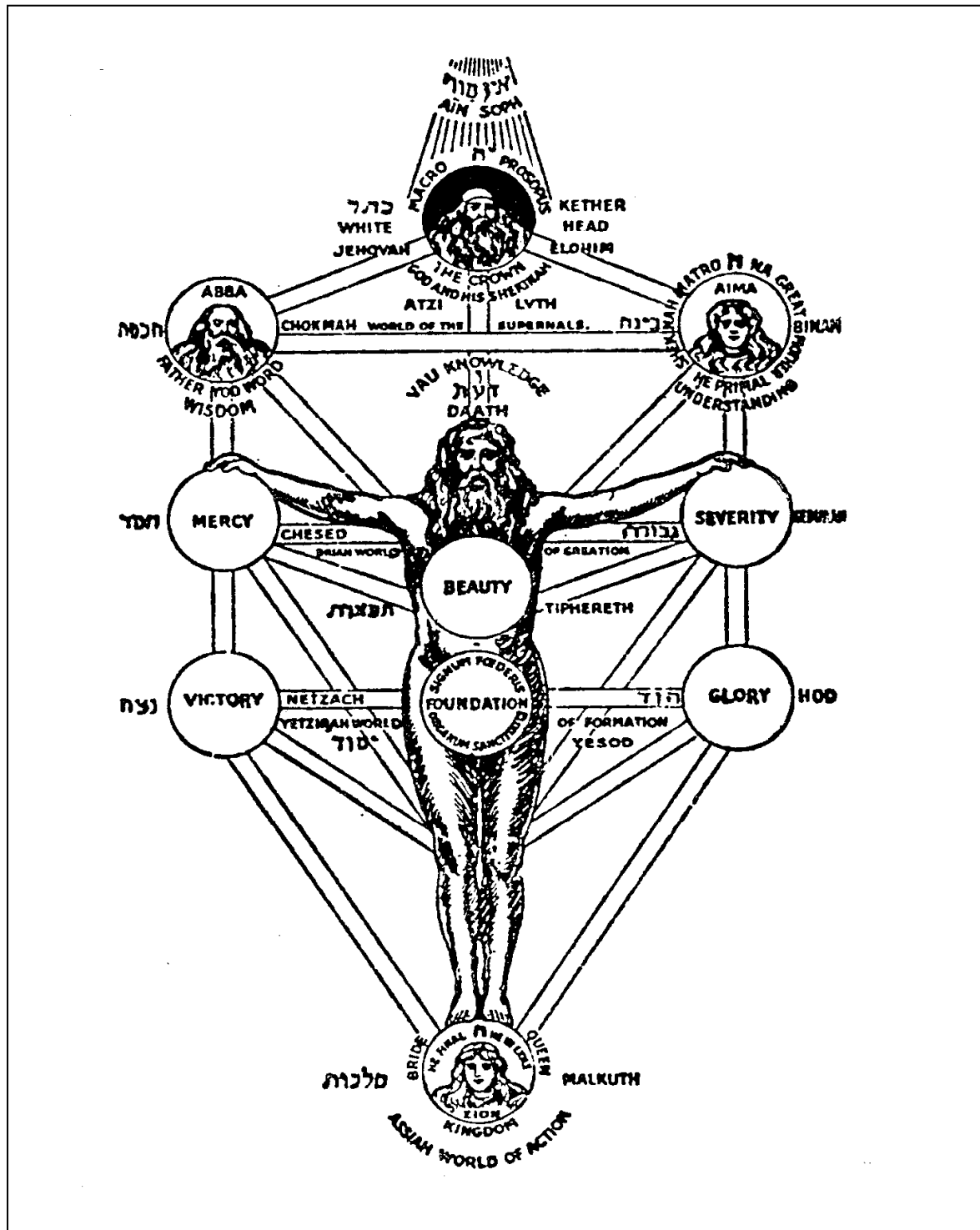
[Tsimtsum](#) bir sürgün simgesiydi. [En Sof](#)'un kendisi de kendine sürgün uygulamıştı.

Tanrı'nın kendini çekmesi olan boş alan, çevresini En Sof'un sardığı bir daire olarak algılanıyordu. Bu Tekvin'de sözü edilen şekilsiz boşluktu. Her şeyden önce Tanrı'nın bütün güçleri bir aradaydı. Bunlar sonra sefirotlar olacaktı. Özellikle En Sof'un içinde Heset (Merhamet) ve Din tam bir uyum içinde bulunuyordu.

Ancak Tsimtsum sürecinde, En Sof Din'i diğer güçlerden ayırarak, terk ettiği boş alana yükledi. Böylece Tanrı Gazabını veya Yargısını kendi özünden çıkarmıştı. Yani Tanrı'nın birinci eylemi kendine karşı gösterdiği katılık ve acımasızlıktı. Din Merhametten ayrılmıştı. Bu nedenle de yıkıcı bir potansiyel taşıyordu.

En Sof boşluğu oluştururken içine bir miktar kendinden ışık girmişti. Bundan [Adam Kadmon](#) (İlk İnsan) biçim aldı.

Tanrı'nın İnsana İhtiyacı var

Sonraki gelişmeler de [Zohar](#)'da anlatılardan biraz farklıydı. [Sefirot](#) ortaya çıktı ve yayılma başladı. Luria'ya göre sefirot Adam Kadmon'u oluşturmuştu. En yüksek sefirotlar Kether (Taç), Hokhma (Bilgelik), Binah (Ahlak) idi. Bunlar onun burun, kulak ve ağzından çıktılar. Bunların birbirleri ile tekrar birleşmemeleri için Tanrı ışığından oluşmuş manevi kanallarda bulunmaları gerekiyordu. Öyle de oldu.

Sonra altı sefirot Adam Kadmon'un gözlerinden çıktı. Kanalları Tanrısal ışığı içermiyordu, yani sağlam değildi, parçalandılar. Sonuçta ışık dağıldı. Bir kısmı Tanrı'ya geri döndü ama bazısı da boşluğa düştü. Bunlar kargaşa içine düştüler. Artık hiçbir şey olması gereken yerde değildi. Uyum yıkılmış, Tanrısal kıvılcımlar Tanrıdan sürgün edilmiş, kaybolmuştu. Bu bir felaketti.

Bu tuhaf hikaye, eski [Gnostik](#) birincil çıkış hikayesinden bir kalıntıydı. Bütün yaratılış hikayeleri zorlu ve biraz da tesadüfi süreçleri anlatırlar. En Sof içinde gizli aşamadan, ortaya çıkmak kolay olmamıştı. Bunu ancak deneme yanılma ile yapabiliyordu. Ama sonunda En Sof kargaşa içinden yeni bir yaşam kurmayı başarmıştı.

Felaketten sonra [En Sof](#)'tan yeni bir ışık dalgası yayıldı. Ve bu ışık Adam Kadmon'un alnından çıktı. Bu sefer sefirot yeni biçimler içinde yeniden düzenlendi. Ancak artık bu yeni düzenlemelerde Tanrı'nın genel özellikleri yoktu. Her biri Tanrı'nın kişiliğinin ortaya çıktığı "Yüzler" şeklindeydi. Bunlar Tanrı'nın farklı görünümleriydi. Tanrı on sefirotu beş "Yüz" içinde gruplandırarak yeni bir düzen kurdu.

Bu yeni düzende, beş "Yüz'ün" içinde, Kether (Taç) Zohar'ın yokluk dediği sefira Ata oldu. Hokhma (Bilgelik) Baba oldu. Binah Anne oldu. Din (Yargı), Merhamet, Teselli, Sabır, Krallık, Temel [Zeir](#) oldu. Malkut (Krallık) veya Şekina Nukrah de Zeir (Zeir'in kadını) oldu.

Tanrı'nın içinde Baba ile Anne ve Zeir ile karısı çiftleşirler. Erkek ve dişi öğelerin bu çiftleşmesi yeniden kurulan düzeni simgelemektedir. Kabbalacılar anlatılanın sözlük anlamlarına bakılmaması gerektiğini söylerler. Burada amaç Tanrı'nın baskın olan erkeklik imgesinin nötrleştirilmesidir.

Tam işler yoluna girerken, Adem Aden bahçesinde günah işledi. Bu günah işlenmeseydi, uyum kurulacak ve Tanrısal sürgün ilk [Sabbat](#)'ta sona erecekti. Bu günah ile yaratılmış düzen yine bozuldu, ruhlardaki Tanrısal ışık dışarıya dağıldı ve kırılmış maddenin içinde hapis oldu. Bunun üzerine Tanrı yeni bir plan geliştirdi. Egemenlik ve denetim mücadelesinde yoldaşı olarak İsrail'i seçti.

Diaspora, Tanrısal kıvılcımlar gibi, acımasız ve Tanrısız topraklara dağılmış olsa da Yahudilerin özel bir misyonları vardı. Tanrısal ışıklar dağılmış ve maddeler içinde hapis olduğu sürece Tanrı tamamlanmamıştı. Tevrat'ın özenli okunması ve disiplinli bir ibadetle, Yahudiler Tanrısal kıvılcımları tekrar düzenleyerek, dünyayı kurtarabilirlerdi. Burada söylenen şudur: "Tanrı insanları lütfen gözlememektedir. O İnsana bağlıdır".

[İsaac Luria](#) [Şekina](#)'nın sürgündeki haline yeni bir anlam yüklemiştir. Luria'nın yazdıkları, kuvvetli bir olasılıkla benzer bir mitoloji oluşturmuş olan Hristiyan Gnostiklerden yer yer aktarılmıştır.

Tanrısal çiftleşme ve sürgündeki tanrıça hikayeleri tek Tanrı fikri gelişirken reddedilmişti. Bu hikayeler çok tanrılı dönemin hikayeleriydi. Normalde Yahudilerce kabul edilmemeliydiler.

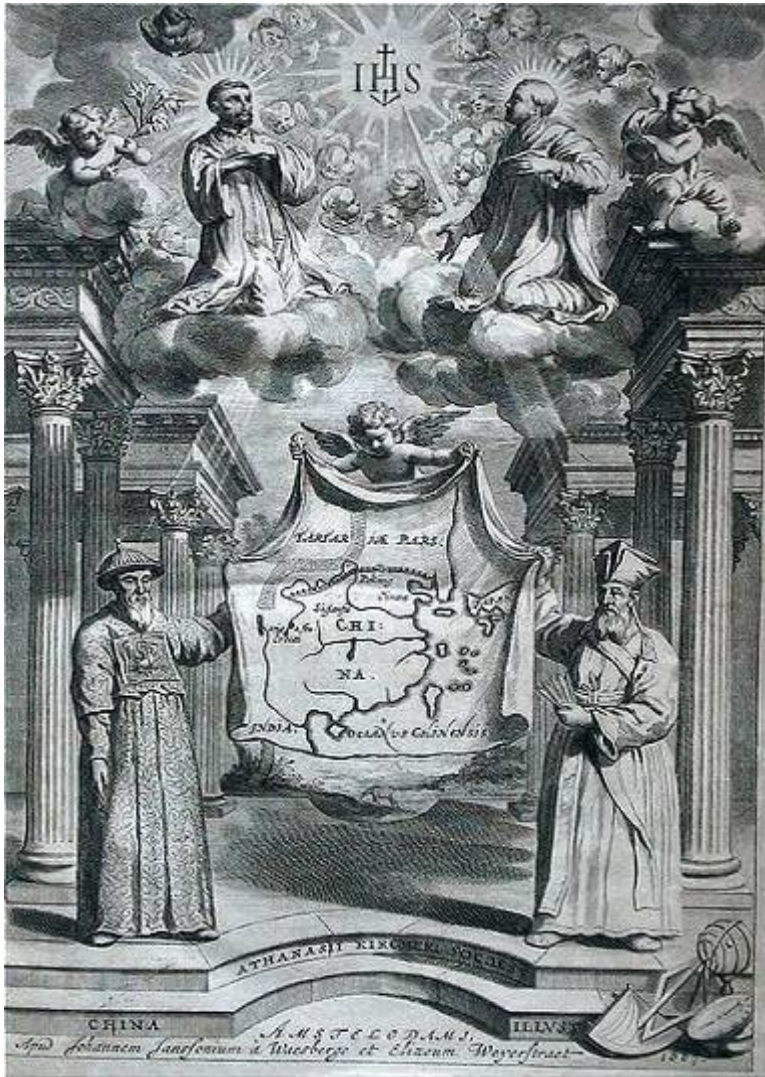
Ancak karşılaşılan trajedi o kadar büyüktü ki nerede ise tüm Yahudilerce kabullenildi. Bu söylem umutsuzluk ortamında yeni bir umut olmuştu. Yahudilerin içinde bulundukları olumsuz koşulların nihai bir anlamı ve önemi vardı.

Yahudiler Şekina'nın sürgününe son verebilirlerdi. Tanrı'yı yeniden inşa edebilirlerdi. Luria'nın Tanrısının insanlara ihtiyacı vardı. Bu tüm olumsuzluklar içinde bile Yahudilere iyimser olabilme gücünü veriyordu.

Mutluluk ve neşe şarttı. Pişmanlık, dövünme, suç ve endişe yoktu. Şekina acı ve hüznü dolu bir mekanda yaşayamaz. Üzüntü dünyadaki kötülük güçlerinden yayılır. Mutluluk ise Kabbalacının Tanrı'yı sevmesini ve ona tutunmasını olanaklı kılar. Kabbalacının yüreğinde kimse ve hiçbir şey için kızgınlık ve saldırganlık olmamalıdır.

Luria'nın Tanrı kavramı, Yahudilere, yaşama inançlarını tamamen yitirdikleri bir dönemde, insanlık için olumlu bir görüşle, neşe ve iyilik aşılamaı başarmıştır.

Cizvit Ruggieri, 1580

Çin Cizvitleri

Hindistan İmparatoru Ekber Şah, 1580 yılında önce [Ahmednagar](#) Sultanlığını sonra da [Rajput](#), [Bengal](#) ve [Bihar](#) krallıklarını topraklarına kattı. Peşinden Ekber Şah Timur soyundan gelenlerin ayaklanmalarını bastırdı. Bu sırada Özbek serüvenciler saldırıyorlardı, onları püskürttü. Babür imparatorluğu hem genişliyor ve hem de dengeleniyordu.

Çin’de Cizvitler Çinleşmeye çalışıyorlardı. 1580 yılında İtalyan [Cizvit Ruggieri](#) Çin nezaketine uymanın önemini belirtiyordu. Manderenlerin önüne silahsız çıkılmalı, huzurda diz üstünde oturulmalı, secde edilmeli, alçakgönüllü olunmalı, başkalarından söz edilirken övülerek bahsedilmeliydi.

Çin’de Mandarinler Ruggieri’den hoşlanmışlardı. Onu her tartışma ve genel toplantıya çağırmaya başladılar. Onun akıllı başında ve barışçı olduğunu, silah taşımadığını söylüyorlardı. Çin’de okumuşların askerlere ile hiç arası yoktu. Bu nedenle de silahtan nefret ediyorlardı.

Ruggieri bir süre sonra Avrupalı gibi giyinmenin doğru olmadığını fark ederek, Budistler gibi giyinmeye başladı. Çinliler de onu, yabancı Budist rahiplere verdikleri isim olan “ Seng “ diye çağırmaya başladılar. Papa da Büyük Seng oldu.

Ruggieri, Makao’da Hristiyanlığa yeni dönmüş olanlarla birlikte, Çin tarzı yaşadığı bir ev kurdu. Bu eve “ Saint Martin Evi “ dedi. Ruggieri, Çin kral naibine çok alçak gönüllü ve Çin’i öven bir mektup yazdı: “ Bizim mesleğimiz Tanrıya hizmet etmek ve çeşitli bilimleri öğrenmektir. Ülkemizdeyken, Çin halkının iyi, yumuşak, barışsever, akli başında, pek güzel tören ve töreleri olan, yığınla bilim ve ahlak üzerine şaheserleri olduğunu duymuştuk. İşte bu yüzden, bütün bunları görme ve öğrenme, bu krallığın değerini tanıma, böylesine üstün bir halkın arasında yaşama arzusu ile tutuşup, ülkemizi terk ettik “.

Kral Naibi, böyle yetenekli bir barbarın Çin’e girmesine izin verdi.

Turkey Company, 1581

1581 yılı geldiğinde I. Elizabeth 48 yaşındaydı ve artık çocuk doğurma yaşını geçmişti. Gözünde de Katoliklik, ihanete eşdeğer olmuştu. Mezhepleri yasakladı, Pays-Bas'dan ve Fransa'dan vaaz vermeye gelen Cizvitler tutuklanarak, ağır işkencelere uğradılar.

Elizabeth, [W. Harborne](#)'nu elçisi olarak İstanbul'a yollamıştı. İngiltere, İspanya'nın ülkesini işgal etmesi tehdidine karşı Osmanlılardan Akdeniz'de İspanya'ya karşı harekate geçmesini istiyordu. Osmanlılar, genel politikaları uyarınca İngiltere ile iyi ilişkiler kurmaktan yanaydılar. Onlar da İngiltere'nin İspanya'nın başına bela olmasını istiyorlardı.

1581 yılında, İngiltere'de “[Turkey Company](#)” (Levant Company) adı ile İngiliz tüccarlardan oluşan bir şirket kuruldu. “[Levant Company](#)”nin esas işi İran ipeğini Avrupa'ya ithal etmektir. Bu şirket XVI yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başında kurulmuş olan “India Company”den daha zengin bir şirketti. Bu şirket kurulmadan önce de 1511, 12 ve 1534 yıllarında, İngiliz gemileri Osmanlı kara sularına girmişlerdi. Bu gemiler aslında satılması yasak olan

malların ticaretini yapmaya çalışıyorlardı. Papa Osmanlılara savaş malzemesi satışını yasaklamış olmasına rağmen, İngiltere bu yasağa aldırmadan ticarete devam ediyordu. Osmanlılar 1581 yılında İngiltere'ye de geniş ticari ayrıcalıklar verdiler. Gümrük vergileri %5'den %3'e indirildi.

1581 yılında İspanya kralı II. Philip, Portekiz kralı [I. Philip](#) olarak Portekiz tahtına oturdu. Portekiz de 60 yıl sürecek [Portekiz Habsburg](#) hakimiyeti başlamıştı. II. Philip'in karısı yani İspanya Kraliçesi, ölen Portekiz Kralı Sebastian'ın tek halasıydı. Ayrıca Sebastian'ın annesi de V. Karl'ın kızı yani II. Philip'in kardeşi idi. Sebastian'ın karısı ise II. Philip'in kızıydı. Yani iki aile iç içeydi.

Bundan sonra Portekizliler, İspanya'yı başlarından atabilmek için 60 yıl uğraştılar. Bu mücadelede onlara İngilizler ve Osmanlılar yardım ediyordu. Osmanlılar açısından İspanya şimdi esas mücadele edilmesi gereken devlet olmuştu.

Portekiz İngiliz hakimiyetine girince Brezilya kolonisi de İspanya'nın denetimi altına girmişti.

Köroğlu, 1581

Köroğlu, temsili resim

1581 yılında Osmanlı devletinde [Nakkaş Osman Surname](#)'yi (Bayramlar kitabı) yayınladı. 1581 yılında ilk Celali önderlerinden biri olarak [Köroğlu](#) Ruşen, Bolu ve Gerede yöresinde ortaya çıktı. Köroğlu, soyguncu devlet yöneticilerine ve beylere karşı mücadele etti. Yaşamı ve serüvenleri, halk arasında derin izler bıraktı ve [Köroğlu Destanı](#)na konu oldu.

1581 yılında Ruslar Kafkasya üzerinden olan ilerlemelerinde epey mesafe almışlardı. Kafkaslardaki Hristiyan prenslikler ile temaslar kurmuşlardı. 1581 tarihinden başlayarak Gürcistan üzerinde hakimiyet kurmaya başladılar. Müslümanlar Kafkasya ovalarında oturuyorlardı. Dağlara çekildiler. Onlardan boşalan yerlere yeni yerleşimciler geldi. Bu sırada Ermeni Slav iş birliğinin tohumları da atılmaya başlamıştı.

1558 yılından başlayarak Ruslar 1581 yılına kadar Kuzeyde [Narva](#) limanını kullanmışlardı. 1581 yılında İsveçliler Narva limanını ele geçirdiler.

Livonian Savaşı, 1582

[Livonian War](#), Narva kuşatması

1582 yılında fethedilen [Sibirya Hanlığı](#), Rus egemenliğini Yenisey ve Altaylara kadar yayacaktı. Korkunç İvan'ın kurduğu [opriçnina](#) denilen idari sistem, tam 20 yıl sürdü. Bu dönemde birçok olay, kanlı baskılar sonucu kapatıldı. Yine bu dönem içinde Çar 1582 yılında kendi oğlunu bile öldürmekten çekinmedi.

[Litvanya savaşı](#) (Livonian savaşı) 1582 yılına kadar sürmüştü. Çok uzun süren bu savaşlar hem Rusya'yı ve hem de komşularını alt üst etti. Devletin borçları arttı. Bu savaşı kazanabilmek için IV. İvan, tüfekçi veya streliç denen sınıfı genişletmek, topçu, istihkam sınıflarını örgütlemek, yabancı paralı askerleri istihdam etmek, süvari sınıfını geliştirmek, çok büyümüş olan sınır boylarına yeni kentler ve kaleler kurmak zorunda kaldı. Sonuçta para su gibi akıyordu.

1578 savaşları sonunda Osmanlıya Gürcistan, Şirvan ve Dağıstan'ı kaybeden İran 1582 ve 1583'de büyük bir karşı saldırıya geçti. Özdemiroğlu Osman Paşa, Kırım'dan da yardım alarak, saldırıyı püskürttü. Osmanlılar Kars'ta kuvvetli bir kale yaptılar ve 1583'de Aras ile Kur arasındaki toprakları ele geçirdiler. Bu sırada [Şeyhbani](#) Abdullah Han da Horasan ve [Herat](#)'a doğru saldırdı. İran hem doğudan ve hem de batıdan saldırı altındaydı.

1582 Mayıs sonunda, Osmanlı İmparatorluğunda, Şehzade veliaht Mehmet için çok büyük bir sunnet düğünü yapıldı. Şehzade Mehmet 16 yaşındaydı. Sunnet Düğünü 56 gün sürdü. Düğün sırasında hüner gösteren bir grubu Padişah çok beğenmişti. Ne istediklerini sordu. Onlar da yeniçeri olmak istediklerini bildirdiler. III. Murat “ adamları yeniçeri yapın “ diye

emir verdi. Yeniçeri ağası, sonradan veziriazam olacak olan Ferhat Ağa, “ bu kanuna uymaz “ diye itiraz etti. Padişah emrinde ısrar edince de istifa etti. Yerine tayin edilen Yeniçeri Ağası, emri tatbik etti. Bu olay, dışarıdan kanuna uymayan bir tarzda ocağa alınan ilk yeniçeri yazılmasıdır.

Katipler Meclisi, Nakkaş Osman

Mısır vilayetinin islah edilmesi gerekiyordu. Kanuni'nin Damat Maktul İbrahim Paşayı Mısır'a yollaması gibi, III. Murat da büyük kızı Ayşe Sultan ile nişanlı olan İbrahim Paşayı Mısır'a yolladı. İbrahim Paşa Mısır'da 2,5 yıl kaldı. Mısır'da Memluk beyleri büyük arazilere sahiptiler ve çok zengindiler. Bunların bir kısmı, çeşitli bahaneler ile devlete vergilerini vermiyorlardı. İbrahim Paşa soyarcasına bu Memluk Beylerinden para ve mücevher topladı. İbrahim Paşadan sonra, uzun süre bu beylerin ses ve solukları kesildi.

İbrahim Paşa Mısır'dan İstanbul'a dönerken para, mücevher ve meşhur “ Saltanat Tahtını “ getirdi. Bu som altın taht bundan sonra Osmanlı Sultanları tarafından kullanıldı.

Osmanlı tımarları özelleşiyor, 1582

Macar Ali Reis'in Karadeniz haritası

Peru'da aylluların üyeleri “ Hatunrunalardı “. Bunlar hem Avrupa'dan gelen ve hem de giden mallara vergi ödüyorlardı. Vergilerin altından kalkamayınca ürünlerini değiştirdiler. Eskiden beri mısır, patates ve lama eti yiyorlardı, şimdi bunlara şeker, peynir ve öküz eti eklendi. Ama esas değişiklik üretimlerinde gelişti. 2300 metreden aşağı topraklarda şeker kamışı yetiştirdiler. Sürüleri 4000 metrenin üzerine çıkardılar. 4000 ile 2300 metreler arasında da buğday, arpa ve patates tarımını geliştirdiler.

Bağcılıkta başarılı olamadılar ama hayvancılığa çok güzel alıştılar. Öküz, koyun, keçi, domuz, tavuk yetiştirmeye başladı. Ancak büyük öküz sürüleri, yerlilerin tarımını perişan ediyor, onların kayalık, taşlık yerlere çekilmesine sebep oluyordu.

1582 yılından başlayarak Osmanlı İmparatorluğunda tımarlar satılığa çıkarıldılar. Osmanlı hazinesi gelirleri yetmeyince mülkü elden çıkarmak yöneticilere bir yol olarak görülmüştü. Bu toprakları her tip insan yani parayı veren satın aldı. Yöneticiler ve vezirler de satın aldılar. Bunlara “ çiftlik “ dendi. Bu senyör özel arazileri kısa zamanda büyük yekunlara ulaştı. Tımarları satın alanlar bunları Sultanın geri alacağından korkuyorlardı, onun için bu çiftlikleri vakıf haline getirdiler. Çiftlik vakıf olmuştu ama geliri sahibine gidiyordu.

Tımarların özel veya vakıf çiftlikleri haline gelmesi ile hem feodal bir otorite oluşmaya başladı ve hem de Osmanlı ordusunun asker sayısı azaldı. Tımarlar özelleştirilmeden önce Rumeli 70 – 80 bin, Arnavutluk 30 bin, Kürdistan 20 bin, Erzurum 20 bin süvari çıkarıyordu. Bu sayı çiftliklerden sonra çok azalacaktı. Rakamlar için 1632 tarihine bakmak gerekir.

1582 yılında Tarihi Hind-i Garbi (Batı Hint Tarihi) adlı eseri Osmanlı coğrafyacısı [Macar Ali Reis](#), bir Avrupalı eserden uyarlamıştır. Burada bilime ve uzak ülkelere doğru bir açılma havası vardır. Macar Ali Reis, bir de Akdeniz haritası yapmıştır.

Oda Nobunaga

1582 yılında Japonya’da arka planda iktidar sahibi olan [Nobunaga](#) öldürüldü. Öldüğünde Kioto çivarındaki Japon eyaletlerinin yarısını eline geçirmişti. Yerine General Hideyoşi ([Hideyoshi](#)) geçti (1582 – 1598). Nobunaga’nın eserine o devam etti. Nerede ise tüm Japonya’ya sahip oldu.

Moğol Hanı (Cengiz Han Moğolları) Altan Han (Yen-ta) öldü. Bu sırada güney Mançurya’da kargaşa başlamıştı. Moğol [Tümet](#)ler Çin’e saldırdılar. Mançurya’da hatırlayacağımız gibi Cücen kalıntıları vardı. Bunlar uzun bir süredir Moğollara tabi olarak yaşıyorlardı. Bu sırada Cücenler kendi aralarında birkaç kabile birlikleri kurarak, birbirleri ile mücadeleye başladılar. Çinliler sık sık araya girerek kabile sınırlarını çizerek, kabileleri yatıştırmaya çalışıyorlardı. Bu mücadele içindeki kabileler arasında Tunguzlar da vardı. Tunguzlar daha sonra Çin’e hakim olacaklardı.

1582 yılı sonunda, veziriazam Koca Sinan Paşa görevden alınarak yerine Kanijeli Damat Siyavuş Paşa tayin edildi. Paşa II. Selim’in kızlarından Fatma Sultan ile evliydi. Bu, Kanijeli Damat Siyavuş Paşanın ilk sadaretiydi. Bu tayinden kısa bir süre sonra yeniçeri ağalığından istifa etmiş olan Ferhat Paşa Rumeli beylerbeyi oldu.

1582 yılında [Papa XIII. Gregory](#), miladi takvimde Greguar takvimi dediğimiz düzeltmeyi yaptı. Miladi takvim 10 gün ileri alındı. Bu 10 gün hiç yaşanmamış 10 gündü.

İran Savaşı Pahalı Savaş, 1583

Hünernama, Belgrad kuşatması

1583 yılında Çin’de [Ruggieri](#), ilk Çin Katolik kilisesinin temellerini attı. Kısa süre sonra [Ricci](#) ile tanıştı. İki Cizvit, Manderenlerin dikkatini Batı bilim ve tekniği üzerine çekmeye

başladılar. Saatler, kitaplar, haritalar derken ortaya büyük bir dünya çıkıyordu. Ve her şey Çin demek değildi. Mandarinlere anahtarlar, camlar, oyma kalıpları, güneş saatleri, dünya haritaları veriliyordu. Mandarinler mantık ve çözümleme bilmiyorlardı. Önergeler gözlerini yerinden ugrattı.

Ruggieri ve Ricci ile Mandarinler günde 4 – 5 saat konuşuyorlardı. Sözler ağır ağır dine getiriliyordu.

1583 yılında İngiltere’de Yüksek Komisyon Divanı, Kraliçenin kiliseye olan üstünlüğüne karşı çıkanları jürisiz olarak yargıladı.

İngiltere epey bir zamandır İspanyol istilası korkusu altında yaşıyordu. Hükümet savaşta kullanabileceği kaynakları sonuna kadar arttırmıştı. Gemi yapımına prim veriliyordu. Balık yenmesini dayatan bir kanun çıkarılmıştı. Denizciliğin ilerleyebilmesi için hükümet elinden gelenen fazlasını yapıyordu.

1583 yılında Özbek Hanı İskender Han ölmüş, yerine II. Abdullah geçmişti (1583 – 1598). Bu han zamanında da [Özbeklerin](#) mutlu dönemi devam etti. Çağatay Kaşgar’ı, Harezm ve Horasan Özbeklerin eline geçmişti. Ancak devletlerin beyliklere bölünmesi geleneği, onların büyük bir imparatorluk kurmalarını önliyordu. II. Abdullah, Büyük Moğol Ekber Han ile ve Osmanlı Sultanı III. Murat ile ilişki kurmuştu.

Anadolu’da Şirvan eyaleti valisi Özdemiroğlu Osman Paşa, Safevi Başkomutanı İmam Kulu Hanı Demirtepe Baştepe mevkiinde “ [Meşaleler Savaşı](#) “ denen savaşta yendi. Şirvan bölgesi tamamen Osmanlılara ilhak etti. Bundan sonra Özdemir Paşa İran Savaşları Başkomutanlığına atandı. Bu savaş sırasında gece iki tarafta meşaleler yakıp, sahayı aydınlatıp, savaşa devam ettiği için adına “ Meşaleler Savaşı “ denmiştir.

Bu savaştan sonra Osmanlılar [Revan](#)’a (Erivan) girdiler. Bu sırada Bakü petrol kuyuları da rehabilite ediliyordu. Revan kalesi takviye edildi. Bu arada kaleye 53 büyük top daha kondu. Revan yeni Ermenistan vilayetinin merkezi olmuştu. Cağaloğlu Sinan Paşa 8.000 askerle Safevi karşı hücumunu karşılaması için Ermenistan’da bırakıldı. Bu kuvvetin Osmanlı hazinesine maliyeti 51.440,034 Akça idi. İran savaşının ne pahalı bir savaş olduğunu göstermesi bakımından bu bilgi önemlidir.

1583 yılında Osmanlı padişahı III. Murat’a “ Tarihi Hindi Garbi “ adlı eser sunulmuştur. Yazarı bilinmemektedir. Kolomb’tan Pizarro’ya kadar yeni dünyada yapılan keşifler, olağan üstü hikayelerle anlatılmaktadır. Bu Amerika hakkında İstanbul’da yazılmış ilk eserdir.

1583 yılı sonun da veliaht şehzade Mehmet, Manisa sancak beyliğine getirildi. Şehzade sünnet olduktan kısa bir süre sonra sancağa getirilmişti. Ama bu daha önceki uygulamalara göre geç yaşta yapılan bir atamaydı. Veliahda 2.000 asker ve 1.500 kişilik maiyet eşlik ediyordu. Veliaht Ege’ye deniz yoluyla gitmişti. Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşanın çekirtmesi ve refakat gemileri eşliğinde gidilmişti.

İspanyol Amirali [Santa Cruz](#), [Portekiz](#), [Fransa](#), ve İngilizleri Azor adaları [Terceira](#)’dan attı.

Japonya’da, [Toyotomi Hideyoshi](#), [Osaka Kalesi](#)ni inşa etmeye başladı.

1584’de Osmanlılarda Büyük Devalüasyon

Hünername, Mohaç savaşı

Osmanlı ülkesinde Fatih Sultan Mehmet zamanında değeri hızla düşürülen akçenin değer düşüşü sonradan yavaşlamıştı. Ama XVI. Yüzyıla gelindiğinde akçenin bozulması tekrar hız kazandı. 1584 devalüasyonu Osmanlının bu güne kadar gördüğü en büyük devalüasyondur. 1584 ila 1586 yılları arasında, yapılan devalüasyon ile akçe içindeki gümüş miktarı 0.365 grama düşürüldü. Yani 1584'e kadar 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilirken, artık 800 akçe kesilmeye başlanmıştı. Bundan sonra önemli alışverişlerde akçenin hükmü kalmadı. Yerine gümüşü daha ağır olan "guruş" geçmeye başladı. Ancak bir hesap birimi olarak akçe, özellikle vakıf hesaplarında, birim olarak kullanılmaya devam etti.

1584 devalüasyonu sonucunda enflasyon almış başını gitmişti. Fiyatlar çıldırmıştı. Sonuçta ülke içindeki kargaşalar da arttı. Eskiden sadece medreselilerin hareketi olan anarşi, tüm topluma yayıldı. Osmanlı İmparatorluğu başını uzun süre iç isyanlardan kurtaramayacak, ülke kendi kendini yiyecekti.

1584 yılına gelindiğinde Rusya Sibirya'yı ele geçirme savaşlarına devam ediyordu. [Şeybaniler](#) inatla direniyorlardı. 1584 yılında yaptıkları bir karşı saldırı ile Kazak [Yermak Timofeyevic](#)'i yenip [Sibir](#)'i ele geçirdiler. Rus kuvvetleri bir süre sonra tekrar geri geldiler. Sayıları eskisinden azdı ama çok daha iyi silahlanmışlardı. Sibirya göçebelerinin atlı kuvvetleri bu silahlarla ilk defa karşılaşıyorlardı.

İsveç [Narva](#) limanını ele geçirmişti. Ruslar buna karşılık 1584 yılında [Arkhangelsk](#) 'i kurdular.

İspanya elindeki sömürgelerini İngiliz, Hollanda ve Fransa arasındaki rekabetten faydalananarak elde tutmaya başlamıştı. Portekiz ise İspanya'nın vesayetindeydi.

1584 [Nakkaş Osman](#) Hünernâme'yi yazmaya başladı. Eser 1588 yılında tamamlanacaktı. Hattat Osman aynı dekor içinde birbiri peşinden gelen sahneleri art arda çizmişti. Bu çizimlere bakılarak, kimileri Hattat Osman'ın çizgi filmi keşfettiğini bile söyler.

Japonya'da, [Toyotomi Hideyoshi](#) ve [Tokugawa Ieyasu](#) arasındaki anlaşmazlık [Nagakute](#) Savaşı ile neticelendi.

1584 Haziran'ında [Duc d'Anjou](#) ölümü ile, [Huguenot Henry of Navarre](#) Fransız tahtının resmi varisi haline geldi. [Joinville](#) Anlaşması Fransız Katolikleri ile İspanya arasında imzalandı.

İspanya ile mücadele halindeki Birleşik-eyaletler de [William I of Orange](#) (Guillaume d'Orange) suikasta kurban gitti.

Büyük (Korkunç) İvan'ın ölümü, 1584

İvan Oğlunun Ölüm Döşğinde

Rus Çarı IV. İvan, 18 Mart 1584'de [Bogdan Belsky](#) ile satranç oynarken öldü. Bogdan Belsky ve daha sonra çar olan Boris Godunov tarafından zehirlendiği sanılmaktadır. Artık Rusya tam bir monarşi olmuştu. Çar en üstteydi ve egemenliğin tam olarak bütün yetkilerine sahipti. Yasama, yürütme ve yargı elindeydi. Vergiyi keyfine göre o tayin ediyordu. Çarın sürekli bir ordusu vardı. Devlet görevlileri de Çarın seçtiği adamlarıydı. Çarın yetkilerine sınır çizilecek temel kanunlar yoktu. Yani Rus monarşisi, diğer Avrupa monarşilerinden çok daha sınırsızdı. Ama bu monarşi aynı zamanda yalnız bir monarşiydi. Rus monarşisine arka çıkacak bir sınıf ve özellikle burjuvalar yoktu.

Buna rağmen, ulusal ülkü, bütün halkın bir göreve inanması, geliyordu. Bunu, Tanrı'nın görüntüsü, yabancılarla yapılan sürekli savaşlar, gelişen para ekonomisi, eski soylular ve prenslerle yapılan sınıf mücadelesi körüklüyordu. Devlet bir yandan sınıf mücadelelerini azdırırken, bir yandan da hakem ve egemen olarak kalmaktaydı. Rusya tam bir mutlakıyetti.

IV. İvan'ın ölümünden sonra Rusya büyük karışıklıklara sahne oldu. İvan'ın yerine [Anastasia Romanov](#)'tan olan oğlu [Theodor](#) geçti (1584 – 1598).

Osmanlılar [II. Mehmet Giray](#)'ı Kırım tahtından alarak yerine Konya'da oturan ve Mevlevi olan [Alp Giray](#)'ı getirdiler. Bu değişiklik sırasında Mehmet Giray askeri ile karşı koymuştu. Mehmet Giray yay kiriş i ile boğularak öldürüldü.

Bu sırada Osmanlı Sadrazamı Siyavuş Paşaydı. Kırım operasyonunu Özdemiroğlu Osman Paşa gerçekleştirmiş ve oradan İstanbul'a gelmişti. III. Murat Siyavuş Paşayı görevinden alarak, Veziriazamlık makamına Özdemiroğlu Osman Paşayı getirmiştir. Paşa bu göreve, babası Habeşistan beylerbeyi olduktan 22 yıl sonra geliyordu.

1584 yılına gelindiğinde Çin kenti [Makao](#) iyice gelişmişti. 1584 – 1602 yılları arasında Uzakdoğu deniz ticaretinin merkezi oldu.

1584 yılında [Ruggieri](#) Çin'de “ Hristiyan Öğretisini Açıklama “ adlı eserini yazdı. 1000 sayıdan fazlası dağıtıldı. Çin'de Okumuşlara, dinin temellerinin akla karşı olmadığını anlatmak gerekiyordu. Okumuşlar [Wang-Yang-Ming](#)'in sezgi öğretilerini tanıyorlardı ve kendilerini yöneten kuralları kalplerinde bulmaya alışmışlardı. Ruggieri tam bu noktadan hareket etti.

İnsan iyiliği yüreğinde bulur. Bu iyilik insandan gelmez, o ancak iyiliğin ehliyetinin olduğu bir varlıktan gelebilir. Ehliyet, yetkili olmak, işte Tanrı budur. Doğa insanlar için yaratılmıştır. Onun için insanlar doğadan faydalanmakta, onu kullanmaktadır. Ama doğanın nedenini aramak ve açıklamak zorundayızdır. Bu öyle bir neden olmalıdır ki kendi kendine yetsin ve bütün ötekileri açıklayabilsin. Bu ilk ve yüce neden Tanrı'dır. Doğa'nın yaratıcısı odur. Doğanın düzeni, bu düzeni kuran yüce bir zeka olduğunu gösterir. Tanrı bilinçlidir, irade sahibidir, kişiseldir. İnsanın adalete gereksinimi vardır. Bu adalet, yeryüzünde tam olarak yerine gelmez. Adaletin tam olarak tecellisi için başka bir dünyaya ihtiyaç vardır. Bu da ölümsüz ruh demektir.

Tanrı insanın kalbine mutluluk için gerekli her şeyi koymuştu. Ama insan, geçmişte kötülüğü ve mutsuzluğu seçti. Tanrı da ona bir kanun koyucu olan Musa'yı yolladı. Ondan sonra insanlar yine kötülüğün içine düştüler. Tanrı da insanları kurtarmak için kendi oğlunu, İsa'yı yolladı.

Hristiyanlığı kabul eden ilk Çinli, 1685 yılında Paul adıyla vaftiz edildi. 1685 yılı sonunda Hristiyan sayısı 20 olmuştu.

Antwerp Kuşatması, 1585

Antwerp Kuşatması

Avrupa'da ve peşinden Osmanlı'da önce para bunalımının sonra ekonomik bunalımın gelmesi, arkasından İspanya kralı [II. Philippe](#)'in (Felipe) Portekiz'i kendi İmparatorluğuna katması, Osmanlıların tekrar Hint okyanusunu düşünmelerine yol açtı. Osmanlı'nın Akdeniz donanması Hristiyanları oldukları yerde tutmakla yetindi. Buna karşı Hint okyanusunda Portekizlere karşı savaşlarını yoğunlaştırdılar.

1585 ve 1586 yıllarında, bir Osmanlı donanması, altına sahip olmak için kıyıyı karış karış aradı. [Monomotaba](#) altın madenleri limanı olan [Sofala](#)'yı eline geçirdi. [Monbasa](#) prensi Osmanlı vassallığını kabul etti.

1585 yılında Fransa'da Birlik kuruldu. Birlik demokratik eğilimler taşıyordu. Protestanlar kuramcılar, seçilmiş meclislerle kralın iktidarını sınırlamak istiyorlardı. Birkaç kez Etats Genereaux'yu toplantıya çağırdılar.

Batı Avrupa'da her devlet, birbiri ile hem denge politikası içinde davranıyor ve hem de birbirinin iç işlerine gizliden gizliye karışmaya çalışıyorlardı. 1585 yılında İngiltere Kraliçesi [I. Elizabeth](#) bu işin kuramını ortaya koydu. Ezilen halklara yardım edilecek, zulüm gören dindaşların yardımına koşulacaktı.

Fransiskan rahip Rada'nın elli yıl kadar önce Çin'den topladığı kitaplardan, 1585 yılında yine Fransiskan [Gonzales de Mendoza](#), popüler bir derleme yaptı.

1585 Ağustos ayında Parma prensi kumandasındaki İspanyol kuvvetleri [Antwerp](#)'i aldı. 100.000 den fazla kişi Kuzey eyaletlerine göçtü. Bu sırada Antwerp'e yardıma yollanan filo, kent düşünce onu abluka altına aldılar ([Uzun kuşatma](#)). Kente iki sene boyunca gemi girip, çıkamadı. Bu durum önemli bir ticaret şehri olan Antwerp'e önemli bir darbe oldu. Kent sönükleşirken, diğer limanlar ve özellikle Amsterdam yükseldi.

İngiltere Datç (Netherland) ihtilalini desteklemek için [Nonsuch](#) Anlaşmasını imzaladı.

1585 yılında [Özdemiroğlu Osman Paşa](#) komutasındaki Osmanlı ordusu Tebriz'i ele geçirdi. 160.000 kişilik büyük bir orduydı. Sadrazam Özdemiroğlu hastaydı ve tahtirevan ile yolculuk edebiliyordu. Safeviler bu sefer kentten çekilmediler, Tebriz'i sokak sokak müdafaa ettiler. Tebriz ele geçince, yeniçeriler defalarca Tebriz'i yağmalamaya kalkışmışlar ama Paşa bunu önlemiştir. Ancak Tebrizliler başkaldırınca, yeniçerileri kimse yağmadan alı koyamamış ve aynı zamanda büyük bir katliam yaşanmıştır. 10.000 kişinin öldürüldüğü anlatılır. Katliamdan sonra veziriazam katliama ön ayak olan yeniçeri önderlerini astırmıştır. Osmanlılar Tebriz kalesini iyice takviye ettiler.

Sadrazam hasta yatağındaydı. Bu sırada Osmanlı ordusu, Safevi başkomutanı ve veliahdı Hamza Mirza ile yapılan savaşta yenilince hastalığı daha da arttı ve öldü. Bundan sonra İranlılar çeşitli defalar (18 defa) Tebriz'e hücum ettilerse de kenti geri alamadılar. İran cephesinin yeni Osmanlı Başkomutanı Ferhat Paşaydı. Yeni sadrazam Mesih Paşa oldu. Hümayun Mührü Tebriz'den İstanbul'a getirildi. Veziriazam olduktan 5 ay sonra Reisilküttab'ı değiştirmek istemesine III. Murat karşı çıkınca Mesih Paşa sadrazamlıktan istifa etti. Yerine Kanijeli Damat Siyavuş Paşa ikinci defa veziriazam oldu.

1585 yılında Osmanlı İmparatorluğunda Amasya'da 11.255 Müslüman, 3.560 Hristiyan ve 315 Yahudi bulunuyordu.

Sibirya'da Rusların önü açık, 1586

Volga ekseninde ilerleyen Ruslar 1586 ile 1590 yılları arasında [Samara](#), [Saratov](#) ve [Çariçin](#)'i aldılar. Kırım ise Osmanlı himayesinde Türklerin elindeydi. Bundan sonra çarlar hedef olarak bu himayeyi sona erdirmenin çarelerini aramaya başladılar. Bundan sonra Ruslar Osmanlılar da fırsat buldukça savaşacaklardı. Bazen yenilecek, bazen yenecek ama mücadele sürüp gidecekti. Bu sırada Fransızlar, İngiltere ve Hollanda'yı takip ederek Rusya'da ticaret organizasyonları kurmaya başlamışlardı.

Rusya'nın ele geçirdiği uçsuz bucaksız topraklar, insanları çağırıyorlardı. Bu topraklar insanların aklına giriyor, onları kendisine çekiyordu. Kilise, [Stroganovlar](#) gibi büyük tüccar aileler, orta ve aşağı Volga havzalarında ve Kama'da devletten topraklar aldılar. Kama'dan doğal zenginlikleri çok olan Urallara çıkış kolaylaşmıştı.

Geniş topraklara sahip olan Kilise ve tüccar aileler, topraklarına çiftçileri çağırdılar. Böylece Ufa, Samara ve Saratov gibi yeni kentler kalabalıklaşmaya başladı.

Lehistan Kralı [Bathory](#) öldü. Bathory [Livonian savaşları](#) dediğimiz savaşlar sırasında Ruslara karşı başarılı savaşlar yapıp, onları geriletmişti. Bathory'nin varisi yoktu. Osmanlı Divanı İsveç veliahdı [Sigismund](#)'un boşalan yere seçilmesini uygun buldu. Bu Osmanlılar tarafından seçilmesi istenen ve seçilen üçüncü Lehistan Kralıdır. Bundan sonra Osmanlılar Lehistan'daki etkilerini kaybetmişlerdir.

1586 yılında Hindistan İmparatoru Babür Şah Kabil'i yeniden eline geçirdi.

Sigismund III. Vasa

1586 yılında Çin'deki Hristiyan sayısı 40 olmuştu. 1586 yılında Ricci'nin yazdığı bir mektup Avrupa'ya 1593 yılında ancak ulaşabilmişti. Cevabını ise ancak 1595 yılında alabildi. Avrupa ile Asya arasındaki mesafe çok büyük problemli. Asya'ya giden Avrupalının memleketi ile iletişimi, ilgisi kalmıyordu. Bu Avrupa'nın Asya konusunda önündeki en büyük engellerden biriydi.

Safevi veliahdı Hamza Mirza, bir ziyafette zehirlenerek öldürüldü. Yeni veliaht Hamza Mirza'nın kardeşi Şah Abbas'tı.

Osmanlı vezirlerinden İbrahim Paşa, 1586 yılında III. Murat'ın kızı Ayşe Sultan ile evlendi. Böylece Osmanlı tarihinin ikinci Damat İbrahim Paşası oldu.

Mısır'da askerlere verilen ücret enflasyon nedeniyle değer yitirmişti. Askerler ayaklanıp, Mısır'ın Osmanlı valisine iştin

el çektirdiler. Vali evine hapsedildi.

Tobolsk

1587 yılında Ruslar Sibiryadaki kuvvetlerini toplar ile takviye ettiler. Artık Sibiry göçebelerinin atlı kuvvetlerinin hiç şansı kalmamıştı. [Strogonov](#) adlı şirketleşmiş tüccar bir aile Rusların Sibiry hareketini finanse ediyordu. Strogonov şirketi devlet gibiydi. Ruslar bölgeyi işgal etmeye başladılar. 1586 yılında [Tümen](#), 1587 yılında [Tobolsk](#) Rusların eline geçti.

Amerika Plantasyonları, 1587

Köleler

Avrupalı sömürgeciler Amerikan topraklarında “ Plantasyon “ denen özel bir işletme tipi yaratmışlardır. Afrika’dan getirilen 100 binlerce köle, şeker kamışı ve pamuk plantasyonlarında çalıştırılıyordu. Siyah derili (köle) ticareti XVI. Ve XVII. yüzyıllarda en kazançlı işlerden biri oldu. Batı Afrika köle avlama bölgesiydi. Sahibinin izni olmadan adım bile atılamazdı. İki asırdan kısa sürede, 2 milyon kara derili yok oldu. En az bunun yarısı, deniz yolu ile Amerika’ya taşınırken, o dayanılmaz koşullar nedeniyle hayatını yitirmişti.

Brezilya’ya Portekizliler tarafından getirilen Zenci köleler, Portekiz kültürüne çok şey kattı. Onlar sayesinde Portekiz mutfağı gelişti. Portekiz dili yumuşak ve daha tatlı bir hal aldı. Dile yeni kelimeler ilave oldu. Portekiz edebiyatı Afrikalı öyküleri ve efsaneleri kazandı.

Zenci köleler fırsat buldular mı Brezilya’nın içlerine kaçıyorlardı. Bunlar, sadece kendileri değil, kaçtıkları yerlerdeki yerlileri de Avrupalılaştırdılar. Orta Brezilya’da, misyonerlerin ulaşamayacağı yerlerde, kaçak zenciler yerlilere Portekizceyi, Katolikliği, daha ileri bir tarımı, kumaş dokumayı, demirciliği, hayvancılığı öğrettiler.

Beyaz Avrupa’nın büyük coğrafi keşiflerinden sonra Akdeniz ve özellikle İtalyan tüccar kentleri önemlerini kaybettiler. Lizbon, Sevilla ve Anvers öne çıktı. Peşlerinden Londra geldi. Yeni sömürgelerin oluşması, Avrupa pazarları için çok ani bir gelişmeydi. Piyasalarda mallar birden çoğaldı. Bu arada Avrupa devletleri arasında yeni sömürgeler elde etmek için kıyasıya bir mücadele sürüp gidiyordu. Ortaya konan sömürge sistemi milyonlarca insanı hayasızca yağmalamak üzerine kurulmuştu.

Bu korkunç sömürü, bütün Avrupa’ya ama özellikle İngiltere ve Hollanda’ya, dev bir sermaye birikimi fırsatını verdi. 1540’lardan başlayarak Batı Avrupa’da fiyatlar hızla yükseliyor, kıymetli maden fiyatları ise düşüyordu. Tarımsal ürün fiyatları 2, hatta 2,5 katına çıkmıştı. Bu

fiyatlar İspanya’da ise 4 katıydı. Buna “ Fiyat Devrimi “ dendi. Fiyat devrimi çalışanların aleyhine olmuştu ve ücretler düşmüştü. Fiyat Devrimi tüccarlarla, atölye sahiplerinin (burjuva) lehine olurken, işçilerin yanı sıra asillerin ve köylülerin aleyhine olmuştu. Yoksul köylüler artık yaşayabilmek için emeklerini satıyorlardı. Küçük köylüler mülklerini ellerinden çıkardılar.

Coğrafi keşifler Avrupa’da insanların beyinlerini de açmıştı. Sanki akıl birden bire kelepçelerinden kurtulmuştu. İnsanlar Okyanusları keşfetmekle sadece yeni kıtalar ve yollar bulmadılar. Yıldızların, kainatın, bitkilerin, hayvanların ve daha pek çok şeyin farkına varmaya başladılar. Eski düşünce ve alışkanlıklar alt üst oldu. Şimdi sosyal ve teknik devrimler başlıyordu.

Ulusallaşan Avrupa devletlerinin denge politikası, okyanuslarda gerçekleşemedi. Denizler hürdü ve herkesindi. Burada geçerli olan kural fiili işgal kuralı oldu. Tek başına işgal, yeni kıtalarda bir hak haline geldi. Bu modern sömürgeciliğe giden yoldu.

Sibirya'daki Rus İlerlemesine Karşı Örgütlenme çabaları

Osmanlılar Cezayir'i bir beylerbeyi atayarak yönetiyorlardı. 1587 yılından başlayarak, beylerbeyi yerine paşa atamaya başladılar. Cezayir, Tunus ve Trablus naiplik oldu. Yönetici olarak beylerbeyleri olsun, sonradan paşalar olsun yeniçerilerin ve korsanların görüşlerini göz önüne alarak iş yapmak ve karar vermek zorundaydılar. Bu resmi bir zorunluluk değildi ama pratikte işler böyle yürüyordu. Yeniçeriler kendi aralarında bir birlik kurdular, korsanlar da topluluk kurmuşlardı. Merkezi hükümet güçlü iken, eli, kolu oralara uzanırken bu birlik ve topluluklar büyük sorunlar çıkarmadılar.

1587 yılında Hindistan'da Ekber Şah tek eşli evlilik fermanını yayınladı. Nasıl Tanrı tek ise, bir erkeğin de tek karısı olmalıydı.

1587 yılına kadar Osmanlı Sarayında en önemli görevliler akağalar. Hadım edilmiş beyazların çoğunlukla Rumeli kökenli olduğu tahmin edilmektedir. Akağaların en kıdemlisi Babussaade Ağasıydı. Bu ağa hem harem (Kızlar Ağası veya Daüssaade Ağası) ve hem de Enderunun yani özet olarak sarayın bir numaralı görevlisiydi.

1587 yılından itibaren Kızlar Ağası görevine Kara Hadımlar getirilmeye başlandılar. Artık Babussaade Ağasının (Kapı Ağası) harem amirliği bitmişti. Kara Hadımlar ise gittikçe önem kazanmaya başladılar. Kara Hadımların kültür düzeyi Ak Hadımlardan düşüktü. Bu kalite farkı Saraya yansdı. Bu değişikliğin, az da olsa, gelecekteki yönetim sorunlarında yeri vardır.

Haziran 1587'de Kaptanı Derya Kılıç (Uluç) Ali Paşa, 80 yaşında öldü. Onun ölmesi ile Osmanlı denizciliğinin son mümtaz amirali de sahneden çekilmiş oluyordu. Kaptanıderya hayır sahibi bir kişiydi, binlerce fakire aylık verirdi. Onun zamanında Tophanenin büyük bir kısmı denizdi. Kılıç Ali Paşa, tophanede denizi kurutturarak epey bir alanı tersaneye kazandırmıştı.

1587 yılını Temmuz ayı sonunda Serdarı Ekrem Ferhat Paşa komutasında büyük bir Osmanlı ordusu Erzurum'dan ayrılarak Tiflis'in güney batısındaki Tomanis'e geldi. Safevilere karşı daha kolay savunulabilmesi için Kafkasya'daki eyaletlerin diğer Osmanlı eyaletlerinden daha ufak tutulması öngörülmüştü. Böylece bölgede Gori, Tomanis ve Tiflis gibi üç beylerbeylik oluşturuldu. Daha güneyde Revan, Aras'ın güneyinde de Tebriz beylerbeylikleri vardı.

Epeydir Osmanlılar ile Şeybaniler yardımlaşıyorlardı. Abdullah Han, 1587 senesinde Osmanlılara elçi göndererek, Ejderhan da denilen Astırhan Hanlığı arazisine sefer tertiplenmesini istedi. Osmanlılar, Ejderhan ve Kazan seferi olarak bilinen seferler düzenlediler. Abdullah Han ise, Rusların; Astırhan ve Hazar Denizindeki faaliyetleriyle, Orta Asya'ya yayılma teşebbüsü ile ciddi şekilde ilgilendi. Tabıl'daki Küçüm Hana maddi ve manevi yardımda bulundu. Başkurdistan'daki Nogaylı Urus Mirza'ya da külliyetli miktarda yardımda bulundu. Rusların, daha on altıncı asrın sonlarında Orta Asya'da görünmesinin önüne geçti. İdil Nehrinin doğusundaki bütün memleketleri, Türkistan'ı nüfuzu altına aldı.

Montaigne

1533 yılında [Michael de Montaigne](#) doğdu. Bakımı için hemen Papessus köyünde bir sütineye gönderildi. 2 yaşını geçer geçmez, eğitimi bir Alman eğitime verildi. O Montaigne'i sadece Latince konuşarak yetiştiriyordu. 6 yaşından sonra önce kolejde 7 yıl okudu sonra Bordeaux Edebiyat fakültesine gitti. Daha sonra da Toulouse da hukuk okuluna gitti.

1554 yılında Montaigne babası Bordeaux belediye reisi oldu. 3 yıl sonra o da Bordeaux belediye meclisine üyeydi. Protestanlara karşı şiddet olayları başlayınca, Montaigne de Rouen kentini Protestanlardan almaya giden kral ordusuna katıldı.

1565 yılında Montaigne Françoise de la Chassagne ile evlendi. 1568 yılında babası öldükten sonra Bordeaux belediye meclisinden istifa ederek, Paris'e gitti ve oraya yerleşti. Bu arada çiftin çocukları oluyor, ama ufak yaşta ölüyordu.

Dört evladını bebek yaşıta kaybedince ve amansız böbrek sancıları yüzünden, 1571 yılında şatosuna çekildi. Burada yirmi yıl süresince, “ [Denemeler](#) ” adlı eserini kaleme almaya başladı.

Essais 1588

Montaigne kendi deneyimlerini kaleme aldığı makalelerine “essay ” (deneme) adını vermişti. Bu “ Aklın kendi kendisi ile diyalogu ” olarak tanımlanan ve edebiyata Montaigne tarafından yerleştirilen bir edebi türdür. Montaigne yazılarında kendini merkeze oturtmuş ve amacının ” insanlık “ hakkında değil yalnızca kendi deneyimleri hakkında yazmak olduğunu anlatmıştır. Bunu yaparken de büyük bir alçakgönüllülükle kendi yetersizliğinden, yarın öbür gün düşüncelerinin değişebileceğinden, bize ders verme niyetinde olmadığından söz etmiştir.

Denemelerinin çoğu kişisel olarak başlamakta ama daha sonra insanlığı işleyen temalara dönüşmektedir. Aslında Montaigne yalnızca kendisi hakkında söz etmek istediğini söylerken bizleri daha genel anlamda. “ insanı ” anlamaya davet etmektedir. " Her insanda, insanlığın bütün halleri vardır "der.

Michel de Montaigne

Montaigne, insanlara, gündelik hayatı, kendi deneyimlerden yararlanarak, kendi duygularını ve yeteneklerini göz önünde bulundurarak, onur, şan, şöhret peşinde koşmadan, dogmaya saplanmadan, hayatı doğanın öngördüğü biçimde yaşamasını önerir. Hayatın tadını çıkararak yaşanmasını söyler. “ Hayata mesafeli bakarak, seyirci olmayı ” önerir.

Montaigne, her şeyin durmadan değiştiği bir dünyada inançlarımızın temelini kesinlik oluşturamayacağına göre, deneyimlerimizin temelinde kuşuculuğun yer alması gerektiğini, söylemektedir. İnanç sistemlerinin değişkenliğine işaret ederek insanın bu değişkenlik nedeniyle, zaten kaybedeceği bir oyun için özgürlüğünden vazgeçmemesini önerir. Ancak bu yaklaşımlar yalnızca dış dünya için geçerli değil, durmadan değişen, belirsiz, kalıptan kalıba giren iç dünyamız için de geçerlidir. Bu sürekli değişim yüzünden ruhumuzu daha iyi

anlayabilmek ya da geliştirebilmek imkansızdır. Yapabileceğimiz tek şey o an neler hissettiğimizi anlamak, bunun da kısa zaman içinde değişeceğini göz önünde bulunduraktır.

Montaigne’in savına göre mümkün olduğunca özgür ve bağımsız, politik ve dini problemlerden uzak, insanın nasıl olduğu veya nasıl olması gerektiği gibi doktriner iddiaları göz ardı ederek; bize mutluluk veren cinsellik, yemek ve kitaplar gibi konulara öncelik vererek, yaşamak gerekir.

Montaigne bu tutumu ile bireysel alanı toplumsal alanın üzerinde tutar. İnsanlara sükun önerir. “ Tutkulu bir biçimde şan, şeref peşinde koşmamayı, olaylara seyirci olmayı, evin duvarları arasında mutluluğu bulmayı ” anlatmaktadır. Ancak geçim sıkıntısı olmayan bir aydın tipinin kendini halktan soyutlayıp evine kapanarak olaylara seyirci kalması düşünülebilir. Bunu normal insanlar nasıl yapacaklardır?

Montaigne’in Yunan ve Roma çağı yazarları ile özel ilişkisi vardır. Denemelerini klasik yazarlardan Latince alıntılarla bezendirmiştir. Rönesans hümanizminin en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilen Montaigne klasik yazarlardan elde ettiği bilgiyi büyük bir rahatlık içinde kullanmaktadır.

Yol göstericilerinin putperestler olduğunu söyler. Hiç bir zaman Hristiyan söylemi içinde değildir. Eski Yunan’a göre din, insanın ana kaygısı değildi. Bu yüzden Yunan kültürüne odaklanmak Aydınlanmanın insan geçmişini dini değil, laik bir temele oturduğunu kabul etmek demektir.

İki yüzyıl sonra gerçekleşecek olan Aydınlanmanın temel taşlarından biri Montaigne olmuştur. Hayatta olduğu sürece bu söylemleri onun başına dert açmamış ancak aradan bir yüzyıl geçtikten sonra kitabı yasaklanan kitaplar arasına girmiştir.

Klasik yazarların Montaigne'i büyüleyen yanı, onların şan şeref peşinde koşmadan, doğanın ve aklın tabiatına uygun yaşamayı ölçüt olarak alınmasını, savunmalarıdır. Ancak Montaigne'in Sokrates'e övgüler düzmesi kendi öngördüğü hayata "seyirci" olma olgusu ile ters düşmektedir. Sokrates inançlarını sonuna kadar savunan bir kişi olarak tarihte yerini almıştır.

Düşüncelerini özetlersek, insan, kendisine mutluluk verecek ya da vermeyecek alanlarda gereksiz sınırlamalar koymamalıdır. Özel hayatı, kamusal alana tercih etmelidir.

Denemeler 1580 yılında 2 cilt olarak basıldı. 2 yıl sonra Montaigne Bordeaux Belediye Başkanı oldu. Bu arada Denemelere sürekli ilaveler yapıyordu. İleride V. Henry adı ile Fransız tahtına çıkacak olan [Henry de Navarre](#), Montaigne çiftliğine gidip, orada kalıyordu.

Montaigne 1592 yılında öldü.

Henry de Navarre

İngiltere öne çıkıyor, 1588

Battle of Gravelines

İngiliz kraliçesi Elizabeth İskoçya kraliçesi [Mary](#)'yi öldürtmesi konusunda Parlamantonun baskısı altındaydı. Bunu yapmak istemiyordu. Ancak üzerindeki baskı gittikçe arttı. Sonunda Mary'nin tahta ihanet ettiğine kani oldu. 8 Şubat 1587 de Avrupa'daki tüm ülkelerin protestosuna rağmen İskoç Kraliçesi Mary Stuart idam edildi. Buna karşılık II. Philip (Filip, Philippe, Filipo) İngiltere'ye savaş açtı.

I. Elizabeth, sadece Osmanlı padişahı III. Murat'a değil, sadrazamlara da mektuplar göndererek, İspanyollara karşı Osmanlı yardımı talep ediyordu. Osmanlı Divanı Hümayunu bir yandan İspanyolları Akdeniz'de sıkıştırarak İngilizlere yardım etmeye çalışıyor, bir yandan da Halep, Sakız, Patras, İzmir, İskenderiye ve Cezayir gibi kentlerde İngiliz konsoloslukları açılmasına müsaade ediyordu.

Portekiz tahtında hak iddia eden [Don Antonio](#), [II. Felipe](#)'nin (Philip, Philippe, Filip) Portekiz tahtına oturmasını hiç kabul etmemişti. Osmanlılardan askeri yardım istiyordu. Don Antonio, Portekiz tahtına oturduğunda tüm borçlarını ödeyeceğini söylüyordu. Osmanlılar, İngiltere, Fransa Don Antonio'yu Portekiz tahtının yasal varisi kabul ediyorlardı. Divanı Hümayun,

yardım için bir oğlunu rehin istedi. Bu Hem Don Antonio'yu ve hem de İngiltere ve Fransa'yı korkutmuştu. Herkes bağımsız ve İspanya'nın başına bela olacak bir Portekiz'den yanaydı. Kimse Osmanlılara tabi bir Portekiz istemiyordu. Rehine alınmaması için III. Murat nezdinde ricalarda bulunuldu.

Portekiz ve İngiltere'ye nasıl yardım edileceğine dair Divanı Hümayunda önemli tartışmalar yapıldı. Ancak bir türlü etkili bir yöntem saptanamadı. Divan da tartışmalar bir sonuç vermezken, gündem de değişiyordu. Bu sırada Don Antonio iyice sıkışmıştı. Fas'a kaçtı. Osmanlılar İstanbul'a gelmesini istediler. O uzaklığı bahane ederek ret etti. Fas'ta hüsrân içinde öldü.

Elizabeth iktidarı zamanında İngiltere'nin karşılaştığı en büyük tehlike 1588 yılında İspanya donanmasının İngiltere'ye karşı yaptığı hücum oldu. Kraliçe I. Mary'nin kocası olan İspanya kralı [II. Philip](#) ve kumandan [Alonso de Gusman El Bueno](#) kumandasında 22 kalyon ve 108 silahlanmış ticaret gemisinden oluşan bir İspanyol donanması İngiliz sularına girdiler. İngiliz ve Danimarka donanmaları birleşmişti. Birleşik donanma sayı olarak İspanyol donanmasından üstündü. Kötü hava koşulları (fırtına), kötü planlama, ikmal güçlükleri birleşince [İspanya yenildi](#). Bu zaferde Sör [Francis Drake](#) ve [Charles Howard](#)'ın becerisi de çok önemliydi. İspanyol donanmasının aldığı bu yara Osmanlı İmparatorluğunu da rahatlatmıştı. Akdeniz'de İspanya tehlikesi azalmıştı.

Virginia kolonisi , 1612 haritası

XVI. yüzyılın ortasından sonra, sömürgeler konusunda, İspanya ve Portekiz'in karşısına İngiltere çok tehlikeli bir rakip olarak çıkmıştı. [I. Elizabeth](#) döneminde, büyük deniz

yollarının egemenliği için İngiltere ile İspanya arasında korkunç bir mücadele yapıldı. Denizin her noktasında İspanya karşısında İngiliz gemilerini buluyordu. İşte şimdi yenilmez armada yenilmişti. Bu da okyanuslardaki İspanyol egemenliğinin sonuydu.

İngilizler Amerika'ya ayak basıp, yerleşmeye başladılar. Atlantik kıyılarına yerleşip, [Virginia](#)'da koloni kurdular.

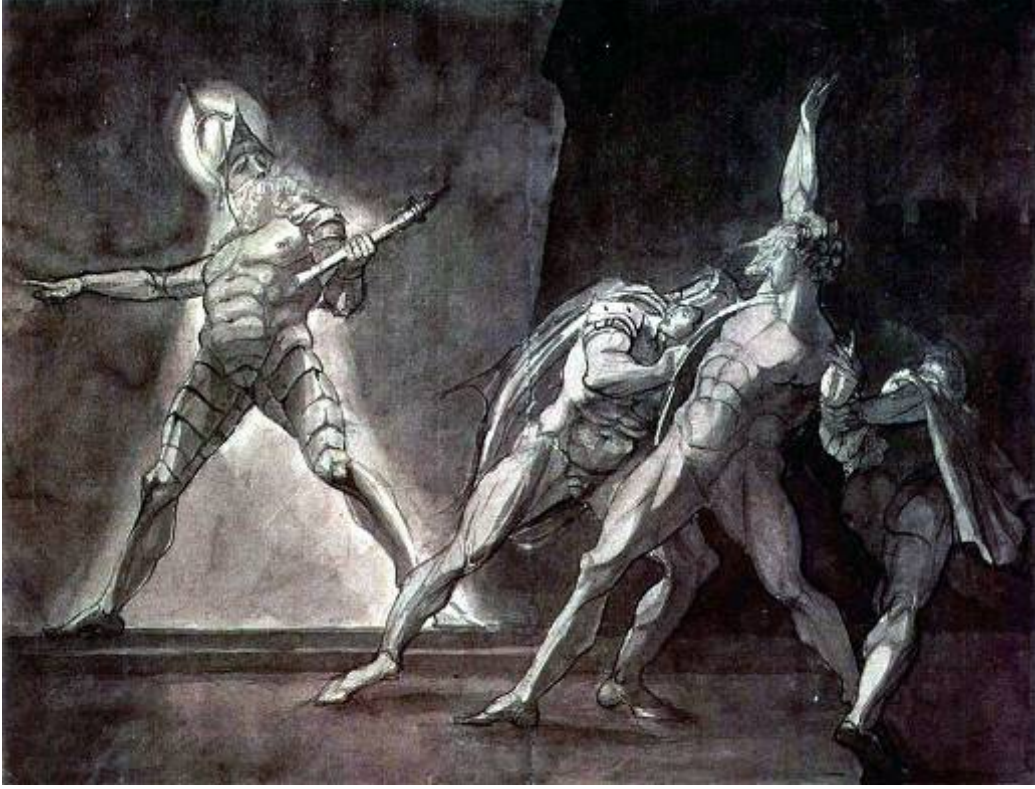
Escorial Sarayı

İspanya'ya oluk gibi para akıyordu ama İspanya borlıydu. Yönetim hataları, kazanç getirmeyen büyük masraflı savaşlar, i huzursuzluklar, şatafat için harcanan paralar, diğer Hristiyan lkelerde İspanya paralelinde hareket edecek partilerin desteklenmesi (özellikle Fransa) derken İspanya borç batağına batmıştı. Devletin yıllık geliri 5 milyon Duka Altındı. Sadece Escorial Sarayına 6 milyon Duka harcanmıştı. Amerika'daki madenler nedeniyle İspanya en zengin ülke iken, borç bulmadan yaşayamaz haldeydi.

İspanya yeni gelir kaynakları bulmak için türlü çarelere başvuruyordu. Bakırı altına çevirmek yani simya için binlerce Duka altın harcandı. Vergileri önceden tahsil eder oldu. Vergi yükünü ağırlaştırdı. Bu gidiş gidiş değildi.

Kutsal Roma Germen İmparatoru [II. Rudolf](#) (1576 – 1612), Veliht Arşidük Maximilian'ı Lehistan Kralı [III. Sigismund Wasa](#)'nın (Vasa) kız kardeşi ile evlendirmek istiyordu. Bunda başarılı olamayınca Lehistan zerine yürüdü. 1588 yılında Krakovi savaşında ([Byczyna savaşı](#)), Osmanlılar tarafından desteklenen Leh ordusu Almanları yok etti. Veliht Maximilian alınan esirler arasındaydı.

Hümanizma İngiltere’de

Hamlet ve babasının hayaleti

Globe theatre london

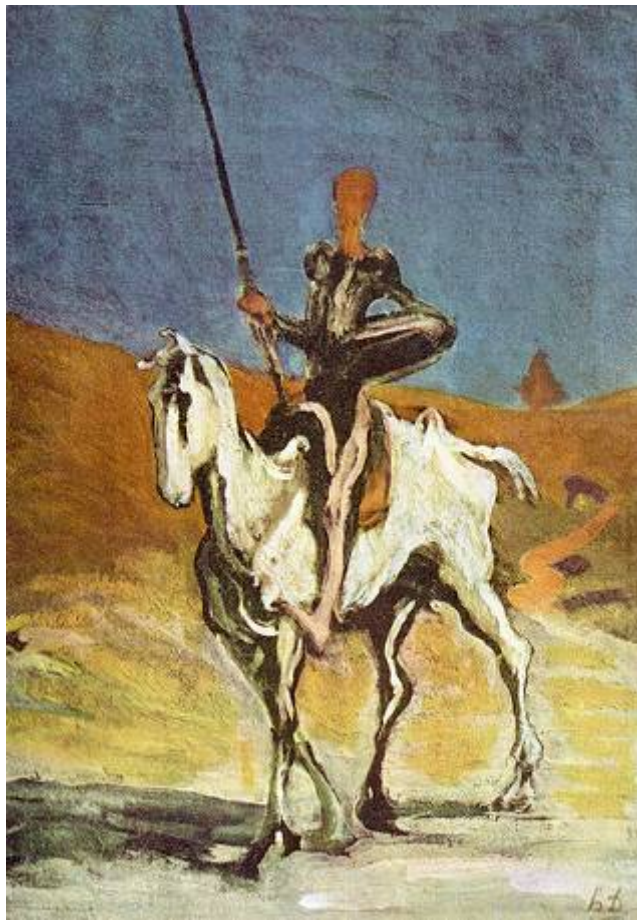
Hümanizma, İngiltere’ye de gelmiş ve burada serpiliyordu. Oxford ve Cambridge Üniversiteleri geliştiler. Önemli kentlerde pek çok okul (kolej) açıldı. Bu okullarda verilen dersler de modern bilimin ayak sesleri duyulmaya başlandı. Elizabeth çağında ise edebiyat parladı ve ulusal bir hassasiyet kazandı. [Edmund Spenser](#) (1546 – 1599) ile İngiliz dili ünlendi. Şiirlerinde yergi vardı, doğanın güzellikleri vardı.

Bu sırada İngiltere’nin her yerinde tutku tiyatroydu. Ve

işte I. Elizabeth döneminde yapılan onca şeye ilave olarak [William Shakspeare](#) de yaşadı.

Pieta el Greco

Don Quijote by Honoré Daumier

Elizabeth'in İngiltere'si Hümanizmin gelişme yeri haline gelmişti de, [II. Philip](#)'in (Felipe) İspanya'sı böyle değil miydi? II. Philip, başarılı bir kral sayılmaz ama dinsel, sanatsal ve edebi hareketler onun döneminde. İspanyol tarihçileri İspanya'nın bu dönemine " altın yüzyıl " derler. Bu dönem İspanya'da XVII. yüzyılın ortasına kadar sürmüştür. Dönemin yazarları arasında [Saint Therese d'Avila](#), [Saint Jean de la Croix](#) ve Dominiken olan [Louis de Grenade](#) vardı. Bu üçü çok tanınmış dinsel eserler vermişlerdir. [El Greco](#) (1541 – 1616) ise dinsel resimler yapıyordu. Tabii " [Don Quichotte](#) " romanının yaratıcısı [Miguel de Cervantes](#) (1547 – 1616) İspanya Hümanist edebiyatını taçlandıran kişiydi.

Prütenler

Richardhooker

İngiltere de Katolikler Anglikanizm'i kabul etmiyorlardı. Ama sadece o kadar değildi. İngiltere'deki Calvinciler de Anglikanizm'e karşıydılar. Katolik dualarına, ruhban giysilerine karşı çıkıyorlardı. Onlar İngiliz kilisesini Papacı putlardan arındırmak istiyorlardı Bu nedenle onlara “ arındırıcı “ ([Püritenler](#)) dendi. Prütenler “ Acte de Suprematie “ ye de karşı çıkıyorlardı. Bu belge ile kilise hükümdarın kuklası oluyor diyorlardı.

İngiltere kraliçesi [I. Elizabeth](#) Prütenleri de isyancılar olarak gördü. Prütenler İngiliz kilisesine saldırıyor, Elizabeth'te onlara zulüm uyguluyordu. Bütün eziyetlere rağmen Prütenlik kırsal kesim soyluları arasında taraftar bulup, Avam kamerasına girdi. Prütenanlerle Anglikanlar arasındaki uyuşmazlık sürüp gidecek ve yakın gelecekte İngiltere tarihinde önemli rol oynayacaktı.

Japonya’da Yabancıların Sonu Geliyor

Toyotomi hideyoshi

Japonya’da artık devlet Hristiyanlığı desteklemiyordu. [Hideyoşi](#), Cizvitlerin [daimiolar](#) üzerindeki etkisinden korkmuştu. Cizvitler, bir Portekiz saldırısını da kolaylaştırabilirlerdi. Hristiyan daimiolar da çok aşırı davranıyorlardı. Budist mabetlerini, manastırlarını yıkıp, yakıyorlardı. Bu tutum da endişe vericiydi. Hideyoşi, Şinto’nun ve Budizm’in yani bir anlamda atalar kültürünün ortadan kalkmasını istemiyordu. Hideyoşi, devletin başı olarak, atalar kültüründen daha fazla kendine yararlı bir başka inanç bulamazdı.

Bu sırada Japon devleti yeniden yapılandıkça, yabancı düşmanlığı artıyordu.

Hideyoşi kendi gücünün merkezi olan Hondo’nun Kiu-Siu aleyhine gelişmesini istiyordu. Diğer yandan Portekizliler pek çok Japon’u para ile satın alıp, bunları Manila, Filipinler ve Çin’de köle olarak satıyorlardı. Bunun kabul edilebilir bir yanı yoktu. Hideyoşi, 1587 tarihinde bir ferman yayınlayarak Japonya’dan Cizvitleri kovdu. Ancak, bu ferman ticaret sekteye uğrar korkusu ile uygulanmadı. Ama Japonya’da yabancılar adım adım sona yaklaşıyorlardı.

İran Halkı

Şehname'den İran Türk savaşı

1588 yılında Safevi tahtına [Şah Abbas](#) (1588 – 1629) geçti.

1588 yılında Doğuda [Şeybani](#) Abdullah Han, Horasan ve Herat'ı zapt etti. Büyük bir ordu ile Şeybaniler Horasan'a girmişlerdi. Safeviler Horasan'dan vazgeçemezlerdi. İran Şahı ve ordusu Horasan'daydı. Bu sırada Osmanlı serdarı Ferhat Paşa, tekrar Safevilerin üzerine yürüyordu. Ferhat Paşa Safeviler ile bir meydan savaşına girmeye pek istekli görülüyordu. Bunun yerine ele geçirdiği yerlere kaleler yaparak, tahkim ederek kuvvetlendirmeyi tercih ediyordu.

Sultan III. Murat Ferhat Paşanın düşüncesinin farkındaydı. Ferhat Paşaya Şah Abbas'ın Horasanda olduğunu ve bu vesile ile hiç oyalanmadan Safevi başkenti [Kazvin](#)'i ele geçirmesini emretti. Ancak Ferhat Paşa Kazvin'e girmekte ayak diretiyordu. Paşadan cesaret alan yeniçeriler de “ Padişah hazretlerinin kendi gelsin, inşallah seneye Kazvin'e gireriz “ diye nümayiş yapmaya başlamışlardı.

İstanbul'dan gelen yeni bir emirle, ilk emir değişerek Kazvin yerine Gence üzerine yürünmesi istendi. Gence'yi Osmanlılar aldılar. Burası yeni bir beylerbeylik olarak teşkil edildi. Gence kalesi, güçlü bir kale haline getirildi.

Gence'de 3 bin asker bırakılarak, Erzurum'a dönme hazırlığı yapılıyordu ki Aras'ta Safevilerin Gence beylerbeyi Ziyatoğlu Mehmet Han komutasında bir ordusu olduğu haberi geldi. Ferhat Paşa, Cafer paşayı 30.000 kişilik bir kuvvetle Safevilerin üzerine yolladı. Osmanlılar Safevi kuvvetini dağıttılar. Savaşa hasta olarak iştirak eden Cafer Paşa savaştan 2 gün sonra öldü. Yerine Halep beylerbeyi Hasan Paşa Şirvan beylerbeyi oldu. Cafer Paşa, Tebriz beylerbeyi olarak 8 yıl Azerbaycan'ı elinde tutmuştu. Azerbaycan, başka yerlere benzemezdi. Çok belalı bir yerdi. Onu elde tutmak çok zordu. Burası Safeviliğin doğduğu yerdi. Aslında Safevi başkenti Tebriz'di. Ama Osmanlı saldırıları nedeniyle başkent Kazvin'e taşınmıştı.

Bu sırada Şeybaniler nerede ise tüm Horasan'ı ellerine geçirmişlerdi. Safevilerin direnecek gücü kalmamıştı. İki ateş arasında kalan Şah Abbas, Osmanlıların koşullarını kabul ederek anlaşma yapmaya razı oldu.

İranlılar ateşli birer milliyetçiydiler. Şahlarının bütün halklara egemen olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. İranlılar çocukluklarından başlayarak [Firdevsi](#)'nin Şehname'sini okurlardı. Buradan tüm bilgilerin bir özetini aldıklarını sanırlardı. Doğru dürüst okuma ve yazması olmayanlar bile kendilerini dünyanın en eski ulusu olarak başka halklardan üstün görüyorlardı. Gelenekçiydiler. Eski efsanelerini hala yaşıyor, eski örflerine sadık kalıyorlardı. Asırlar geçmiş olmasına rağmen [Hafız](#), [Sadi](#) gibi eski şairlerinin eserlerini okuyor ve onlardan zevk alıyorlardı. Okuyanlar sadece aydın takımı değildi, deve kervanları giderken kervancılar onlardan gazeller okuyorlardı.

İranlılar bireyseldi. Dilleri bütün Müslüman dünyanın şiir ve edebiyat diliydi. İran şiirleri tercüme ediliyor, yorumlanıyor ve öyle yazmak isteniyordu. Tüm Müslüman saraylarında, her Müslüman seçkinlerin bulunduğu yerde Farsça konuşuluyordu. Müslüman ülkeler İranlıları uzun zamandır en önemli görevlerde kullanıyorlardı. İranlılar Şahlarından bir dünya fatihi olmasını istiyorlardı.

Ancak bütün bunlara rağmen İran Müslüman dünyada bir çıbanbaşıydı. Sünniler ile Şiiler birbiri ile din savaşları yapıyor, Hristiyanlarla uğraşacak güçlerini birbirleri üzerinde harcıyorlardı.

Şah Abbas Alevi kabileler arasında yetiştirilmişti. Göçebe niteliklerini koruyordu. Cesur, hareketli ve dayanıklıydı.

Anadolu'da köylünün bey ve paşa adamlarından çektiği zulüm göğsüne vurmuştu. III. Murat köylülerin kendilerini müdafaa edebilmeleri için silahlanmalarına müsaade etti. Köylüler silahlanarak leventleri ve asker kaçaklarını köylerine sokmamaya başladılar. Ancak durum devlet açısından tehlikeli görülüp, devlet ricalinin büyük baskısı altında bu karar kısa süre

sonra geri alındı. Ancak bu hareket, reaya'da Osmanlı padişahını hayali olarak reyanın koruyucusu konumuna getirdi. Köylü uzun zaman bu masala inandı.

Osmanlı İmparatorluğunda Kılıç Ali Paşanın kaybından 9 ay sonra Mimar Koca Sinan Paşa öldü. Mimar Koca Sinan 97 yaşındaydı. 5 Padişahı görmüştü. 2 defa evlenmiş ama çocuğu olmamıştı. Mimar Koca Sinan Paşa, insanlığın yetiştirdiği en büyük mimarlardan biridir.

Selimiye Camii

Mimar Sinan kendi yaptırdığı eserleri şöyle saymaktadır: 81 cami, 50 mescit, 55 medrese, 19 türbe, 14 imaret, 33 saray, 16 kervansaray, 8 köprü, 7 baraj, 6 depo, 32 hamam, 3 hastane, çeşmeler, sebiller, mektepler, vs... Ayasofya, Topkapı gibi büyük eserler. Bunlar bir ömre nasıl sığmıştır.

Mimar Sinan

Mimar Sinan (mavi elbiseli olan)

Sinan, Kayseri'nin Kesi bucağına bağlı Ağırnas Köyünde 1490 yılında doğmuştu. Mimar Sinan'ın Grek veya Türk kökenli olduğu konusunda hala tartışma vardır. Devşirilecek yaşa geldiğinde, o da devşirilecekler arasına seçildi. Yirmi yaşları çivarında İbrahim paşa sarayındaki Enderun mektebine getirildi. Acemi oğlanlar mektebinde ilk eğitimini gördükten sonra, 7 – 8 yıl Rumeli'ndeki çiftliklerde çalıştırıldı. Sinan meslek olarak neccarlığı seçti. Ünlü ustaların yanında cami, han, hamam, köprü yapımında çalıştı. 1521 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine katıldı.

Sinan, Kanuni döneminde acemi oğlanlığından yeniçeriliğe yükseldi. Atlı sekban olarak 1522 ve 1523 de Rodos'a, 1526 yılında Mohaç'a gitti. Macaristan seferinden sonra Yayabaşı ve Zemberekçibaşı oldu. 1534 – 35 Bağdat seferine katıldı. Hasekiliğe yükseldi. Van seferinden sonra subaşı oldu. Van seferinde gölü geçmek için hem gemi yapmış ve hem de yaptığı gemiye kaptanlık etmişti. 1537 yılında Korku, Puglia ve Boğdan seferlerine katıldı.

1538 yılında Acem Ali ölünce Mimarbaşılık görevini Sinan aldı. İlk büyük eseri Şehzade camiydi (1544 – 1548).

Sinan'ın altında, Yenicami'nin yapımına başlayan Su yolu bakanı [Mimar Davut Ağa](#), Sultanahmet Camini yapan [Sedefkar Mehmet Ağa](#), [Dalgıç Ahmet çavuş](#), Mimar Süleyman Ağa, Mimar Kara Şaban Ağa, Mimar Hayrettin Ağa çalışmışlardır.

Sinan zamanında İstanbul'un su sorunu vardı. Kağıthane sularını İstanbul'a eriştiren Mimar Sinan'dır (1555). Süleymaniye camini yaptığında 66 yaşındaydı. 1568 yılında Selimiye Camisinin yapımına başlamıştı.

Sinan'ın Mimarbaşılık yaptığı dönemde 300 den fazla mimari eser yapılmıştır.

Mihrimah Sultan Camisi

Osmanlılarda, mimar, sadece mimar değildi, bir bürokrat ve yöneticiydi. Kentlerde alt yapı, ortamın organizasyonu, kullanılacak yapı malzemeleri, işçi ve usta sayıları, bunların bölgelere dağılımı, çeşitli toplumların mekan sınırlamaları, kent içi ulaşımın planlanması ve yapıların denetimi mimarların görevleriydi.

Osmanlı kentlerinde evlerin yüksekliği, kaplayacakları alan kesin kanunlarla tespit edilirdi. Zengin konutlar, parklar ve çok büyük hanlar yoktu. Kanuna uymayan binalara ruhsat vermemek ve yıktırmak, bizzat mimarbaşının göreviydi. Bunun dışında, Osmanlı mimarlarının görevi kamusal eserleri yaratmaktı.

Her durumda mimarlık askeri bir görevdi. Mimarlar kapıkulu ocaklarında yetişirlerdi. Mimar Sinan da böyledir. Genel olarak inşaat işçileri, taşçılar, camcılar, boyacılar 5.000 yıllık kent kültürünün mirasçılarıydılar. Her dinden ve her kültürendiler.

Cizvit Ricci, 1588

Ricci

1588 yılı geldiğinde Çin’de Cizvit rahip [Ruggieri](#) yorgunluktan bitmişti. Bu arada Çin’deki yeni kral naibi ile de [Ricci](#)’nin arası açılmıştı. Ricci [Siu-Sov](#)’a gönderildi. Ricci, orada bir okumuş olan Kiu-Tai-Su ile tanıştı. Kiu-Tai-Su gerçek bir hümanist, bilim ve teknolojiye hayran bir kişiydi. Ricci ondan Çin dinleri ve inançları hakkında derin ve tatmin edici bilgi aldı. Ricci, bir Avrupalı olarak ilk defa Çin hümanizminin farkına varıyordu.

Ricci şunu anladı. Çin’de saygın olmak ve önemli kişilerle birlikte olmak istiyorsan ancak okumuş kişi kabul edilerek, böyle olabilirsin. Bu sonuca vardıktan sonra, Konfüçyus’un kabul edilen 4 eseri, Değişmeler kitabını, Kutsal kitabı, Mısralar kitabını, Adetler kitabını Latinceye tercüme etti. Mandarinler bunun sadece birini öğrenebiliyorlardı. Ricci dört kitabı da öğrenmişti. Çu Hi’nin yorumlarına takılıp, kalmadı. Orijinal metinlerde ondan çok daha fazlasını buldu. Tanrı’nın kişiliğini, ruhun ölümsüzlüğünü, mutluluğun zaferini keşfetti.

Yeniçeri Baş İstiyor, 1589

Sultanahmet Meydanı (Atmeydanı)

1589 yılında [Monbasa](#)'da zenciler Osmanlılara karşı isyan ettiler. Bu müthiş bir isyandı. Aynı yıl Thome de Suza yönetimindeki Portekiz filosu, Monbasa'da Osmanlı donanmasını bozguna uğrattı. Osmanlılar Monomotaba altın madenlerini kaybetmişlerdi. Osmanlı Portekiz mücadelesi okyanuslara doğru yürüdü gitti.

Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Devalüasyondan sonra maaşlarda ve narhlı malların fiyatlarında ayarlama yapılmamıştı. Birden, herkes ve özellikle devletten aldığı maaş ile geçinenler fakirleşmişti. İstanbul'da en serkeş yaşayanlar olan yeniçeriler kazan kaldırdılar. Topkapı sarayını basıp, padişahın kelle istediler. II. Murat, adamlarının başını vermeye yanaşmadı ama vezir ve divanın ısrarlı tavsiyesi ile sonunda razı oldu. Başdefterdar Mahmut Efendi ve Muhasip Doğancı Mehmet Paşa, hiçbir suçları olmamasına rağmen yeniçeriler tarafından öldürüldüler. Devalüasyondan esas suçlu veziriazam Siyavuş Paşa canını kurtardı ama sadareten el çekirildi.

Yeniçerilere bu kelle verme işi hiç doğru olmamıştır. Bundan sonra ocak her fırsatta kelle ister olmuştur. Osmanlı tarihinde bu olaya Beylerbeyi vakası denir.

Bundan sonra veziriazamlığa Koca Sinan Paşa ikinci defa gelmiştir.

Son Valois, 1589

III. Henry'ye suikast

1589 yılında Fransa'da Parisliler III. Henry'e baş kaldırmışlardı. Henry de onları Sapıkı (Protestan) ve Türkleri çağırarak diye korkutuyordu. Kayınbiraderi Navar Kralı ile ittifak yaptı. İki kral 40.000 kişilik orduları ile Paris'e girip, asileri kılıçtan geçirdiler. Fransa kralı ordusuna Paris'i yağmalatmıştı.

Fransa'da anarşi almış başını gitmişti. Katoliklere göre Birlikçiler (Protestanlar) ulusal çıkarlara aykırı davranıyorlardı. [III. Henry](#) bağınaz bir Dominiken tarafından öldürüldü. Navarre Kralı IV. Henry'ye iktidar yolu açılmıştı. III. Henry son Valois hanedanından gelen kraldı. IV. Henry ile birlikte Bourbon hanedanı tahta geçmiş oldu. [IV. Henry](#) Protestan'dı.

XVI. yüzyılda Fransa krallığı, bütün feodallerin topraklarını kendi topraklarına katmıştı. Ortada feodal hakimiyeti kalmadı. Artık “ Büyükler “ denen kişiler sadece krallık akrabaları ve onun lütfü ile bu rütbeyi almış kişilerdi. Kralın her emri mutlakı. Kral ancak çocuksa veya zayıf iradeli ise “ Büyükler “ ona karşı durabiliyorlardı. Fransa isterse, istediği anda otoritesini kuruyordu.

IV. Henry, Vendome Düğü Antoine de Bourbon ile Jeanne d'Albert'in (1555'ten sonra Navarre kraliçesi) oğluydu. 1561'de Fransa kralı IX. Charles'ın sarayına gitmişti. Babası 1562'de Protestanlarla yapılan bir savaş sırasında yaralanarak öldü. Henry (Henri), 1560'ta annesi Kalvenci (Calvinci) olunca, o da Protestan oldu.

Henry, Protestan bir eğitim gördü. 1568'de annesi Henry'yi Fransız Din Savaşlarına fiilen sokmaya karar verdi. La Rochelle'e götürülüp, Protestanların önderi olan amcası Conde 1. prensi Louis de Bourbon'un yanına verildi.

Avrupa Çin'i Öğreniyor, 1589

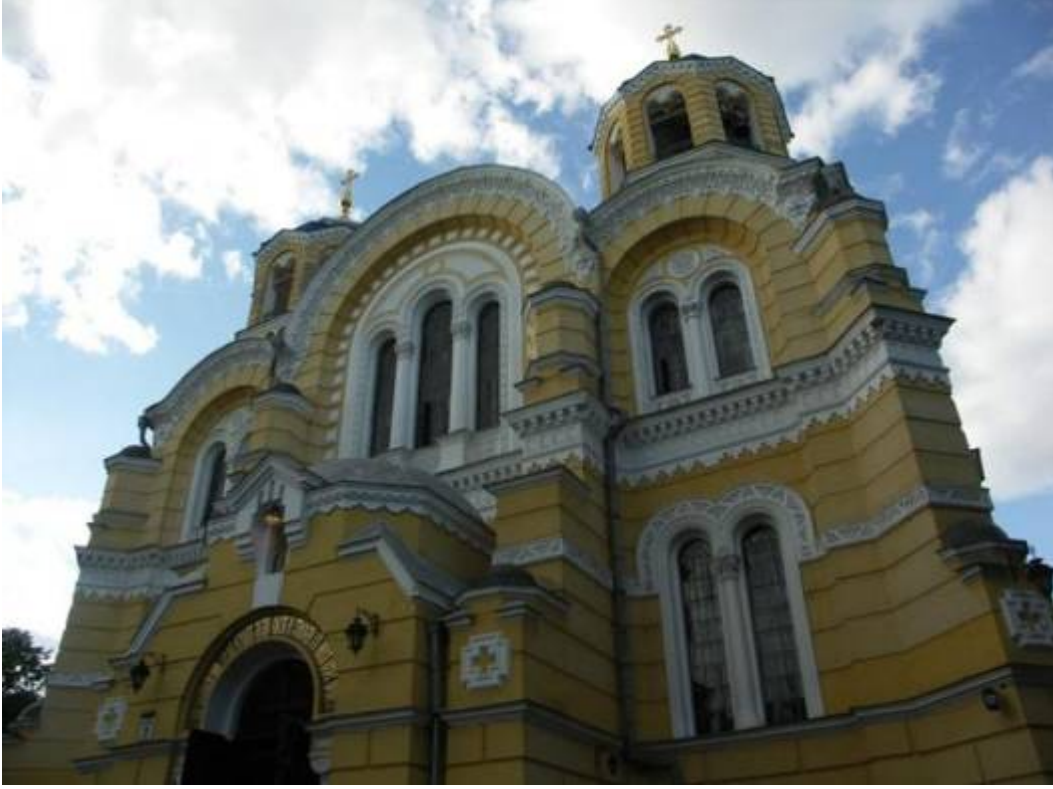
Çin hakkında [Gonzales de Mendoza](#)'nın yazdığı kitap 1589 yılında Fransızcaya çevrildi. Avrupalılar Mendoza'nın ağzından Çin'i öğrenmeye başladılar.

Çin'deki Çinleşmiş Cizvit Ricci, Gregoryen takviminin kurucularından biri olan Clavius'un matematik eserlerini incelemiş, geometriyi, güneş saati yapmayı, kozmografiyi, enlem ve boylam bilgilerini belirlemeyi öğrenmişti. Çinliler insanın tüm yaşamının yıldızların durumuna göre belirlendiğine inanıyorlardı. Çin hükümeti her yıl takvimi saptıyordu. Bu Çin hükümetinin en önemli göreviydi.

Çinliler uzun zamandır matematiği boşlamışlardı. Gözlem evlerinin durumu kötüydü. Çinlilere göre dünya düz ve dikdörtgen şeklindeydi. Güneş batınca bir dağın arkasına çekilmiş oluyordu. Ay da güneşten korktuğu için tutuluyordu.

Çin'de Çinli astronomi dairesinin yanında Müslümanların da astronomi dairesi vardı. Moğollar döneminde Çin'e Orta Doğudan gelip yerleşmişlerdi. Moğolları kovup Mingler başa geçtiğinde. Müslüman astronomi dairesine dokunulmadı. Ancak bu Müslüman astronomlar ilerleyemediler. Zaten Eukleides geometrisi öncesi bir seviyedeydiler. Çin toplumu ilerleyemediği için onlar da ilerleyemediler ve hatta gerilediler. Kitaplarını kaybettiler. Elllerinde sadece sayı tabloları kaldı. Onları da astronomiye uygulayamaz oldular. Takvimde pek çok yanlışlık ve belirsizlik oluşmaya başladı.

Moskova Patrikliği, 1589

Moskova patrikliği

1589'dan önce İstanbul, Kudüs, Antakya ve İskenderiye olmak üzere 4 Ortodoks patrikliği vardı. 1589 yılında Moskova metropolitliği de patriklik sayıldı. Böylece Ortodoks patrik sayısı 5'e yükseldi. Moskova Patriği, bundan sonra Rus tarihinde önemli görevler görecektir.

1589 yılında daha önce Kuzey Afrika'daki başarılarını anlattığımız Ramazan Paşa, bir mahalli olay sırasında vurularak öldü. Karısı, Ramazan Paşanın çok büyük olan servetini ve çocuklarını yanına alarak, gemi ile İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Gemi Zanta adasına uğramıştı. Buradaki Venedik komutanı gemide 800.000 Duka altın, mücevherler, 400 köle ve 40 cariye olduğunu öğrenince, gemiyi Kefalon adası yakınlarında kısıtırıp ele geçirdi. 250 denizcide dahil olmak üzere teknedeki herkes öldürüldü. Böylece sağ olarak canlı tanık bırakılmamıştı. Gemideki servet alındı ve gemi batırıldı.

Ancak Osmanlı Divanı casusları vasıtası ile olayı tümüyle öğrenmişti. İstanbul'da halk Venedik Büyük Elçisini öldürmeye kalktı. Balyoz, güzel bir dayaktan sonra Yedikule zindanlarına kapatıldı. Divan Venedik Senatosunu tehdit edici bir mektup yazdı. Venedik gelişmelerden korkmuştu. Olayı yapan Venedikli Amiral asıldı. Ramazan Paşanın hazinesi ve 400 köle Venedik tarafından Preveze kadısına, Ramazan Paşanın varislerine verilmek üzere teslim edildi.

1589 yılında Lehistan'da çok önemli bir karar alındı. Bu tarihe kadar Diyet meclisinde kararlar oy çokluğu ile alınırdı. Bundan sonra oy birliği aranması kararına varıldı. Bu karar

Lehistan'ı hızla zayıflamaya doğru götürecekti. Devlet mekanizması pek çok defa zaafa uğradı.

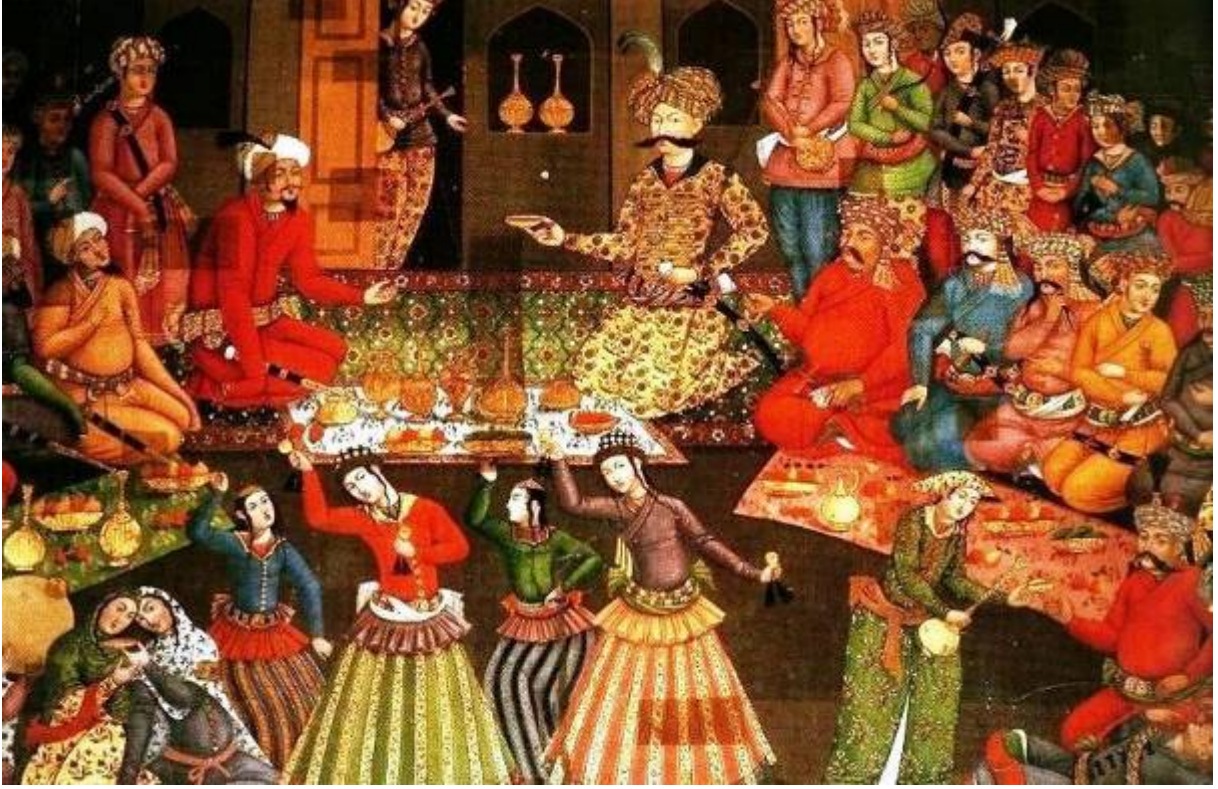
Lehistan'da mezhep kavgaları da çok zalimceydi. Karşı mezhepten olanlar, diğer mezhepten olanların çocuklarını canlı canlı kaynar suya atıyordu. Kadınlar akıl almaz işkencelerle öldürülüyorlardı. Yahudilere karşı da sık sık katliamlar yapılıyordu.

Kahve, giderek Osmanlı toplumunda, önemli ve itibarlı bir yer almaya başlamıştı. 1589 yılında Bostanzade Mehmet Efendi Şeyhül-İslam oldu. Bostanzade 1589 – 1592 ve 1593 – 1598 yılları arasında iki defa Şeyhül-İslamlık yapmıştır. Bostanzade kahve içmenin haram olmadığını, hatta bazı faydaları olduğu yolunda manzum bir fetva vermişti.

Bu fetva ile resmiyetini sağlayan kahveler, bundan sonra aydınların sohbet ettiği edebi salonlar haline geldiler. Bu sırada kahve Avrupa'da bilinmiyordu. Avrupalılar kahveyi Osmanlılardan öğrenmişlerdir.

XVI. Yüzyılda sonlarına doğru [Tevkel Han](#) (1586 – 1598) [Kazakları](#) yeniden örgütledi. Bunları Büyük, Orta ve Küçük olmak üzere üç ordu şeklinde teşkilatlandırdı. Bu yapılanma ile birlikte öne çıkan Kazak topluluğu olmamıştı. Kazaklar birbirlerine göre bağımsızlıklarını korumaya devam ediyorlardı.

Osmanlı İran Anlaşması, 1590

Şah Abbas ve divanı

Osmanlılar Avrupa tüccarlarını kendi topraklarına çekmek istiyorlardı. Daha 1536 yılında Fransızlar ile ticaret anlaşması imzalamışlardı. Osmanlılar İspanyolların düşmanıydı, İngiltere de Atlas Okyanusunda İspanyollar ile çekişiyordu. İngiltere bir taraftan da önemli bir deniz gücü haline geliyordu. III. Murat döneminde bu durum değerlendirilerek, İngiltere ile dostluk ilişkileri geliştirilmeye çalışıldı. 1590 yılında Osmanlılar ile İngiltere arasında bir ticaret sözleşmesi imzalandı. Osmanlı devleti İngiltere'ye görevli olarak ticaret yapması için tüccarlar yolladı.

Kısa bir süre içinde İngiltere ile yapılan benzeyen bir anlaşma Hollanda ile de yapıldı. Böylece İngiltere ve Hollanda Osmanlı ticaretinin gelişmesine yardımcı olacaklardı. Ayrıca bu üç devletin [Habsburglar](#)a karşı menfaatleri ortaktı.

1590 yılında Safevi Şahı Abbas Osmanlı kazanımlarını kabullenerek, Osmanlı Sultanı III. Murat ile bir barış anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Ferhat Paşa Karabağ bölgesini ele geçirmişti. Bağdat valisi ise Irak tarafından İran topraklarına girmişti.

[Şah Abbas](#) iki ve üç cephede birden savaşamayacağını biliyordu. Osmanlılarla anlaşma yaparken aklında önce [Özbekleri](#) halledip, sonra geri dönmek vardı. 1590 İstanbul anlaşmasına göre, Osmanlıların ellerine geçirdikleri topraklar Osmanlıların kabul ediliyordu. Tebriz, Karabağ, Gence, Kars, Tiflis, Nihavent, Luristan Osmanlılarındı. Şah Abbas'ın

kardeşi Haydar Mirza İstanbul'a rehin yollanıyordu. İran, ülkesindeki Sünnilere hakaret ve baskı yapmayacağını kabul ediyordu.

Ancak Osmanlı yönetimi işgal ettiği yerlere yerleşemiyordu. Şirvan hariç bu toprakların halkı Anadolu'dan kaçıp gelmiş olan Alevi Türklerdi. Safevi devletine bağlıydılar. Kendilerine “ Şahsever “ adını taktılar. Halk Osmanlı yönetimine açıktan düşmanlık gösteriyor ve İran topraklarına kaçıyordu. Bu topraklar merkezden uzaktı ve halk düşmandı. Ama sadece düşman değil aynı zamanda silahla karşı koyan savaşçı bir düşmandı.

1590 yılı bir yandan da Osmanlı hazinesinin açıklar vermeye başladığı zamandır. Bundan sonra vergilerin sürekli arttırılmasına ve taşışışlere rağmen hazine büyük açıklar verecektir.

Sultan III. Murat, Safevi şehzadesi Haydar Mirza'yı çok büyük bir merasim ile kabul etmişti. Osmanlı Avrupa devletlerini kendine denk saymazken Safevileri denk kabul ediyordu. Haydar Mirza kubbealtına davet edildi, kendi müzakerecileri ile birlikte Vezirlerin karşısında oturtuldular. Bu hiç yapılmamış ve yapılmayan bir ayrıcalıktı. Daha sonra arz odasında Padişah İranlıları huzuruna kabul etti. Bu sırada Şah Abbas'ın yolladığı nadide hediyeler III. Murat'a sunuldu.

Fransız Kralı [Henry IV](#), [Duc de Mayenne](#) tarafından sevk ve idare edilen [Catholic League](#) taraftarları ile yapılan [Ivry](#) Savaşında galip geldi. Daha sonra Paris'i ele geçirme girişimi boşa çıktı.

Arnavutluk

Krujë

[Arnavutluk](#)'ta Osmanlı varlığı epey zaman önce kendini belli etmişti. En başlarda İskender Bey (Georgi Kastrioti), Osmanlı işgaline direnmişti ama bu direnç onunla birlikte sona ermişti. Sonra ülkenin güneyinde [Toska](#)'da klasik tımar sistemi ve Osmanlı yönetimi yerleşti. Kuzeyde dağlı, sert, çetin ve vahşi kabileler vardı. [Gegler](#) ve diğerleri geleneksel kabile yönetimi içinde yaşıyorlardı. Bunlara geniş bir özerklik tanındı.

Bu kabileler en yaşlı erkek yönetiminde yaşıyordu. Bir klan veya birkaç klan bir arada yöresel bir birim oluşturuyordu. Buna “ bayrak “ deniyordu. Birkaç bayraktan da kabile meydana geliyordu. Kabilenin başında babadan oğla geçen bir şef vardı. Şef yönetiyor ve yargılıyordu. Yargı yazılı olmayan örfü göre yapılıyordu. Kabilelerde erkeklerden oluşan bir meclis vardı. Bu meclis ve şef sistemi tarihin en başından beri tanıdığımız kabile sistemidir.

Osmanlılar adına sancak beyi kabilelere bir bölükbaşı tayin ediyorlardı. Bölükbaşları Osmanlı yönetimi ile kabile arasında aracı hizmeti yapıyorlardı.

Bu inatçı ve baş eğmeyen halktan Osmanlılar asker olarak yararlandılar.

Meksika’da yeni gelişmeler

Hacienda malikanesi

Meksika’da İspanyol krallık görevlileri büyük toprak sahipleri olup, yerlilerin senyörlüğüne soyununca, ekonomi de malikane ([hacienda](#)) ekonomisine dönüşmüştü. Bu kendi kendine yetmeye çalışan bir ekonomiydi. Malikane sahipleri (hacendado) feodal beylere benzemişlerdi.

Bunun sonucunda kabile düzeni parçalandı. Malikanelerde çalışanlar çeşitli kabilelerden oluşmuş, karışık yerlilerdi. Bunlar serf olmuşlar ve efendilerine karşı borç içindeydiler. Bu değişik kabileler gelen insanlar bir yandan aralarında evlendiler, bir yandan da [İspanyollar](#) ile karıştılar. İspanyolca öğrendiler. Eğer kullanılan dilleri kaldı ise onlar da İspanyolca kelime ve terimler ile doldu. Yerliler İspanyol adetleri ile kaynaştılar. Sonunda ortaya yeni topluluklar çıktı. Bu yeni topluluklar doğacak olan Meksika ulusunun başlangıcı olacaktı.

Amerika’da yerleşik düzene geçip, bakır çağını yaşayan toplulukları Avrupa özümseyememişti. Bu uygarlıklar Avrupa ile bütünleştiler. Daha önce daha geri gelişim düzeyindeki halkları madenlerdeki yaşam tüketmişti. Ama bu köyün sert yaşamına alışık insanları haciendalar tüketemediler. Tabii bunda eski dinlerinin Hristiyan dini ile benzerlikleri de önemli rol oynadı. Benzerlikler aslında yüzeyseldi. Ama bu bile sert çatışmaları önlüyordu. Bakır çağ insanları devlete, aristokrasiye, ticarete, hükümdara alıştılar. Bu konularda yabancılık çekmemişlerdi.

Çin

Çin’de bürokrasi ta eskiden beri hatırlanacağı üzere, okumuşlar ([jendri](#)) sınıfının elindeydi. Burada aileler birbiri ile yarışüyordu. Bu aileler kültürlü olmalarının yanında, güçlüydüler ve aynı zamanda zengindiler. Bu sınıfın içinde, adi işleri yapan “ İğrençler “ adı verilen bir alt grupta vardı.

Çin’de çok uzun zamandan beridir gözleme dayalı evren bilim gelişmiş ve bu da Çin felsefesini etkilemişti. Çin’de yaygın inanış 1200 yılı çivarında ölen Çu-Hi’nin evren bilim ve felsefesi idi. Çu-Hi (Chu-Hsi), Konfüçyus gibi, Mençius gibi okullarda öğretilen felsefenin bir yorumcusuydu.

Çin’de siyaset felsefesinin iki anaokulu vardı. Bunlar Kanuncular ile Konfüçyusçulardı.

Kanuncuların görüşü şöyleydi. İnsanlar az olan tüketim mallarını elde edebilmek için sürekli bir yarışma içindeydiler. Bu rekabet evren de düzensizliğe yol açıyordu. Bu düzensizlikten de felaketler ortaya çıküyordu. Bununla birlikte eşitlik uygulamak istesen bile herkese yeteri kadar mal olmadığı için eşitlik uygulanamıyordu. Bu durumda bulunan tek çözüm eşitsizliği mertebelandirmektir. İnsan erdem sahibi oldukça sosyal durumu da o kadar yüksek olmalıydı. Kişinin mertebesi yükseldikçe ücreti de artmalıydı. Sosyal düzen öyle kurulmalıydı ki herkes için eşit ve tek biçimli bir kanun olmalıydı. Bu kanun ödüller ve cezalar ile desteklenmeliydi. Cezalar sert ve acımasız olmalıydı. Aslında insanlar inanarak doğru davranmalıydılar, ama bu zaman alırdı. Sert cezalar caydırıcılığı ile inanarak doğru davranmaya zaman kazandıracaktı.

Konfüçyuscular da eşitsizliğin olduğunda ve olması gerektiğinde kararlıydılar. Onlara göre eşitsizlik nesnelerin doğasında vardı. Bu eşitsizliği yok etmeye çalışmak demek sosyal işbölümünü yıkmak demekti. Zekası ile çalışanlar toplum için en gerekli olanlardı. En zeki ve en erdemli kişiler aklın kullanıldığı çalışmalarda bulunmalıydılar. Yöneticiler bunların içinden çıkacaklardı. Bunlar yüksek ücretler alacak ve rahat koşullarda yaşayacaklardı. Diğerleri aklı ile çalışanlara hizmet etmek ve onlara bakmak için bedensel olarak çalışmalıydı. Bedeni ile çalışanlara bir tas çorba, bir kaba giysi ve bir kulübe yeterdi. Sosyal düzen kanunlarla, ödül ve ceza ile sürdürülecekti. Ancak ayin ve törenler kurallarına uygun yapılmalıydı ki evrenin düzeni bozulmasın. Halk her konuda eğitilmeliydi. Bunun için okumuşlar, yöneticiler ve İmparator örnek olmalı, halka örnek olarak gösterilmeliydi.

Böylece sosyal sınıflanmanın sonucu itibarı ile Kanuncular ve Konfüçyuscular birleşiyorlardı.

İmparator, devletin başı olarak yetkileri mutlaktı. O Göğün oğluydu. Durumu ve yetkisi tanrısaldı. İmparator kendinden sonra tahta geçecek olanı tayin ederdi. Bunun en büyük oğul olması gerekmiyordu. İmparator, Tai-ki ile Yang'ın birleşmesinden doğmuştu. Ülkesine barış ve gönenç sağladığı sürece Tanrı'nın vekiliydi. İradesi kanundu. Ama kanunları uygulama biçiminin Ju'ların (bilgiler) kutsal kitap yorumlarına ters düşmemesi gerekiyordu. Bu nedenle Çin yönetimine despotik bir yönetim denemezdi. O sadece merkeziyetçi ve mutlaktı.

Ülkede salgın hastalıklar, açlık, depremler, yöneticilerin ehil ve ahlaklı olmaması, ağır vergiler, savaşlarda bozgunlar gibi felaketler olursa, bu Göğün İmparatora verdiği yetkiyi geri aldığı anlamını taşırdı. Bu durumda Mençius'a göre halk başkaldırıp, hükümdarı değiştirmeliydi.

Her 250 ila 400 yıl arasında böyle değişiklikler oluyordu. Buna Hanedan döngüsü deniliyordu. Değişen yönetim ilkeleri ve şekli değildi. Değiştirilen hükümdardı. O da yönetim ilke ve şekillerini koruyabilmek için değiştiriliyordu. Bu nedenle isyan bir devrim değildi, mevcut düzeni restore etmek amacıyla yapılıyordu.

Bürokrasiye sınavla eleman alınıyordu. Bu geleneklerine bağlı, dediğim dedik bir bürokrasiydi. İmparatorlar bunlara karşı duramıyorlardı. Bu nedenle onlar da etraflarında imparatorluk ailesine bağlı kişileri barındırıyorlardı. Bu iş için en uygun kişiler olarak Hadımlar bulundular. Ming devrinde hadımlar bürokrasi ile rekabet edebilecek bir güce erişmişti.

Hadımların resmi görevleri özel bir kuruluşa aitti. Ama gerçekte, İmparatora danışmanlık yapıyorlardı. İmparatorlarda onlardan polis dahil yapılan görevleri denetlemek için yararlanılıyordu. Hadımlar, bürokrasi ile rekabet içindeydiler. Hatırlanacağı gibi Mingler, bürokrasiye çok büyük değer vermişler ve hatta onlardan “Efendilerim “ diye bahsetmişlerdi.

Bir Çinli için uzun yaşamak, imparatorluk bürokrasisinde bir yer edinmek, atalar kültürünün devamı için erkek çocuk sahibi olmak en arzulanan şeylerdi.

Asker ve sivil görevliler ile alınacak rütbelere sınavla belirleniyordu. Sınavlar tüm Çinlilere açıktı. Bir köylü bile bakan olmayı düşünebilirdi. Böyle yükselebilmek olanağı Çinlilerin içlerine işlemişti. Ancak yine de sınavları büyük çoğunlukla okumuşlar kazanıyorlardı. Ancak eğitim pahalı değildi. Birkaç temel klasik eser, tarih kitabı ve el kitabı almakla iş bitiyordu. Köylerin ve aile topluluklarının ilkokulları vardı. Kantonlarda ve illerde, bedava Konfüçyusculuk öğreten devlet okulları bulunuyordu. Ünlü okumuşların ve büyük

bürokratların halka açık ders vermesi ve parasız akademiler açması adetti. Çalışanlar, küçük köylüler, kömürcüler, tuğlacılar, duvarcılar, vs bu dersleri takip ederler, klasikleri okurlardı. Devlet, istikbal vaat eden öğrencilere burs verirdi.

Çin’de diplomalı sayısı görevli sayısından her zaman fazlaydı. Bunlar ders vererek, katiplik yaparak sıranın kendilerine gelmesini beklerlerdi. İçlerinden ufak bir kısmı “ Devlet Öğrencisi “ olarak az bir maaş ile el altında tutulurdu. Diplomalılar, halktan ayrı ve ondan üstündüler. Halka uygun davranışları ve kanunları açıklamakla yükümlüydüler. Bunların toplum içinde herkes tarafından tanınması istenirdi. Bu nedenle şapkalarında bir düğme taşıyıp, sarı renk elbise giyip, törenlerde öncelik alırlardı.

Bürokrasi çok teferruatlı bir şekilde kademelendirilmişti. Bürokrat bulunduğu kademenin tüm yetkilerini elinde topluyordu. Üst kademe bürokratların yanında bine yakın katip ile yine binlerce odacı, haberci, polis, gardiyan, kent çavuşu gibi görevliler olurdu. Yönetici bu görevlileri sınavlara hazırlanan diplomalı memur adayları ile denetlerdi. Halkın bağış yapması istenen ve beklenen bir olaydı. Böylece ceplere maaş ve bağışlar girerdi. Yöneticilerin dağılımı çok enteresandı. 1610 yılında sınav sonuçlarına göre yöneticiliğe alınan 230 diplomalıdan, % 26’sı üç kuşaktır hiçbir yönetici çıkarmamış ailelerden, % 16,5 bir diplomalı, % 57 si alt ve orta düzeyde yönetici çıkarmış ailelerdendi. Sadece % 7,8’i yüksek düzeyde yönetici çıkarmakla öğünen ailelerden geliyordu.

Saygınlık açısından bürokrasinin peşinden tarımla uğraşmak geliyordu. Resmen böyle olsa da pratikte yöneticilerden sonra zengin tüccarlar vardı. Tüccarlar, madenlerden, tuzdan, çaydan, yabancı ülkelerle ticaretten, ordu donanımından büyük servetler elde ediyorlardı. Bunların bir kısmı devlet tekelindeydi, bir kısmını da devlet çok sıkı denetliyordu. Devlet ticarete bir asayiş sorunu olarak bakıyordu. Bu nedenle tüccarların mallarına sık sık el konuyor, ticaret baltalanıyordu.

Toprak mülkiyeti toprağın üstünün mülkiyeti ve altının mülkiyeti olarak iki türlüydü. Her ikisine birden sahip olan tam malik sayılıyordu. Bunların ortada görünenleri yüzeyin malikleri idi. Toprağın altına sahip olanlar ya seçkinler sınıfından geliyorlardı veya büyük toprak sahipleri idi. Büyük toprak mülkiyetine sahip olanlar Mingler döneminde seçkinler sınıfından çıkarılmışlardı. Yöneticiler ve diplomalılar onlara tepeden bakıyorlardı. Büyük toprak sahiplerinden sonra, toprağı pek büyük olmayan ama tam mülkiyete sahip olan köylüler geliyordu. Bunlar topraklarını aileleri ile ve dışarıdan tarım işçisi tutarak ekip, biçiyorlardı. Sonra da sadece toprakta kiracı olanlar geliyorlardı. Daha sonra da aslında kiracı olan ama toprak yetmediğı için emeklerini çiftliklere satan tarım işçileri geliyordu. En altta ise topraksız, parasız tarım işçileri vardı.

Çin sosyal yapılanmasının en altında “ iğrençler “ vardı. Bunlar bayağı kabul edilen işleri yapıyorlardı. Bulundukları sosyal sınıftan ne evlilikle, ne diploma ile yani hiçbir şekilde kurtulamazlardı. Bunların içinde köleler, esirler, fahişeler, müzik yapanlar, dansçılar, hizmetçiler, aşçılar, hamallar, kayıkçılar, balıkçılar, inci avcılar, hırsızlar, katiller, dilenciler vardı.

XVII. Yüzyıla girerken Osmanlı İmparatorluğu

Köprülü Fazıl Ahmet paşa

Osmanlı İmparatorluğunun XVII. yüzyılına Türk tarihçiler ve bazı yabancı tarihçiler duraklama devri derler. Biz kişisel olarak dönemlerin bu şekilde isimlendirilmesine okuyucuyu şartlaması nedeniyle karşıyız. Tabii her dönemin ileri gittiği, durduğu ve gerilediği konular olacaktır.

XVII. yüzyıl, kendinden evvelki 300 yıldan pek çok konuda farklılık gösterir ve son 200 yılın nasıl bir yön takip edeceğini şekillendirir. Bu yüz yılın büyük bir bölümüne Evliya Çelebi tanıklık yapmıştır. Tabii ki yüzyılın olaylar ve oluşumlar açısından, kendinden önceki ve sonraki yüzyıllarla, keskin ayrımları yoktur.

XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu artık doğal sınırlarına ulaşmıştır ve 200 yıldır dünyanın en güçlü devletidir. Bu gücünü yüzyılın sonuna kadar da taşıyacaktır. Osmanlı, efendisi olduğu dünyada, kendi dışındaki oluşumlara bakmaz ve önemsemez, onun dünyası kendidir. Bu değişmez bir dünyadır. Siyasi ve sosyal yapılanmalar tartışılmaz. İyi gitmeyen işlerden de kişiler sorumlu tutulurlar. Bu sorumlular zaman zaman Padişah bile olabilirler.

1591 yılında Venedik Senatosu Osmanlılar için şöyle diyordu: “ Divan, tek kurşun atmadan, sadece yeryüzünün en büyük ordusu ile donamasını ayakta tutarak, bütün Avrupa devletlerini baskı altında tutuyor. Bu baskıdan sınırları bozulan devletler Türklerin isteklerini kolayca kabul ediyorlar. “

Gerçekten de sefer mevsimi başlar başlamaz Osmanlı ordu ve donaması yola çıkıyor, tüm devletleri derin bir endişe alıyordu.

1591 yılında Osmanlı Divanı, Marmara denizini, İzmit körfezi, Sapanca gölü ve Sakarya nehri üzerinden kanalla Karadeniz’e bağlama kararını verdi. Bunun için Şantiye kuruldu, işçiler iş başı yaptı, ama sonra birden yapımdan vazgeçildi. Şantiye dağıtıldı.

Osmanlının Devşirme Askeri Birlikleri

Daha önce anlatıldığı gibi genelde Hristiyan çocukların Müslümanlaştırılıp, eğitilmesi ile oluşan Devşirme sistemi Osmanlıda Bürokrasinin ve merkezi ordunun kendisiydi. Bu çocuklar ailelerinden alındıktan sonra elemelerden geçerek, kabiliyetlerine göre eğitilir ve yolları çizilirdi. Daha baştan asker olacaklar ve bürokraside görev alacaklar ayrılmaya çalışılırdı. Aslında hepsi dini eğitim, askeri eğitim ve kültürel eğitim alırlardı, ama gittikçe eğitim spesifik, yapacağı işe dönük hale gelirdi.

Kapı kulu dediğimiz grup, ikiye ayrılırdı: Yeniçeriler ve Sipahiler. Bunlar ordunun en kalabalık ögesi olmasalar da kalbiydiler. Ordunun en iyi talim görüp, donanmış kısmıydı. Yeniçeriler çok ünlüydüler, ama sipahiler (süvari birlikleri) daha da yüksek bir saygınlığa sahiptiler. Bununla beraber Yeniçeriler ile Sipahiler arasında mutlak bir ayrılık yoktu. Böyle mutlak bir ayrılık Kapıkulları ile Tımarlılar arasında da yoktur. Kendini gösteren bir Yeniçeri kendi birliği içinde yükselebilir, ya da süvari birliklerinden birine geçebilir, ya da dahası bir Tımar elde edebilirdi. Buna karşılık bir Tımarlı Yeniçeri olamazdı.

1496 yılında Venedik balyosu Sagudino Yeniçeri mevcudunu 8.000 olarak kestirmişti. Bu sayı Kanuni Süleyman devrinde 12.000 çivarında kararlılık kazanmıştı. 1598 den başlayarak mevcut yükseldi ve 35.000 çıktı. Yeniçeri topluluğu 3 birlikten oluşuyordu. Birlikler bölük ve ortalara ayrılırdı. Bu 3 birliğe ilave olarak Padişaha kişisel muhafızlık hizmeti veren sekban birlikleri ile Ağa bölüklerini de ilave etmek gerekirdi.

Yeniçeri ordusunun başında güçlü Yeniçeri Ağa sı bulunurdu. Yeniçeri Ağası da Sultanın bir kuluymuş ve doğrudan ona bağlıydı. Kendine ait, önemli Yeniçeri orta komutanlarından oluşmuş, bir Divanı vardır. Bu Divanda, kendi birliğinin komutanı ve savaşta Yeniçerilerin asıl şefi olan, Yeniçeri Ağasının yardımcısı Kulkedhüdası da bulunurdu.

Yeniçerilerin dini görüşü Sünnilerden farklıydı. Sünnilerce Müslümanlık dışı sayılan Bektaşî tarikatına mensuptular. Sünni bir devlet olan Osmanlının, ana ordusunu Alevilik tarikatından seçmesi enteresandır.

Yeniçerilerin yaptığı başka hizmetlerde vardı. Payitahtın kamu düzenini sağlarlardı. Yangına karşı mücadele ederlerdi ve Divanın korumasına katılırlardı. Öte yandan, içlerinden bir bölümü, sınır kalelerine sıra ile yollanırdı. Ayrıca bazı deniz seferlerine de katılırlardı.

Ücretler, her üç ayda bir, Divan önünde törenle ödenirdi. Her çorbacı, kendi bölüğüne düşen miktarı alır ve dağıtımda başkanlık yapardı. Yeniçeri ücretleri, günlük 2 ila 8 Akçe arasında değişirdi. Yeniçeri Ağası ise 400 Akçe alırdı. II. Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet) saltanatından başlayarak, " cülusu Hümayun bahşişi " adet haline gelmişti. Bu bahşiş Yeniçeri başına 3.000 akçeydi. Daha sonra, Sultanlar, ilk askeri seferleri vesilesi ile ödenen " sefer bahşişi " denilen bir parayı da bahşiş faslına ilave ettiler.

Osmanlı ordusuna çok erken dönemlerde giren topçuluk ve ateşli silahlar, başka kul birliklerinin oluşmasına yol açtı. Bunların başında topçular gelir. Ayrıca çeşitli silahların bakımını sağlayan Cebeciler ile kazmacılar (Lağımçılar) ve bombacılar (Humbaracıları) saymak gerekir.

Yeniçeriler ve teknik birliklere ek olarak, her biri bir Ağanın komutasındaki altı süvari bölüğü, Padişahın ikinci büyük birlikler topluluğunu oluşturuyordu. Bu Sipahiler eski iç oğlanları ve parlak başarılar kazanmış Yeniçerilerden oluştuğuna göre bir seçkinler zümresiydi.

Sosyal hakları açısından, Sipahiler Yeniçerilerden önce evlenme hakkını almış ve bunun sonucu olarak oğulları da Sipahiliğe kabul edilmiştir. Bu süvariler kendi ceplerinden atlı yardımcı tutarlardı. Sefer dışında, Sipahiler, atları için gerekli çayırıların bulunduğu, İstanbul, Edirne ve Bursa dolaylarına dağıtılırdı. Küçük bir bölümü ise Saraya yakın, Çemberlitaş mahallesinde kalırdı. Sipahi bölükleri arasında sert bir hiyerarşi vardı. Görevleri ve aylıkları, her birinin saygınlık derecesine göre değişirdi.

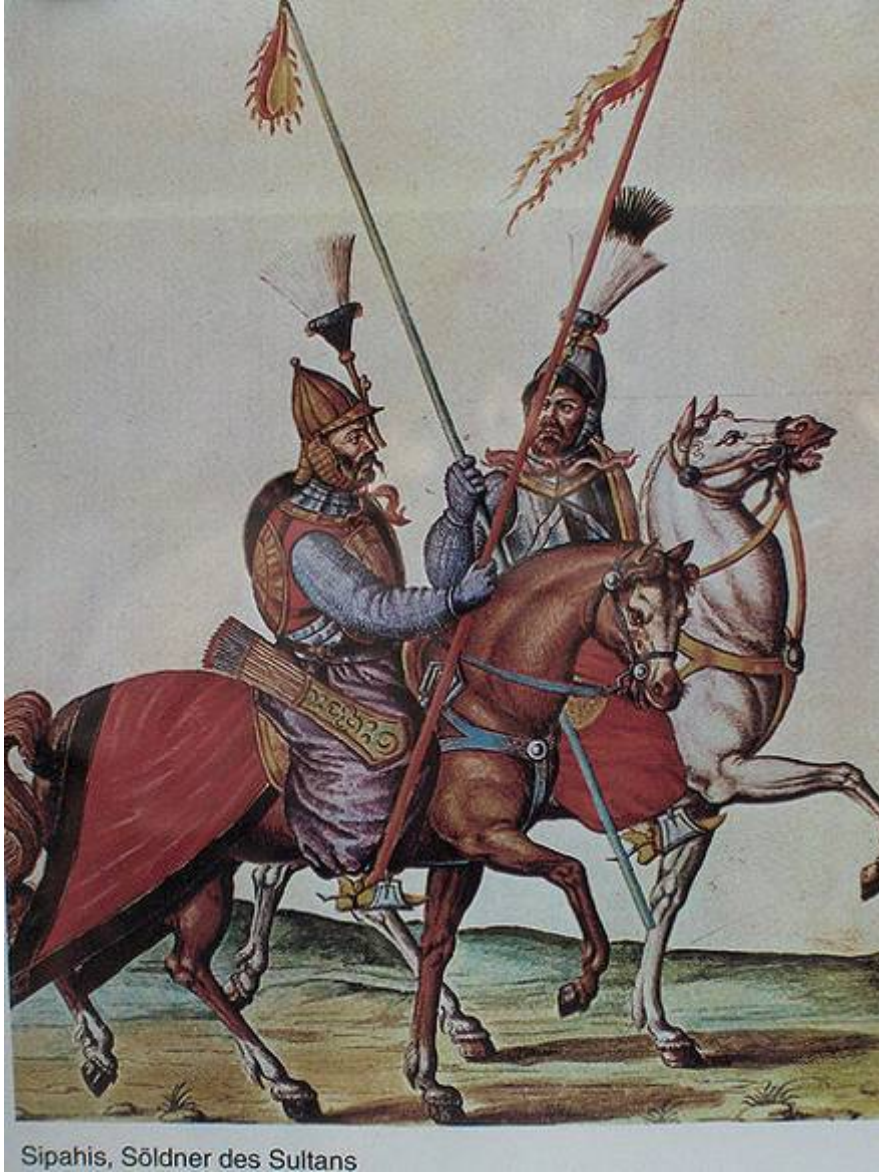
Sefer halinde, Sipahi birliklerinin ön sırasında, Sultanın sağında yol alan “ ebna-i sipahiyan ” gelirdi. Arkalarından “ Silahtarlar ” gelir ve Sultanın solunda giderlerdi. Üçüncü sırada “ Ulufeciler ” gelirdi. Ulufeciler ikiye ayrılıyordu, ebna-i sipahiyanın sağından giden sağ Ulufeciler ve silahtarların solundan giden sol Ulufeciler. Ulufeciler ayrıca Hazineye göz kulak olurlardı. Sipahilerin son kısmını “ gurebalar ” oluştururdu. Savaş sırasında, bütün bu süvarilerin görevi, Yeniçerilerin kanatlarını korumaktı. Ebna-i sipahiyan ve Silahtarlar nöbetleşe Padişahın çadırını korurlardı. Ayrıca en seçkin 300 sipahi Padişahın emir subaylığını yapıyordu.

Barış zamanında Sarayın bu güvenli mensupları, vergi tahsildarlığı, kira getiren çiftlik yöneticiliği, vakıf idareciliği, habercilik, gibi... pek çok görevde kullanılıyordu.

Sarayda merasim

Osmanlı Ordusu

Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik, siyasi durumu ve devlet yapısı daima ordunun durumu ile çok yakından ilgili olmuştur.

Osmanlı imparatorluğu XVII. yüzyılda sınırlarının maksimumuna varmıştı. Ulaşılması zordur. Lojistik, mesafeler nedeniyle zorlaşmıştı. Osmanlı imparatorluğu ordusunda XVII. yüzyıl öncesinde, Kapıkulu dediğimiz ve ağırlığı Yeniçerilerden oluşan bölümü küçüktü. XVII. yüzyılda bu sayı çok arttı, 100 binlere yaklaştı. Bunlar devletten maaş alan profesyonel askerlerdi. Ana görevleri merkezi, yani Padişahı, yani Hazineyi korumaktı.

Bununla beraber, Osmanlı İmparatorluğu ordusunun XVII. yüzyıl öncesinde esas ağırlığını Tımarlı Sipahiler oluşturuyordu. Bunlar Haslardan, Tımarlardan, Eyalet ve Sancaklardan gelen savaşçılarla, oraların yönetiminin yükümlülüğü olarak yanlarında getirdikleri, atlı ve silahlı askerlerdi. XVII. yüzyılda Tımar sisteminin bozulması sonucu Tımarlı Sipahilerin azalması, Yeniçeri sayısının artması ile dengelenmeye çalışılmıştır. Tımarlı Sipahilerin

çoğunlukta olduğu zamanlarda, bunun Osmanlı ordusuna Lojistik bir faydası da vardı. Bunlar Osmanlı ordusu hareket halinde iken belli merkezlerde orduya iltihak ediyorlardı ve kendi iaselerini kendileri temin ettiklerinden Hazinesinin bir fiil harcamalarını etkilemiyorlardı.

Tımar sisteminin bozulması ve Tımarlı Sipahilerin sayısının azalmasında temel faktör değişen savaş teknolojisiydi. Daha önce ok, yay ve kılıçla yapılan savaşlarda, oklu, yaylı ve kılıçlı süvarilere yani Tımarlı Sipahilere ihtiyaç fazlaydı ve bunlar gerekliydi. Daha sonraları ateşli silahların ortaya çıkmasıyla, at üstünde bunların kullanımının getirdiği zorluk, Tımarlı Sipahileri ikinci plana itmiş ve piyadeyi daha ön plana çıkarmıştı. Ateşli silahların kullanımı ile Yeniçerilerin önemi artmış ve görevi genişlemişti. Bunun sonucunda Tımarlı Sipahi ihtiyacı azalmış ve Yeniçeri sayısı artmıştı.

Bilindiği gibi Yeniçeriler Devşirmeydi. Devşirme küçük yaşta Hristiyan ailelerden alınan çocuklarla, savaşta esir alınan uygun Hristiyan erkeklerin, Müslümanlaştırılmaları ve eğitilmeleri ile oluşan bir zümreydi. Avrupalıların sandığı gibi bu genelde zorla yapılan bir işlem değildi. Çoğu zaman Hristiyan aileler çocuklarını rıza ile verirdi. Çünkü devşirmeler iyi eğitilirdi. Hoş, eşit ve hatta üstün tutulurdu. Yaşadıkları sürece sıkıntı çekmezlerdi. Ve onların içinde yüksek mevkilere gelenlerin ailelerine ve hatta doğdukları bölgelere önemli katkıları olurdu. Sonuç olarak Devşirmelerden oluşan Yeniçeri ordusu XVII. yüzyılda sayıca çok artmıştı. Bu sayının artması, ordunun hareketinde lojistik açıdan zorluklar getirmiş ve ayrıca daha önemli olarak, hazinenin tümünü silip süpürür hale gelmişti. Sayı az iken hazinenin %30'u maaş olarak giderken, bu yüzde XVII. yüzyılda hazinenin % 80'ine varmıştı. Diğer taraftan Padişah değişikliğinde verilen ulufe isimli paraların, hazineyi boşalttığı zamanlar gelecekti. Hatta bazen ulufeye Hazine bile yetmeyecekti.

Yeniçeri sayısının aşırı artması, akçe değerinin azaltılması gibi iktisadi nedenler, artık savaşların ekonomik açıdan yeterli getiriye getirememesi (Ganimet) Yeniçerilerin eskisi kadar mutlu ve müreffeh olmasını önlüyordu. Savaşlar Ganimet açısından yeterli değildi, çünkü savaşlar genellikle Osmanlı sınırları içinde oluyordu ve kesin sonuçlar alınamıyordu. Ayrıca uzun, bıktırıcı savaşlar Hazineyi de zorluyordu. Giderler fazla, gelirler azdı. Sonuçta Yeniçeriler durumlarını muhafaza edebilmek için yeni yollar aradılar. Bazıları ticarete başladı. Hem esnaf, hem denetleyici ve hem de savaşçı bir örgüt oluştu. Denetleyici idi çünkü İstanbul'un inzibatından onlar sorumluydu. Sonuçta Yeniçerilerin evlenmesi ve Yeniçeri çocuklarının ocağa katılması gibi, orijinal sistemden sapmalar meydana gelmeye başladı. Bütün bozukluklar bir çığ topu gibi büyüdü ve Yeniçeri ocağı siyasi olayları etkileyen ve hatta değiştiren ve bunu kendi iktisadi çıkarı için kullanan bir güç haline dönüştü. Yukarıda değindiğimiz nedenlerle, XVII. yüzyılda, Osmanlı imparatorluğunda, yeniçeriler iktisadi düzeni etkileyen sonuçta da Siyasi düzeni etkileyen büyük bir güç alanı olarak ortaya çıktılar.

Aynı şekilde, Tımarlı sipahi düzenin ve buradan gelen devlet gelirlerinin azalmış olması, ordu giderlerinin dolayısı ile artması ve Tımar sisteminden yararlanan insanların (ki bunlar Beyler ve Reaya dır) memnuniyetsizlikleri Celali isyanları gibi büyük iç isyanlara neden olmuştu. Osmanlı devleti kendi içinde büyük, bıktırıcı, yıpratıcı ve uzun iç savaşlar yapmak zorunda kaldı. İç savaş ticaret yollarını tehdit etmiş, ticaretin dolayısı ile gelirlerin azalmasına sebep olmuş, hem devleti ve hem de halkı güçten düşürmüştü. Ordunun bu durumu, Yeniçeriler nedeniyle başkentte, Tımarlı Sipahiler ve Celaliler nedeniyle Anadolu'da ve hatta Libya, Tunus ve Cezayir gibi uç eyaletlerde Osmanlı devletinin iktisadi gerilemesine, merkezi otoritenin kaybına ve siyasi değişikliklere neden olacaktı.

Akıncılar

Akıncılar mezarlığı, Budapeşte

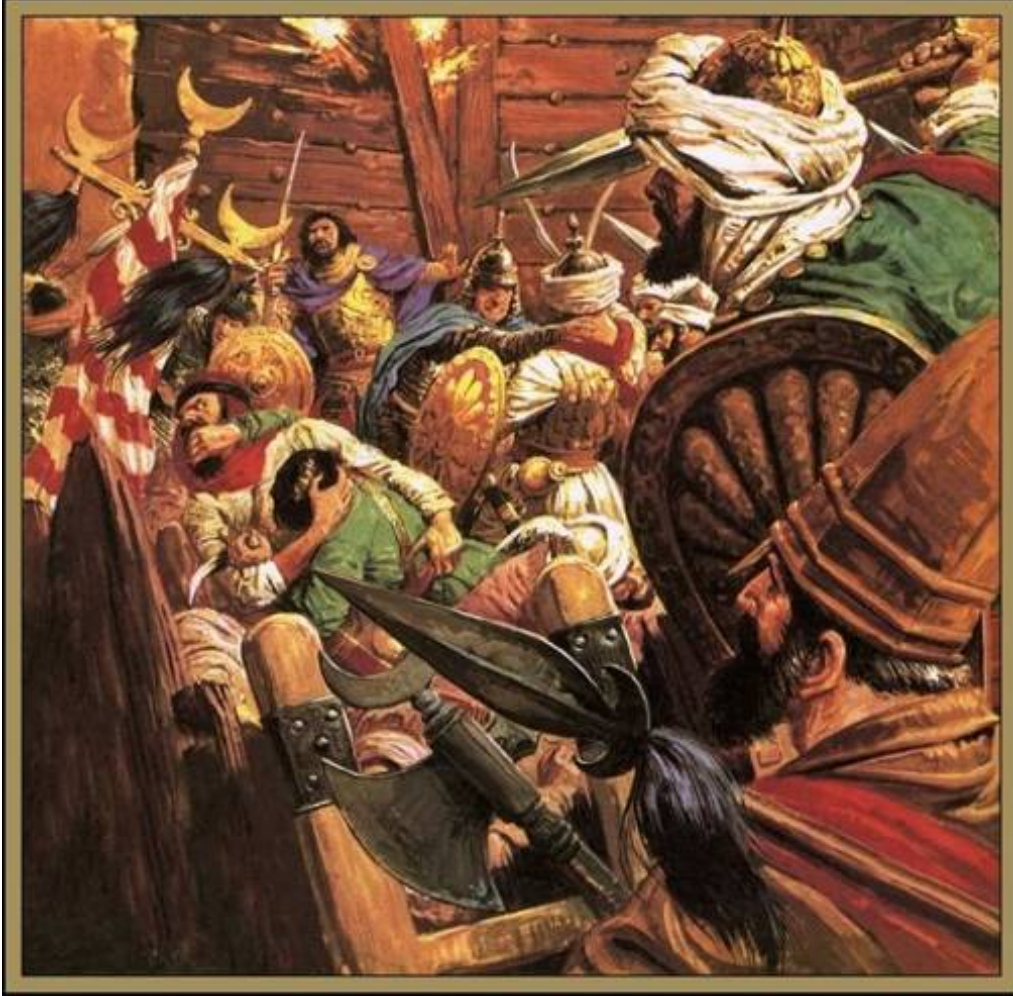
Osmanlı ordusunun önemli bir unsuru da akıncılardı. Bunların sayısı XVII. yüzyıla girilirken 10 bin civarındaydı. Bu unsurun bir fütihat devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun politikası ve savaş stratejisinde, taktik ve stratejik açıdan önemi çok büyüktü. Akıncılar, bu dünyada veya öbür dünyada olmalarının çok önemli olmadığı yani ölümü kale almayan felsefesiyle, 1.000 – 2.000 kişilik gruplar halinde Avrupa'nın içine dalarlardı. Gittikleri her yerde talan yapar, yakar yıkar, korku yayarlardı. Gittikleri yerleri iktisaden ve psikolojik olarak çöküntüye uğratar, merkezi devletin otoritesini sorgular hale getirir ve halkın devletlerine olan güvenini sarsarlardı. Akıncılar Manş denizine kadar bütün Avrupa'yı kat eder, ölen ölür, kalanlar, tebaasını koruyamayan devletleri geride bırakarak, dönerlerdi. XVII. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu her gün savaşmıştır. Sürekli savaş halindedir. Ama savaş olsun veya olmasın Akıncılar sürekli Avrupalıyı korkutan, sindiren, psikolojik olarak çökerten, iktisadi olarak darbe vuran, siyasi olarak düzeni bozan, bir güç olmuşlardır.

Savaş alanında ise, düşman ordusunun gerisini vurup lojistiğini veya yedek güçlerini bozduğundan ve en kritik anlarda ölümüne savaşa sürüldüğünden çok önemliydiler. Ölümle yaşam arasında bir fark bulmayan bu insanlar, Evranosoğulları, Malkoçoğulları gibi Türk veya Türkleşmiş unsurları içeren o dönemin komandolarıydı. Padişah I. Ahmet zamanında, Sinan Paşanın bu sınıfı umutsuz bir savaşa sürüp bire kadar kırdırması üzerine, XVII. yüzyılda Osmanlı ordusu bu sınıftan mahrum kalmıştır. Bundan sonra Osmanlı ordusu bu açığını Kırım Tatarlarından sağlamaya çalışmıştır. Kırım tatarlarının en önemli geçim kaynağı Polonya içlerine düzenledikleri yağma akınlarıydı. Ama Kırım tatarları Osmanlı ordusunda hiç bir zaman nitelik ve nicelik olarak Akıncı sınıfının yerini dolduramamıştır. Anadolu'nun bağrından doğan, eski Türk boylarının yağma geleneğini mistizm ile yoğurarak bir savaş

felsefi edinen Akıncılar XVII. yüzyılın başlarında tarihe mal olmuşlardır. Bu da Osmanlı ordusunun XVII. yüzyıldaki zaaflarından biridir.

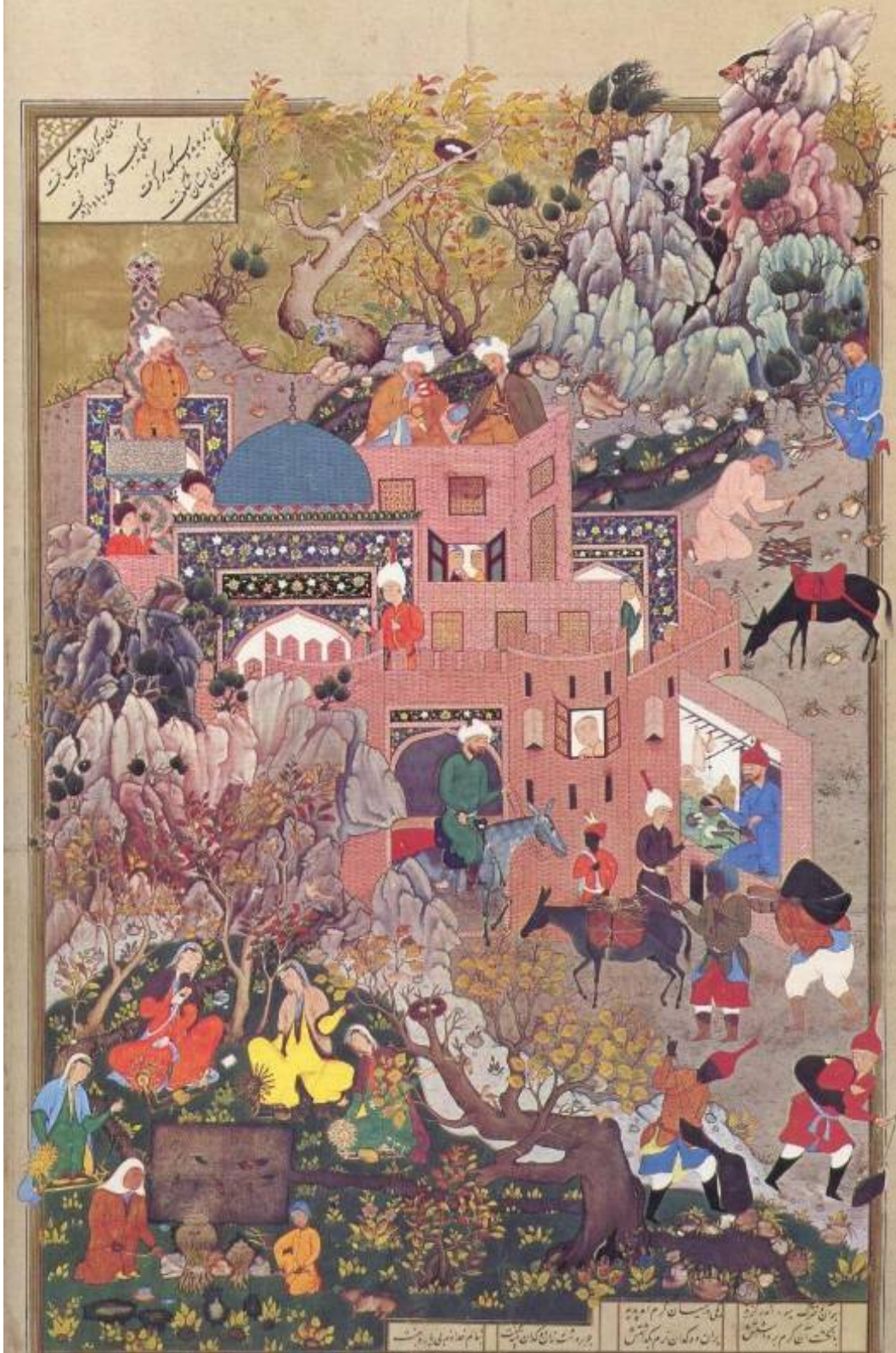
Sonuç olarak, Osmanlı ordusuna bakıldığında, XVII. yüzyılda, Akıncıların yok olmasıyla ve Tımarlı Sipahilerin sayısının azalmasıyla, ordu içindeki Türk da unsurlar azalmıştır.

Bu sırada daha önce de bahsettiğimiz, deniz akıncıları olan Korsanları unutmamak gerekir. Osmanlıların deniz akınları da, kara akınları kadar önemlidir. Ve asırlarca Akdeniz kıyıları Osmanlı korsanlarından tiril tiril titremiştir.

Korsanlar

Osmanlı ekonomisi bozulmaya başlıyor

Dirlik sistemi

Kapıkulu sayısı artıyordu, devşirme olmayan kapıkulu sayısı arttıkça ücret ödenmesi sorunu daha fazla gündeme geliyordu, devlet asker sayısını arttırabilmek için levent veya sekbandan ücretli asker alıyordu, bütün bunlar Osmanlı mali düzenini etkilemeye başladı. Padişah haslarının geliri ücretlere yetmemeye başladı. Bu sırada teknolojik gelişme karşısında tımarlıların savaşta etkisi ve önemi azalıyordu.

Bütün bunların sonucu olarak devlet dirliklerden küçük dirlik sahiplerine (tımar) daha az pay ayırıp, dirliklerin önemli bir bölümünü haslara (padişah, vezir, paşa, bey) ayırmaya başladı. Böylece devlet gelirlerinin önemli bir bölümü devlete yönlendirilmiş oldu. Bu kaynak aktarımı 1550 yıllarında başladı, XVII. yüzyılda hızlanarak sürdü. Küçük dirliklerden, büyük dirliklere doğru olan bu kaynak aktarımı emanet usulünün ve iltizamın çok daha fazla yaygınlaşmasına sebep oldu. Kaynak yetmezliği sonucu “ avarız “ vergisinin de hem miktarı arttı ve hem de her yıl alınır oldu (1600).

Bireysel oranları kanunlarla sıkı sıkıya belirlenmiş Osmanlı vergilerinin tersine, avarız vergisi bir toptan vergiydi. Verginin tutarı belli bir bölge için toptan belirlenmişti. Değişmez bir vergi de değildi. Vergi miktarı, merkezi yönetimin ve yerel halkın temsilcileri bir araya gelerek, pazarlıklarla belirleniyordu. Avarız vergisi miktarı belirlenince, ödeme miktarları kent, kasaba ve köy düzeyinde bölüştürülüyordu. Bu bölüşme işini Hristiyanlar ve Müslümanlar kendi aralarında yapıyorlardı. Merkezi yönetim bölüşmeye karışmıyordu.

Tımar sisteminin bozulması sonucu iltizam usulü o kadar arttı ki kadılar mahkeme toplanan resimleri (nab) satmaya başladılar. İltizam ile mahkeme gelirini alan kişi sonuçta rüşvet de yer hale geliyordu. Böylece devlet üzerinden şahsi kazançlar aldı başını gitti.

Tımar sistemi bozulunca, savaşlarda asker sayısının yetmemesi sonucu, pek çok köylü delikanlısı özellikle Anadolu'dan askere alındı. Zaten tımar sistemi bozulmasa bile büyüyen imparatorlukta savaşlara asker yetmeyecekti. Bu Osmanlı düzeninin temeli olan reaya ile askerin birbirinden ayrılması ilkesini zedeledi.

Bu arada enflasyon da Avrupa'dan kopup gelmişti. Avrupa'da kıymetli maden arzının artmasına ve tüketim talebinin yükselmesine bağlı olarak enflasyon körüklenmişti. Osmanlı ülkesinde ise nüfus artıyordu. Ama üretimde nüfusa paralel arttığından hala halkın beslenme sorunu yoktu. Osmanlı köylüsünün elinde vergisini ödedikten ve kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra, hala bir üretim fazlası kalıyordu. Bu da çarşıya, pazara gidip satılıyordu. Bu sırada enflasyon nedeniyle malların fiyatları sürekli artmaktaydı. Buradan çıkan sonuca göre Osmanlı köylüsü, üreticisi daha fazla para kazanmalı ve hatta sermaye birikimine başlayabilmeliydi. Ancak böyle olmadı. Tam bu sırada devlet vergi yükünü arttırdı. Avarız vergisi, küçük dirliklerden büyüklere kaynak aktarmak, vergi toplamının mültezimlere veya amillere aktarılması reayanın beklini kırdı. Eskiden küçük dirlik sahibi iç içe yaşadığı reayanın refahını düşünürdü, düşünmeye mecburdu. Has gelirlerini toplayan mültezimler için ise böyle bir kaygı yoktu. Onlar malı ucuza kapatıp, karını arttırmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı.

Bu arada gelirleri kendilerine yetmeyen beyler ve paşalar da reayayı sıkıştırmaya başladılar. Nasıl padişah kapısı büyüüp, çoğalmışsa, bey ve paşa kapıları da büyüüp, çoğalmıştı. XVI. Yüzyılın sonuna doğru, artık herkes savaşlarda levent ve sekban kullanmaya başlamıştı. Bu arada Osmanlı topraklarının savaşlarla büyümesi durmuştu. Bu da hem padişahın, hem bey ve paşaların gelirlerini düşürmüştü. Böylece geliri giderinin altında kalan beyler ve paşalar kanun sınırlarını aşıp, keyfi uygulamalara başladılar. Bu ek alınan vergilere icat edildi

anlamında “ bidat “ deniyordu. Halkın şikayetleri padişaha ulaşınca, düzeltici fermanlar yayınlanıyor, ama bu fermanlar etkisiz kalıp, yürürlüğe giremiyordu.

Osmanlı yayılmacılığı bitmişti. Kadrolar büyümüştü. Terfi eden kişi sayısı artmıştı. Bu kişilere verilecek toprak da artık eskisi kadar bol değildi. Sancak beyliği rütbesine ulaşmış olan olanlar, sancağa tayin edilebilmek için sıra beklemeye başladılar. Sancak beyliği rütbesine ulaşmış kişilerin kalabalık kapıları (o evden ekmek yiyenler), onlar sıra beklerken veya boşta iken ne olacaktı. Beyler, paşalar kapılarını muhafaza etmek zorundaydılar. Bu ihtiyaçtan pek çok kanunsuz, usulsüz uygulama ve pratik ortaya çıktı.

Tophane

Yukarıdaki sorunları bir miktar hafifletebilmek için ülke içinde nakit miktarı yani para arzı artmalıydı. Paralar altın ve gümüştü. Ülkede kıymetli maden miktarı artmadan para miktarı da artamazdı. Osmanlı ülkesinde kıymetli maden miktarı artmıyordu. Bir miktar altın ve gümüş Avrupa’dan geliyordu ama bu ülkede “ akçe “ miktarını yeterince arttırabilecek miktarda değildi.

Bu durum Osmanlıları akçe içindeki gümüş oranını azaltmaya itti. Zaten, hatırlanacağı gibi uzun zamandır, Osmanlı padişahları ve maliyesi, belli bir enflasyonu göze alarak, kaynak yaratmak için paranın değerini düşürüyordu. Bu zaten uygulanan yöntem, yeni gelişmeler karşısında insafsızca hızlandırıldı. Şimdi akçenin değeri düştükçe, hayat daha da pahalaniyordu. Akçe içinde gümüş oranı düşüp, bakır oranı arttıkça paralarda kıızıla dönmeye başladı. Bunlara “ kızıl akçe “ veya “ zayıf akçe “ dendi.

Kızıl akçe ülkeyi büsbütün alt üst etti. Padişah ulufeyi kızıl akçe ile ödemek isteyince yeniçeri kazan kaldırdı, defterdarın kellesi gitti. Ayaklanma büyük ödünler verilerek bastırılabilindi. Bu olay kapıkulunun siyasal ağırlığını daha da arttırdı.

Celali İsyamları

Amik ovası

Osmanlılarda, daha önce anlatılan sıkıntılı ortamda sosyal patlamalar olması kaçınılmazdı. Anadolu’da eli silahlı pek çok genç, dağa çıkarak eşkıyalığa başladılar. Yüzlerce, binlerce levanten oluşan eşkıya birlikleri oluştu. Anadolu’da baş kaldıranlara, daha önce baş kaldırmış olan “ Celal “ e ithafen “ Celali “ isyanları dendi. Celali isyanları Anadolu’yu derinden yaraladı. Sosyal yaşamı daha da geriletti. Celali isyanlarına medreselerden gelip, dağa çıkan pek çok talebe de katılmıştı. Bunun temel nedeni de hem medreselerdeki talebe burslarının miktar olarak küçülmesi ve hem de müderris maaşları yetmediği için, başka işlere dalan hocalar nedeni ile eğitim kalitesinin düşmesiydi. Celali isyanları savaş dışında para ödenmeyen sekban ve saruca türü askerlerle de sürekli besleniyordu. Bunlar yeniçeri subayları tarafından eğitilmiş, savaşmayı bilen kişilerdi. Ayrıca tımar sistemi çökünce, tımarlılarda dağa çıkarak Celali isyanlarını beslediler.

Celali isyanları ekonomik bozulmadan çıkmıştı, ama sonra Osmanlı ekonomisini bozan bir unsur haline geldi. Anadolu halkı Celali isyanları nedeni ile Anadolu’yu terke başladı. Köyler boşaldı. Buna “ Büyük Kaçgun “ denir. Köylü gidince üretimde düştü, bu devlet ve tımar gelirlerini daha da düşürdü. Düşen gelir savaş teknolojisinde gereksiz hale gelen ve bu nedenle bozulan tımar sistemini daha da çabuklaştırarak bozdu.

Ekonomi bozulup, gelirler düşerken veya en azından artmaz iken, yeniçeri, sekban ve saruca askerlerine verilen ulufe, asker sayısı arttığı için artıyordu. Merkezi hazinenin giderleri artmaya devam ediyordu.

Savaşsız zamanlarda aylık alamayan sarıca ve sekbanlar, Anadolu halkı üzerine “ salgun “ salarak geçinmekteydiler. Salgun vermeyen köy ve kasabalar yakılıyordu. Halk yağmalanıp,

katlediliyordu. Celaliler önemli bir kısmı kendilerinin kapıkulu olduklarını iddia ederek, onların ayrıcalıklarına ortak olmaya çalışıyorlardı. Celaliler halkı soyuyordu da hakiki kapıkulları soymuyor muydu? Kent ve kasabalara yerleştirilmiş olan gerçek yeniçeriler otoritelerini halkı soymak ve sosyal olarak imtiyazlı bir sınıf olmak için kullandılar.

Diğer bir yandan da devlet Akdeniz’de kuvvetli bir donanmayı tutmak ve beslemek zorundaydı. Bir kadirganın bakım ve onarım masrafları yılda 6.000 duka altındı. Osmanlı donanması 200 kadirgadan daha kalabalık olduğundan, donanmanın yıllık gideri 1.200.000 duka altından fazla oluyordu. Donanma eskiden deniz akınları, yağma yaparak belki parasının bir kısmını çıkarıyordu. Ama şimdi, hazineye sadece gider yüklüyordu.

1600 yılına gelindiğinde şu konudaki gelişmeyi de dikkate sunmak gerekir. Basılı kitapların Osmanlı ülkesine girişi serbest değildi. Arapça ve Farsça kitaplar da ancak özel müsaade ile girebiliyordu.

XVI. asrın sonunda Osmanlı ülkesinde 120 medrese, 89 hastane, 9 bin öğrenci vardı. Ancak asrın sonuna doğru, söylendiğine göre, öğrenciler genel olarak ders çalışmak yerine bazı işlerde çalışmaya başlamışlardı.

Medreseler arasında da bir hiyerarşi vardı. Önce Fatih medresesi geliyordu. Bunu bitiren kişi daha üst eğitim için Süleymaniye medresesine giderdi. Süleymaniye de okuyana “ danışment “ denirdi. Bu lisansüstü eğitim gibiydi. Süleymaniye de müderris olanlara da büyük hocalar olarak bakılırdı. Bu ordinalyus olmak gibi bir durumdu. Süleymaniye müderrisliği kazaskerliğe eşit bir statüydü. Adalet, eğitim ve din branşlarında birbirine protokol olarak ve statü olarak eşit kademeler vardı. Mülkiye de ise üst kademelere “ paşa “ unvanı verilirdi. Bu mevki bakanlık kademelerine yakın bir mevkiydi. İlmiye sınıfından biri kadı olabilir, müderris olabilir. Ancak mülkiyeye geçiş çok daha nazik bir durumdu.

Cacabey Medresesi

Osmanlıda ticarete

Osmanlı devleti ticaret üzerinde sıkı bir denetim kurmuştu. Yakın mesafe ticaretinde kurulan bu denetim, uzak mesafe ticaretinde nispeten serbest bırakılmıştı. Bu da bir miktar sermaye birikimine yol açmıştı. Tüccar aynı zamanda iltizam işleri yapmıyorsa, serveti miras kalıyordu. Ancak miras şeriatı göre pay edildiğinden ufalıyordu. Böylece nesilden nesile geçen bir sermaye pek olamamıştır.

Osmanlılarda bir burjuva sınıfı doğmadığı gibi, tüccar ve zanaat erbabından hiç kimse İmparatorluğun tüketim normlarını, kültürünü, yaşam tarzını etkileyemedi. 1500 yıllarda bir sancak beyinin yıllık geliri 12.000 duka altın iken, zengin bir tüccarın terekesi 4.000 duka kadardı.

Osmanlı bürokratlarının yani üst kademe yöneticilerinin zanaatkarlar karşısında tutumu da Avrupa feodallerinden farklıdır. Osmanlı da zanaat ve ticaret hor görülmezdi. Osmanlı devlet adamları ticarete fiilen katılmakta bir sakınca görmemişlerdir. Ayrıca bilindiği gibi padişahların yönetim dışında yapmayı bildikleri marangozluk, kuyumculuk gibi zanaatları da vardı. Bu Osmanlının zanaat erbablığını hor görmediğinin, tersine teşvik ettiğinin bir göstergesidir. Osmanlı yöneticileri imkan buldukça ticarete katılmalarına rağmen, Osmanlı devleti Mısır Memluklularına benzer şekilde karlı ticaret kalemleri üzerinde bir devlet tekeli kurmamışlardır. Böyle olmasına rağmen Osmanlı Sarayı zaman zaman tanıdığı kişileri ticaret

yapmaya iterek, onların getirdikleri malları saraya alarak bazı tüccarların elinden tutmuştur. Moskova'dan getirilen kürkler böyledir. Bir de Has mallarının satılması vardır ki, Saray bunu da aracılar vasıtası ile yapmakta bir beis görmemiştir. Genel olarak söylenecek şudur: Osmanlılarda ticaret, devlet görevlilerinin gözetim ve denetiminde, özel kişilerce yapılmaktadır. Devletin bu ticarete doğrudan fiili çok sınırlıdır.

Ancak ticarete olmayan devlet, tüketici olarak başrolü oynardı. Osmanlı devleti kendisine gerekli olan malları piyasa fiyatının çok altında bir fiyatla satın alırdı. Ayrıca devlet adına çalıştırılan kişilere verilen ücret de normalin altındaydı. Bu nedenle kişiler devlette ücretli olarak çalışmak istemez, devlet de onları zorla çalışmak mecburiyetinde bırakırdı. Bu konuda devlete avarız vergileri yardım ederdi. Avarız vergileri karşılığı devlet köylüleri çok az bir paraya çalıştırırdı. Ayrıca devletin sivil iş gücünü tamamlamak için acemi yeniçeri oğlanları da çalıştırılırdı.

Osmanlı ordusu gereksinmelerini piyasa dışında kalan bir sistemle sağlardı. Sefer halinde yük hayvanları köylülerin “ Nüzul “ vergisi adı altında getirdikleri hububatla beslenirdi. Vergi mükellefleri bir yandan hububatı sağlar, bir yandan da taşımacılık hizmeti görürlerdi. Genelde taşıma maliyeti buğday ve arpa maliyetinden fazlaydı. Ordunun geçtiği kazalardaki esnaf da ordunun ihtiyaçlarını karşılardı. Özet olarak sivil halk mermi taşıyarak, gıda maddeleri taşıyarak, kalelerin inşaatında fiilen çalışarak, ordunun geri hizmetlerini hallederlerdi.

İstanbul'un gereksinimleri ise kendine has bir sistemle gerçekleştiriliyordu. İstanbul o dönemde 500.000 den fazla nüfusu ile Avrupa'nın en kalabalık kentiydi. İstanbul'a mallar genellikle deniz yoluyla gelirdi. Bunlar sıkı bir devlet kontrolünden geçerlerdi. İstanbul'un ihtiyacı için buğday getirmek isteyen tüccarlar önce İstanbul'dan bir teskere alırlardı. Bu tezkere gittikleri yerin kadısı tarafından imzalanırdı. Mal yolda sık sık denetlenirdi. Kente gelen buğday Unkapı'nda merkezi bir ambarda depolanırdı. Buğday kadının belirlediği bir narh fiyatından satılırdı. Bu sırada tüccara ve gemicilere yeterli bir kar haddi bırakılırdı.

İstanbul'da et içinde yukarıdakine benzer bir metot uygulanırdı. Ancak koyunda narh maliyeti karşılamamalı ki et satışından kaçıldığı görülmüştür. Buna çözüm arayan devlet, Rumeli'nde oturup, geliri belli bir seviyede olanlara yılda belli miktarda İstanbul'a koyun yollayıp, bunları narh fiyatından kasaplara satmalarını istemiş ve bunu bir mecburiyet olarak defterlere yazmıştır. Halkın et yiyebilmesi için et fiyatları düşük tutulmuştu. Buna rağmen XVI. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da pek çok kasabın iflas ettiği görülmektedir.

Bazen bir yörenin ürünleri İstanbul'a tahsis edilirdi. Bu durumda bu ürünler başka bir yere satılamaz ve ihraç edilemezdi. Örneğin İzmir yöresi üzümleri böyleydi.

Mekke, Medine ve Haç kabileleri için geliştirilen sistem bunların ihtiyaçlarının bağış yoluyla karşılanması şeklindeydi. Mekke ve Medine'de tüketilen buğdayın büyük bir kısmı Mısır'da bu iş için vakfedilen topraklardan gelmekteydi. Bu vakıf köylerinin bir kısmı Memluktardan kalmaydı. Ama Osmanlı padişahları da hatırı sayılır köyü vakfetmişlerdi. Özel kişilerin vakıflarından gelen bağışlar da devlet denetiminde kutsal topraklara yollanırdı.

Beyazıt Kulesinden Görüntü

Osmanlı yöneticileri iâşenin teminini kendileri için en önemli görevlerden biri saymışlardır. Bu açıdan ithalata da olumlu bakıyorlardı. Onlara göre ithalat arzı arttırıp, fiyatların düşmesine sebep oluyordu.

Ancak Osmanlılar ihracata hiç iyi gözle bakmamışlardır. İhracat mal darlığı ve pahalılık getiren bir eylem olarak algılanmıştır. Genelde gümrük vergisi uygulanacaksa ihracata ithalattan daha büyük vergi konmuştu. Ayrıca bir de ülke dışına çıkması zararlı görüldüğünden yasaklanan ihraç malları vardı. Bu yasak listeleri XVI. Yüzyılda çok uzundular. İran ve Hindistan'a altın ve gümüş, ayrıca İran'a bakır ihracı yasaklanmıştı. XVI. Yüzyılda, bir ara Venedik'in buğday ihraç etmesine müsaade edilmiş, ancak sonra bu da yasaklanmıştır. Ayrıca ordu ve donanma donatımı için lazım olan malzemelerin ihracı daima yasaktı. Bu yasaklar mühimme defterlerinde kayıtlıdır. Osmanlı topraklarından Avrupa'ya

halı ihraç edildiği bilinmektedir. Halı önceleri saraylarda ve katedrallerde kullanılırken, daha sonraları burjuva evlerine girmiş ve Avrupa'nın tümüne yayılmıştır. XVI. Yüzyıldan sonra halı tüccarları kervanına İngilizler de katılmışlardır. Bundan sonra, halı kullanımı daha da yaygınlaşmış, zengin tüccarların evlerinin masalarının üzerinde bile halı kullanıldığı ve bunun teşhir edilmek istendiği, o dönemde yapılmış resimlerden bellidir.

Osmanlıların Balkanlardan Venedik'e yün ihraç ettiğini daha önce görmüştük. XVI. Asrın sonuna kadar Venedik yünlü kumaş üretimi arttıkça, yün fiyatları da arttı. Daha sonra Venedik'in üretimi gerilemesine rağmen piyasa Hollanda (Felemenk) ve İngiliz tüccarların girmesi ile yün fiyatları artmaya devam etti. Yalnız XVII. yüzyılda Balkanlardaki sürü sahipleri artan yün talebine cevap verememişlerdir.

Bütün bu yukarıda anlatılanlara dayanarak denilebilir ki Osmanlılarda tüccarlar güçlenememiştir. Hele ülkenin ekonomisinde hiçbir zaman söz sahibi olamamışlardır. Ekonomi tüketici ağırlıklı bir ekonomidir. Tüketici lehine tek taraflı olan eğilim, Osmanlıya kendinden önceki Orta Doğu devletlerinden miras kalmış olan “ hısba “ kuralına da uygundur. Hısba kuralıyla Osmanlı kadıları prensip olarak ilgili esnaf ve tüccar ile görüşerek piyasada satılan malların fiyatını belirlerlerdi. Gerekliğinde kadı narh da ayarlama yapardı.

Pek çok malın yaz ve kış narhı farklıydı. Para ayarlanırsa, narh listeleri de elden geçirilirdi. Ama bu bütün mallar için geçerli değildir. Narh listeleri ne denli uzun olurlarsa olsunlar, genelde vazgeçilemez ihtiyaç mallarını kapsarlardı. İstanbul'da narh dışında kalıp, çarşı ve pazarda satılan pek çok mal vardı.

Malların standardı esnaf örgütlerince belirlenirdi. Piyasa sürülen malların kalite kontrolü yapılırdı. Bu kontrol hısba içinde düşünülürdü. Kadının denetiminde hısba kurallarını uygulayan görevliye “ muhtesip “ denirdi. Kalite konusu mahkemeye düşmeden yazılı olarak belirlenmezdi. Mahkeme kalite sorunları ilgili davalarda bilirkişilere başvururdu.

Osmanlı padişahının yapması gereken işlerden biri de tabasına iş sağlamaktı. Bu nedenle yeni iş yerleri kar için değil ama en azından söylem olarak fakirlerin aş kazanmasını sağlamak için açılıyordu.

Avrupa’da Bölünmüş Dinin Problemi

The Thirty Years War

Batı Avrupa’da kilisenin birkaç parçaya ayrılması laik ve ruhani otoriteler arası ilişkiyi değiştirmişti. Kilise tek olduğu sürece otoritesini laiklere ve hatta hükümetlere kabul ettiriyordu. Şimdi ise kiliseler arasında rekabet vardı ve laikler seçim yapabiliyorlardı. Seçimi halk yapmadı. Hükümdar, feodal bey, şehir meclisi gibi otoriteyi elinde tutan seçimi yaptı. Her bölgenin dini, iktidara, iktidardakilerin inançlarına, politikalarına, heveslerine, çevrelerine ve ailelerine bağlı olarak tesadüfi şekillendi.

Bölgelerdeki inanç grupları birbirleri ile ilişkiler kurup, savaşlarda birbirlerine yardım ettiler. Savaşlar bir kere başlayınca hıncı şekil değiştirdi. Her mezhep hıncını diğer bir mezhep taraftarlarından almaya çalışır oldu.

Reformcular her otorite Tanrı tarafından kurulur, dolayısı ile müminler buna boyun eğmeliler diyordu. Calvin, bir insan otoriteden hakiki inanca karşı bir emir alırsa, buna pasif olarak direnmeli, diyordu. Yani isyan etmemeyi ama din uğruna şehit olmayı gösteriyordu.

Luther kiliselerini prensler sayesinde kurmuştu. Calvinciler ise hakim otoriteye rağmen mücadele ederek kiliselerini kurdular.

Din mücadelesi tüm Avrupa’da kıran kırana devam ediyordu. Bütün Protestanlar İspanya kralı tarafından tehdit ediliyordu. Onlar da koalisyon kurdular. İngiltere kraliçesi I. Elizabeth, Fransa Kralı IV. Henry, Birleşik Pays-bas (Hollanda, Flemeng) Eyaletleri, Alman prensleri koalisyona katıldılar. İspanya Kralı Philipe tüm kaynaklarını bitirdi. Artık İspanya limanları İngiliz denizcilerinin tehdidi altındaydı. Ancak bu arada IV. Henry de Fransa’nın bütününe hakim olamıyordu. Hollanda ise topraklarını kurtarıp, Güney eyaletlerinin bir kısmını bile ele geçirdi. İspanya ile koalisyon arasındaki savaşa bir ateşkes ile nefes aralığı verildi.

Japon birliği yeniden kuruluyor, 1590

Toyotomi Hideyoshi

Yaşı iyice ilerlemiş İngiltere kraliçesi [I. Elizabeth](#) ülkesini dolaşarak, halkının sorunlarını çözmeye çalışıyordu. 1590 yılında İngiltere’de kıtlık oldu. Elizabeth, fakirlik yasasını çıkardı. Çalışamayacak kadar hasta olan köylülere devlet para yardımı yapacaktı. Elizabeth zor günlerde parlamentodan ve üyelerinden borç almıştı. Sağlığında aldığı bütün borçları ödedi. Öldüğünde hiç borcu yoktu ama kredisi vardı.

Japonya, yücelik uğruna savaşıyan bölgesel beylikler yüzünden, bir iç savaşla parçalanmıştı. Düzen 1590’da büyük General [Toyotomi Hideyoşi](#) (Hideyoshi) tarafından yeniden kuruldu.

1590 ile 1594 yılları arasında Hindistan İmparatoru Ekber şah Goa’daki Portekizlilerden yeniden misyonerler istedi. Onlarla topçuluk konusu nedeniyle de temasa geçmiş olabilir.

Hindistan’da Ekber Şahın kurduğu karma inanç, aslında yeni bir din sayılmazdı. O ülkede din birliğini sağlamayı ve imparatorluğun manevi düzenini toparlamayı amaçlıyordu. Bu sırada esas Müslümanlar eziyet çektiler. Muhammed adı çocuklara verilmez oldu. Bir Hindu kadın bir Müslüman erkek ile evlenemiyordu. Şeyhlik yasaklandı, olanlar köle olarak satıldı. Yollarda insanlar birbirini “ Allahü Ekber “ diye selamlıyorlardı. Bu Ekber Şahın Tanrısal öze katıldığını ilan ediyordu. Ancak ne yapılırsa yapılsın yeni dine katılanların sayısı çok azdı.

Fransa Kralı IV. Henry, İspanya Kralı II. Felipe’nin (Filip, Philip, Philippe) desteklediği Paris’i almak istiyordu. Paris kuşatılmış ve 40 bin Parisli açlığa mahkum edilmişti. IV. Henry Paris’e girdi ama bir İspanyol garnizonunun Paris’te kalmasına müsaade etmek zorunda kaldı. İspanya 4 sene daha Fransa’yı ele geçirmek arzusundan vazgeçmedi.

Japon Ahlakı Bozulmasının, 1591

Busan Kuşatması

1591 yılında Fas [Tondibi savaşı](#)nda yendiği [Songay](#) krallığına son verdi.

[Korkunç İvan](#)'ın oğlu [Tsarevich Dimitri](#), gizemli bir şekilde yatağında ölü bulundu. Resmi açıklama, bir sinir krizi anında kendi gırtlığını kestiği şeklindeydi. Ancak çoğunluk [Boris Godunov](#) tarafından öldürüldüğünü düşündü.

Sir [John Norreys](#), yönetiminde İngiliz Kraliçesi [Elizabeth I](#) tarafından yollanan kuvvet, sıkı bir kuşatma sonunda, [Henry of Navarre](#)'ın yokluğunda [Guingamp](#) kasabasını ele geçirdi.

Bu sırada ve hiç kesilmeden Datç'da (şimdiki Hollanda), Datçlılar İspanya ile savaşıyorlardı.

[Toyotomi Hideyoşi](#) 1592 ve 1597'de Kore'ye her ikisi de Çinlilerin ve Korelilerin direnci karşısında başarısızlığa uğrayan iki istila hareketi yaptırdı. Hideyoşi Japon topraklarını ele geçirirken, daimioları memnun etmek için, alıp Çin'e götürmüştü. Ancak Kore'den öteye geçemedi. [Busan](#) Kuşatması ([Kore'ye Japon çıkarması](#)), [Sangju](#) Savaşı, [Ch'ungju](#) Savaşı, [Okpo](#) Savaşı, [Hansan](#) Deniz Savaşı, [Jinju](#) Deniz Kuşatması. Japonların Kore'ye dolayısı ile Çin'e yaptıkları bu saldırılar, fiilen savaşa iştirak etmeyen Mançuların daha kuvvetlenmesine sebep oldu. Gelecekte kuvvetlenen Mançular Çin'i ele geçireceklerdir. [Japon Kore savaşları yedi yıl](#) sürdü.

Hideyoşi'nin Japonya'yı uzlaştıran ve birleştiren çalışmaları, [Tokugava Şogunluğun](#) kurucusu [Tokugava Ieyasu](#) tarafından da pekiştirildi. Japon şatolarının en ünlülerinin inşası da bu iç savaşların yaşandığı geçiş evresine inşa edilmiştir.

Hideyoşi, Hristiyan misyonerler ile görüşe görüşe Japonya'daki vicdan hürriyetinin Avrupa'da hiç olmadığını anlamıştı. Hideyoşi Saint Barthelemy faciasını, Engizisyon mahkemelerini, yapılan işkenceleri, Beyazların Afrika'dan 100 binlerce zenciye nasıl avlayıp, Amerika'da köle yaptıklarını öğrenmişti. Bunun üzerine Japonların ahlakı bozulmasın diye, tüccarlar hariç tüm beyazları ülkeden attı.

Tunus'ta Dayı Yönetimi, 1591

Osmanlı Tunusu

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğunda Koca Sinan Paşa iktidardaydı. Paşanın yalan söylemeyi alışkanlık haline getirdiğinden bahsedilir. Yine Padişah'a yalan söyleyince, görevden alındı ve yerine Ferhat Paşa getirildi. Koca Sinan Paşa, yeniçeri ağasının görevden alınmasını istiyordu. Bunun için, padişaha, yeniçeriler, ağalarını değiştirmek istiyorlar diye yalan söylemiş ve III. Murat da bu yalanı anlamıştı. Ferhat Paşa sadarette 8 ay kaldı.

1591 yılında Tunus'ta beylerbeylik devri sona erip, dayılık devri başladı. Yeniçeriler komutanları arasından birini dayı olarak seçiyor, Divanı Hümayun da bunu onaylarsa, yeni dayı bu seçilen komutan oluyordu. Eğer, Divanı Hümayun, yeni seçileni onaylamaz ise buhranlı bir dönem başlıyordu. Hatırlanacağı gibi ne Tunus, ne Cezayir ve ne de diğer uzak eyaletlerin yeniçeri ocakları devşirme değil Anadolu'dan gelen gönüllülerden müteşekkildi. Zaten bu dönemde İstanbul'daki merkezi yeniçeri ocağında da kullar azalmaya başlamıştı.

İlk Tunus Dayısı İbrahim Dayı, yüzbaşıydı. Yeniçeriler bu ufak rütbeli askeri kendilerine dayı seçmişlerdi. İktidar İbrahim Dayıdaydı. İstanbul'dan yollanan beylerbeyi, sarayında oturuyordu, ama işi protokol ile ilgiliydi. Zaman zaman dayı ve beylerbeyleri birbiri ile hırlaşarlardı.

Saksonya elektörlük tahtına [II. Christian](#) (1591 – 1611) geçti.

Vatikan sahte belgenin sahteliğini kabul ediyor, 1592

III. Sigismund Vasa

[Lorenzo Valla](#)'nın İstanbul hakkındaki Vatikan'da bulunan Constantinus belgesinin sahte olduğunu ispatlamasından bu yana 150 yıldan uzun süre geçmişti. Katolik Kilisesi 1590'a kadar Valla'nın keşfini onaylamadı ve İstanbul üzerindeki haklarından vazgeçmedi. Ancak 1592'de iddiayı kabullendi ve bu sahte belgenin Ecclesiastical Annales'den (Kilise Belgeleri) çıkartılmasını onayladı. Böylece Katolik Kilisesi yaklaşık 600 yıl kullandığı belgenin sahte olduğunu kabullendi ve İstanbul üzerindeki dinsel ve teritoryal tüm haklarından vazgeçmiş oldu.

Hindistan'daki Babür İmparatorluğu Şahı Ekber Şah 1592 yılında [Orissa](#) krallığını topraklarına kattı.

Bir Hollandalı olan [Van Linshoten](#) Goa'da 5 yıl kaldıktan sonra Hollanda'ya döndü. Hint okyanusu ve Baharat ticareti konusunda çok önemli bilgiler getirmişti. Hollanda'ya

Portekiz'in ticareti hakkında bilgiler, Hollanda'nın Lizbon'daki adamlarından geliyordu. Bunlardan en önemlisi [Cornelis Houtman](#)'dı.

Nisan 1592 yılında Kanijeli Damat Siyavuş Paşa üçüncü defa Osmanlı veziriazamı oldu.

1592 yılında Lehistan Kralı [III. Sigismund Vasa](#), İsveç kralı oldu. 1604 yılına kadar hem Lehistan ve hem de İsveç kralı olarak hüküm sürdü. 1592 de Lehistan ve İsveç aynı tahta bağlanırken, Lehistan'ın Osmanlıya bağlılığı da bitiyordu. Osmanlıların Lehistan üzerindeki hakimiyetleri 20 yıl sürmüştü. Lehistan ve Litvanya 1592'den başlayarak 1668 yılına kadar İsveç [Vasa](#) (Wasa) hanedanına bağlı kalacaktır.

Sigismund Vasa aslen İsveçli ve Protestan'dı. Lehistan kralı olunca, mecburen Katolik oldu. Ancak bu mezhep değişikliği İsveç'te memnunsuzluk yarattı. İsveç'deki bu memnunsuzluk, onun İsveç tahtından ayrılması sonucunu getirecekti.

Kanijeli Damat Siyavuş Paşa, dokuz ay 1. vezirlik yaptıktan sonra Ocak 1593 tarihinde sipahi isyanı oldu. Sipahiler üç ayda bir aldıkları maaşlarının bir kısmı gecikince, yeniçerilere özenerek, baş kaldırdılar. Saray önüne gelip, kelle istediler. III. Murat dağıtın deyince, saray askerleri sipahilerin üzerine yürüyüp, bir kısmını öldürdüler. Geri kalanlar dağıldı. Bundan sonra Siyavuş Paşa uğursuz olduğu için sadareten alındı. Yerine Koca Sinan Paşa tekrar 1. Vezir oldu.

Tarımda İlerleme

Hollanda da çiçek tarlası

Bütün Avrupa ülkeleri savaşlar nedeniyle yoksuldular. Tarım yerinde sayıyordu. Sonra tarımda ilerleme Pays-Bas'da gerçekleşti ve buradan modern tarım doğdu. Pays-Bas halkı, deniz kıyısındaki su basmış toprakları kurutmaya alışmıştı. Bu insanlar suyu drene ederek, toprakları tarıma elverişli hale getirmeyi keşfettiler. Tarlaları dinlendirmek yerine de yem bitkileri diktiler. Nadas kalkmıştı. Sonra da ağaçların, çiçeklerin metodik bir tarzda dikilmesi meydana geldi.

Artık Avrupa'ya Amerika'dan da yeni bitkiler gelmeye başlamıştı. Patates gelmişti. Ancak kullanımı yavaş geliyecekti. Mısır, yazları sıcak geçen topraklarda yetiştirilmeye başlandı. Mısıra, Amerika'da " Hint Buğdayı ", Avrupa'da " Türk Buğdayı ", Türkler ise " Mısır " diyorlardı.

Osmanlı Habsburg savaşı, 1593

1593 de İmparator Ekber Şah ülkesinde genel bir hoşgörü fermanı yayınladı.

Almanya'da din savaşları iç savaş haline dönüşmeye başlamıştı. Bavyera ve Avusturya prensleri Katolik'ti. Halbuki halk çoğunluğu Protestan olmuştu. Bavyera ve Avusturya'da prensler burjuvaları Katolik olmaya zorluyorlardı. Buralarda Protestan asillere devlet görevi verilmiyordu. Rudolf, Katolik Kilisesini ıslaha girişti. Bu Avusturya, Macaristan, Moravya ve Bohemya feodallerini kaygıya düşürdü. Bunlar kendilerini müdafaa için aralarında birlik kurdular. Fransa kralı IV. Henry ise Protestan feodaller ile irtibat içindeydi.

1593 yılında Tunus Dayısı İbrahim Dayı, Mekke'ye Hacca gitti. Oradan, memleketi olan Rodos'a gidip, bir daha Tunus'a dönmedi. Yeniçeriler yerine Musa'yı seçtiler. Daha sonra Musa Dayı ile yine yeniçeri bölükbaşlarından Kara Osman arasında iktidar mücadelesi başladı.

Macaristan sorunu Osmanlıları [Habsburglara](#) karşı bir savaşa sürükledi ([Osmanlı Habsburg Savaşları](#)). Aslında Osmanlı Divan'ı Girit mi alınsın, yoksa İspanya'ya karşı bir deniz savaşı mı verilsin, Habsburglara savaş mı açılsın diye tartışmıştı. Siyasi konjonktür de uygun görülüyordu. Bu sırada İngiltere ve Fransa İspanya ile boğuşuyorlardı. Venedik ise zayıflamıştı ve ticaret nedeni ile Osmanlıya muhtaçtı. Bosna beylerbeyi [Telli Hasan Paşa](#)

Almanya içlerine akınlar düzenliyordu. Bunların şiddetini arttırdı. Bu sırada İmparator [II. Rudolf](#), asırlarca sürecektir olan, “ Türk Çanı “ adetini ihdas etti. İmparatorluğun bütün kiliselerinde, günde 3 defa “ Türk Çanı “ çalacak ve Hristiyanlar Türklere karşı Tanrı’nın yardımını isteyeceklerdi.

İmparator Osmanlı Divanına, Alman topraklarının çok fazla zarar gördüğünü, hasarı giderebilmek için yıllık vergiyi yollayamayacağını bildirdi. Ancak zaten İmparator [II. Rudolf](#) 1591 den beri 30 bin altınlık yıllık vergiyi yollamıyordu.

Almanlar büyük bir ordu hazırlayarak Türk sınırını geçmeye niyetlendiler. Sadrazam [Kanişeli Siyavuş Paşa](#), Kirli Hasan Paşayı Rumeli beylerbeyi yapıp, Telli Hasan Paşanın yardımına yolladı. Kirli Hasan Paşa yoldayken, veziriazam değişti ve [Koca Sinan Paşa](#) tekrar sadrazam oldu. [Koca Sinan Paşa](#), Kirli Hasan Paşayı azlederek yerine oğlu Mehmet Paşayı Rumeli Beylerbeyi yaptı. Osmanlı tarihçileri Mehmet paşa için kadın kılık (Muhannes) derler ve imparatorluğun en korkak askerlerinden biri sayarlar. Mehmet Paşa, Telli Hasan Paşaya yardıma gitmedi. Böylece Telli Hasan Paşa büyük Alman ordusu karşısında tek başına kaldı. Kulpa’da yapılan savaş bir dört olan Alman-Avusturya birlikleri kazandılar. İçlerinde Hasan Paşa ve Osmanlı hanedanının hanım sultanlar tarafından inmiş önemli beylerinde bulunduğu 7 bin kişi Avusturyalılarca öldürülmüştü. Geride sadece 3 bin kişi kalmıştı. Ölenlerin büyük bir çoğunluğu akıncıydı. Bu Osmanlıların akıncı birliklerine de büyük bir darbe olmuştu. Bu olay savaşın tekrar ilan edilmesinde önemli bir faktör oldu.

Bu olay İstanbul’da büyük bir tepki çekerek, Avusturya’ya savaş açılması istekleri yoğunlaştı. Yeni topraklardan tımar almak isteyenler de bu isteği körüklediler.

1593 yılında Veziriazam [Sinan Paşa](#) Avusturya’ya savaş ilan etti. Ağustos sonlarında ordu Macaristan’a girdi. Avusturya Papanın da yardımı ile Osmanlılar karşısında [Erdel](#), [Eflak](#), [Boğdan](#) ve Dinyeper Kazaklarından oluşan bir cephe oluşturmuştu. Avusturya ile girilen bu yeni savaş dönemi Karadeniz’den Hırvatistan’a kadar geniş bir cephede 14 yıl sürdü ([Uzun savaş](#)).

Hammer’e göre Sinan Paşanın savaş ilan etmesindeki en önemli sebep Alman büyükelçisi Pezzen’dan haraç istemesi ve bu teklifin İmparator tarafından ret edilmesidir. Koca Sinan Paşa bu sıralarda 80 yaşındaydı. Üçüncü defa sadarete getirilmişti. Kanuni zamanında yetişmiş paşaların sonuncusuydu. Ölmeden büyük bir zafer istiyordu.

Aslında Almanya Osmanlılarla savaş istemiyordu. 25 yıldır süren barış sırasında her iki tarafta birbirlerini yağma akınları ile taciz etmişlerdi. Ama olaylar akıncı çatışmaları mertebesinde kalmıştı. Almanya şimdi de böyle olacağını sanıyordu. Osmanlı’nın savaş açması Almanlar için de sürpriz oldu.

1593 yılında [Mihai Viteazul](#), Eflak ([Wallachia](#)) prensi oldu.

Batı Avrupa’da yeni gelişmeler

IV. Henri Paris'e giriyor

Müzik sanatsal yerini almak için harekete geçmişti. İtalya’da [Palestrina](#) (1524 – 1594) dinsel müziği yaydı. Müzik örneği için: <http://www.youtube.com/watch?v=BSO8rRn-vEA&feature=related>

Fransa’da din savaşları sürüyordu. III. Henri'nin (Henry) 1589'da öldürülmesinden sonra tahta çıkan [IV. Henri](#) Protestan’dı, ama o da ancak Temmuz 1593'te Katolik olmayı kabul ederek ülkede barışı sağlayabildi.

İngiltere’de Kraliçe [I. Elizabeth](#)’in Anglikan Kilisesi üzerindeki hukukunu ortadan kaldırmak isteyen bir hareket, [Robert Browne](#) önderliğinde başlamıştı. Bu önemli bir buhran yarattı.

1593 yılında Elizabeth, Brown (1550 – 1633) taraftarlarına karşı ciddi bir mücadeleye girişti. Bunun sonunda çok sayıda İngiliz Hollanda'ya göçmek zorunda kalacaktı. Bunlar gemici olarak Hollanda'nın hizmetine girdiler.

Elizabeth Parlementonun yetkilerini kısmak içinde gayret gösteriyordu. Kraliçe'nin şahsi geliri artmıştı. İngiltere'nin giderlerinin ana kalemlerini İspanya ve İskoçya ile yapılan mücadeleler alıyordu. Elizabeth, Hollanda'da İspanya'ya karşı mücadele edenlere de para yardımı yapıyordu.

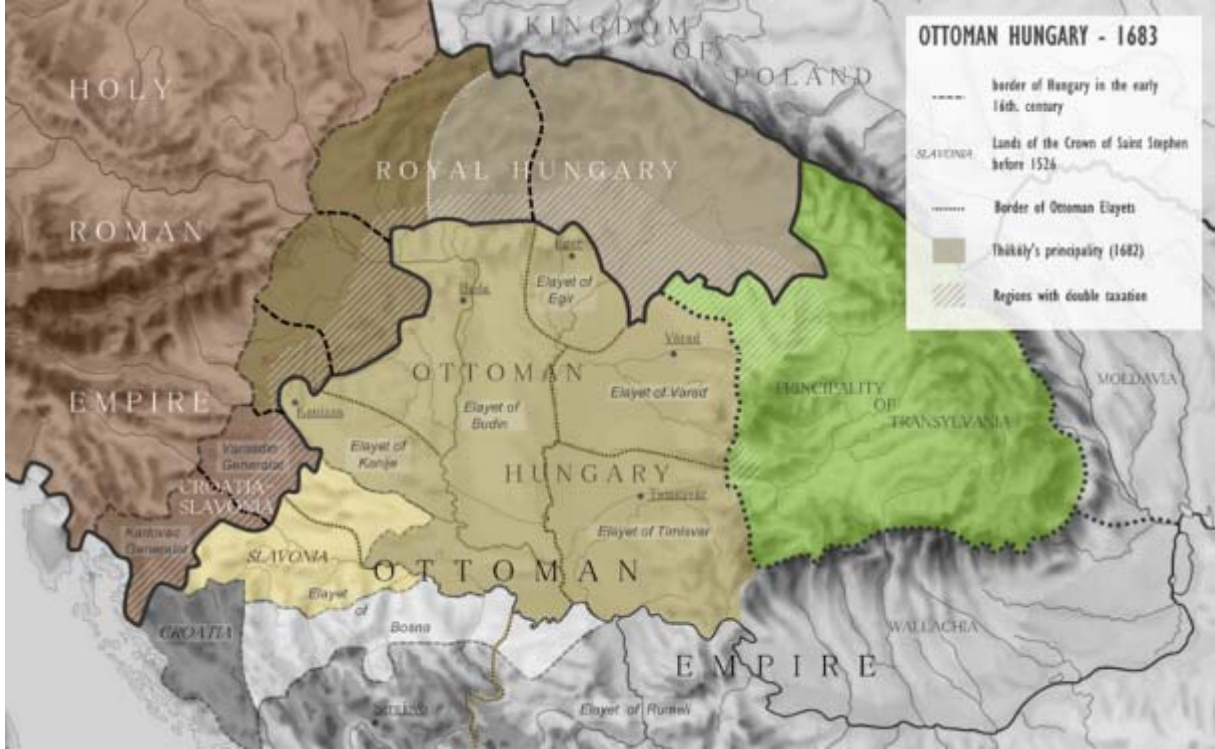
Uluslar arası ticaret yollarının değişimi ve Akdeniz ticaretinin gerilemesi, [Hansa](#)'nın kuzeyde eskiden sahip olduğu önemi yitirmesine sebep olmuştu. Uluslar arası ticarete Hollandalı tüccarlar başı çekiyorlardı. Tüm eski Hansa kentlerinden sadece Hamburg ve Bremen deniz ticaretini sürdürebiliyordu.

Köylüler

Almanya, diğer Avrupa ülkelerine nazaran sanayileşmede geri kalmaya başlamıştı. Doğuya tarım ürünleri ve özellikle buğday satıyordu. Feodaller, doğuda topraklarını genişletiyor ve toprağı angarya ile işletiyorlardı. Böylece özgür köylüler, kısa sürede serf haline geldiler. Köylülerin durumu tüm Almanya'da bozuldu. Hakları kalmadı.

Yanık Kalesinin Fethi, 1594

Belgrad'dan Mayıs 1594 de yola çıkan Osmanlı Ordusunda, Sivas Beylerbeyi Mahmut Paşa, Dulkadir (Maraş) beylerbeyi Mahmut paşa, Rakka (Urfa) beylerbeyi Ali Paşa, Bosna beylerbeyi Mihaliçlı Ahmet Paşa, Rumeli beylerbeyi Mehmet Paşa, Budin (Macaristan) beylerbeyi Sokullu zade Hasan Paşa bulunuyordu.

Veziriazam Koca Sinan Paşa, raporları ile Padişahı etkileyerek oğlunu daha üst kademelere çıkartmaya çalışıyordu. Padişah III. Murat'ta bu yalan rapor ve yazılara kanarak Mehmet Paşayı vezir yaptı.

Haziran ayında yeniçeri ağası Lala Mehmet Ağa, 18.000 kapıkulu ve hazine ile gelerek orduya katıldı. Lala Mehmet Ağa Sokullu zadelerden geliyordu ve iyi bir komutandı. Osmanlı tarihinde ilk defa olarak yeniçeri ağası bir serdarın ordusuna katılıyordu. Bu zamana kadar yeniçeri ağaları sadece Padişah seferlerine katılırlardı.

[Sinan Paşa](#) komutasındaki Osmanlı ordusu, Ağustos ayı başlarında [Yanık kalesi](#) önlerine gelmişti. Bu kaleye Almanlar Raab diyorlardı. Kale Viyana'nın anahtarı konumundaydı. Bu seferde tarihçi [Peçevi İbrahim Efendi](#) de vardı.

İmparatorun kardeşi [Arşidük Mathias](#), 100.000 kişilik bir ordu ile Tuna'nın diğer yakasında bekleyip, uzaktan Türk kuşatmasını izliyordu. Bu orduda Almanların yanı sıra İspanyol, Fransız, Papalık, Rus ve Leh (Polonya) birlikleri vardı. Osmanlılar köprü kurarak karşıya geçtiler. 13 Eylül'de yapılan savaşı Osmanlı ordusu kazandı. Almanlar panik halinde kaçtılar.

Osmanlıların eline çok miktarda ağırlık geçti. Bu zaferde en büyük pay, 40.000 atlı ile Osmanlılara katılan Kırım Hanı [Gazi Giray](#)'a aittir.

II. Gazi Giray

Yanık kalesinin gözü önünde yapılan bu savaşa rağmen, kale daha iki hafta dayandı ve sonra teslim oldu. Kale teslim olunca, Kont Hardek 10.000 askeri ile gitti. Kale ve kaledeki 290 top Osmanlılara kaldı. İmparator Yanık kalesinin teslim edilmiş olmasına çok kızmıştı. Kont Hardek ve maiyetindeki komutanlar, bir mahzene kapatılıp, üzerlerine duvar örülerek idam edildiler.

Yanık kalesi hemen Osmanlılar tarafından bir beylerbeylik haline getirildi. 1594 Kasım ayı geldiğinde Osmanlılar büyük başarı elde etmiş durumdaydılar.

Osmanlı Karşıtı İttifak, 1594

1594 yılında [Papa VIII. Clement](#), Osmanlı karşıtı bir ittifak kurdu. Bunun için iki yıldır çalışıyordu. Bu ittifaka kurarken sadece Avrupa Hristiyan devletlerine değil, Osmanlı tebaası olan Hristiyan veya Müslüman gruplara da teklif götürmüştü. Kurduğu ittifaka [Erdel](#) (Transilvanya), [Boğdan](#) (Moldovya) ve [Eflak](#) (Romanya) katıldı. Bunlar Osmanlı imparatorluğuna bağlı Hristiyan, iç işlerinde özerk prensliklerdi (Voyvodalık). Bu prensliklerin Osmanlılara isyan etmeleri kolay iş değildi. Hepsinde kuvvetli Türk partileri vardı. Prensler başkaldırmadan Osmanlı tarafı asileri öldürmek veya tecrit etmek zorunda kaldılar. Ayrıca prensliklerde Ortodoks, Protestan ve Katolik dengelerini de Osmanlılar koruyorlardı. Osmanlı yokken ortaya mezhep çelişkileri çıkıyordu. Ancak Osmanlılar da prensliklerden aldıkları vergileri gittikçe arttırıyorlardı. Hayat prensler için epey zorlaşmıştı. Vergiye ilave Veziriazam [Sinan Paşa](#) prensleri yerinde tutmak için haraç (rüşvet) istiyor ve alıyordu. Bu prensliklerin merkezlerine yerleşmiş olan yeniçeriler de rahat durmuyorlardı. Terbiyesizlik yapıyor, halkı hakir görüyorlardı.

[Erdel](#) prensi, eski Leh kralı [Stefan Bathory](#)'nin yeğeni [Sigismund Bathory](#) idi. Erdel prensi isyan kararını çok zor aldı. Bunun için pek çok asili öldürmüştü. Sigismund Bathory'nin Avusturya ile imzaladığı anlaşmaya göre Osmanlılardan alınacak Macar topraklarında büyük bir Erdal krallığı kurulacaktı. İleride Avusturya Habsburglarının erkek tarafı sönerse, Avusturya'nın elindeki Macar toprakları da Erdal krallığına geçecekti. Avusturya ve Erdal arasında yapılan Spire anlaşması ile Arşidüşes Maria Christina Sigismund Bathory ile evlendi.

Sinan Paşa Boğdan prensi Aaron'dan büyük bir haraç istedi. Yoksa Boğdan'ı beylerbeylik yapacak, prensliği iptal edecekti. Prens halkı soyarak bu haracı toplayıp, Sinan Paşaya yolladı. Ancak adı da zalime çıktı.

Herkes Sömürge Peşinde, 1594

Baganmyo

1594 yılında Rus kuvvetleri Sibiry'a da Tara'yı ele geçirdi. Artık Rus kuvvetleri sadece 1200 atlı ve 500 piyade ile fetihler yapıyorlardı. 1595 yılında Baraba Tatarları yok edildiler. Rusya'nın Sibiry'a sömürgesi gittikçe büyüyordu.

1594 yılında II. Philippe, Lizbon limanını, Hollanda ve İngilizlere kapadı. Bu karar % 100 uygulanmadı ise de bazen Hollanda ve İngiliz gemileri tutuklandı ve mallarına el kondu. Ancak bu Hollandalıları ve İngilizleri korkuttu. Onlar da Hint okyanusunda doğrudan ticari ilişki geliştirmeye yöneldiler. Hollanda da sömürge peşindeydi.

IV. Henry yönetimindeki Fransa 25 Şubat 1594 tarihinde Protestanlıktan döndü.

Ricci, Konfüçyus metinlerinde bulduğu, Çu Hi yorumu dışındaki unsurları açıp, sergiliyordu. 1594 yılından itibaren okumuşlar gibi giyinmeye başladı. Tahtirevan ile gider oldu. Yanında katibi ve hizmetçileri vardı. O artık devletin ahlakına saygı gösteren bir kişiydi.

Çin 1594 yılında Annam, Birmanya ve Siyam'a saldırmıştı. Bu savaşlar 1594 yılından 1604 yılına kadar 10 yıl sürdü. Bunlar Çin açısından ele geçirip, sömürme savaşlarıdır. Yani Çin Güney Doğu Asya'yı müstemlekeleştirmeye çalışıyordu. Çin kendisi bağımsız bir devlet olsa bile Birmanya'yı daima kendine bağlı bir yer olarak kabul etmiş ve öyle davranmıştır.

Sultan III. Murat'ın Ölümü, 1595

III. Murat

Koca Sinan Paşa Belgrad'da kışı geçirirken, voyvodalıkların fiili isyanı başladı. Eflak ve Boğdan'daki Türk ve Rum azınlığın büyük bir kısmı öldürüldü. Bükreş'te 4.000 Türk öldürüldü. Bu öldürme her kent ve kasabada gerçekleştirildi. İsyancılar daha sonra çevredeki Osmanlı kale ve kentlerini ele geçirmeye başladılar. Şimdi savaşlar voyvodalıklarla onlara komşu sancakbeylikleri arasında oluyordu.

Bu sırada Sultan III. Murat Ocak 1595'de 48 yaşında felç geçirerek aniden öldü. III. Murat Han Arapça ve Farsça bilirdi. İki Türkçe, iki de Arapça ve Farsça şiirlerini topladığı divanı vardır. Mahlası " Muradi " idi. İyi bir şairdi, ayrıca tasavvuf üzerine yazılmış bir eseri de vardır.

III. Murat kadınlara çok düşküncü. Münecimbaşı'na göre 130 çocuğu olmuş, bunun büyük bir kısmı ölmüştü. Öldüğünde sağ 19 oğlu ve 26 kızı vardı. Onun döneminde sarayın kuvvetli hanımı Safiye Haseki Sultandır. Safiye Haseki Sultan, görünmesi Sokullu'nun eşi İsmihan Sultan ve Harem yöneticisi Canfeda Kadın, Raziye Kadın ile iş birliği yaparak, kuvvetli bir klik meydana getirmiştir. Divanı Hümayun vezirleri güçten düştükçe, Harem güçlenmekteydi.

III. Murat döneminde daha önce azledilemeyen Şeyhülislamların azledilebilir olması, dini yorum ve fetvaların etkilenecek, kişisel veya klikel menfaatlere doğru dönmesine sebep olmuştur.

Bu dönemde Osmanlı ülke yönetiminde genel bir zafiyet meydana gelmiştir. Eskiden güçlü, vasıflı, gittiği yerde uzun süre kalan beylerbeylerinin yerini, siyasi entrikalarla görev verilen ve işini her ay kaybetmek korkusu ile dolu beylerbeyleri almıştır. Bir eyaletin bir yılda birkaç beylerbeyi gördüğü olmuştur.

Sultan II. Selim için, nerede ise, hükümete yani yürütmeye karışmadı denilebilir. Ondan sonra gelen III. Murat'ın yürütmeye yaptığı müdahaleler faydalı değil zararlı olmuştur. Padişah teknik yürütme işlerine bile zaman zaman müdahale etmiştir. Halk yapılan hataları padişahlara yorar olmuş ve hatalardan padişahları sorumlu tutmaya başlamışlardır. Padişahın tartışılır hale gelmesi, verdikleri fermanlara uymayan bürokratları ortaya çıkarmıştır.

III. Murat tahta çıktığında, 1574 yılında, 13.599 yeniçeri vardı. 21 yıl sonra, 1595 yılında, yeniçeri sayısı % 100 artarak 26.000 kişi olmuştu. Ayrıca bunların niteliği de düşmüştü. Artık eski sert disiplin zayıflamıştı, devşirme sistemi delinmişti, yeniçeri askerlik dışında işlerle de (esnaf ve tüccarlık gibi) uğraşır olmuştu. Bu sırada tımarlı sipahi sayısı da hızla azalıyordu. Bu arada Türkler tımarlı Sipahi olmak yerine, İstanbul'a gelip yeniçeri olmayı tercih ermeye başlamışlardı. Bu da devşirme sistemini daha da bozuyordu.

Yeniçeri kazan kaldırmaları sadece İstanbul'a has olmaktan çıkmıştı. Önemli beylerbeyliklerde de yeniçeriler beylerbeylerine problem çıkarıyorlardı.

Eyaletlerden gelen gelirler düşmüştü. Örneğin Mısır eyaleti merkeze 800.000 altın yollarken, 1589 yılında bu 600.000 altına düşmüştü.

Mavi Nil

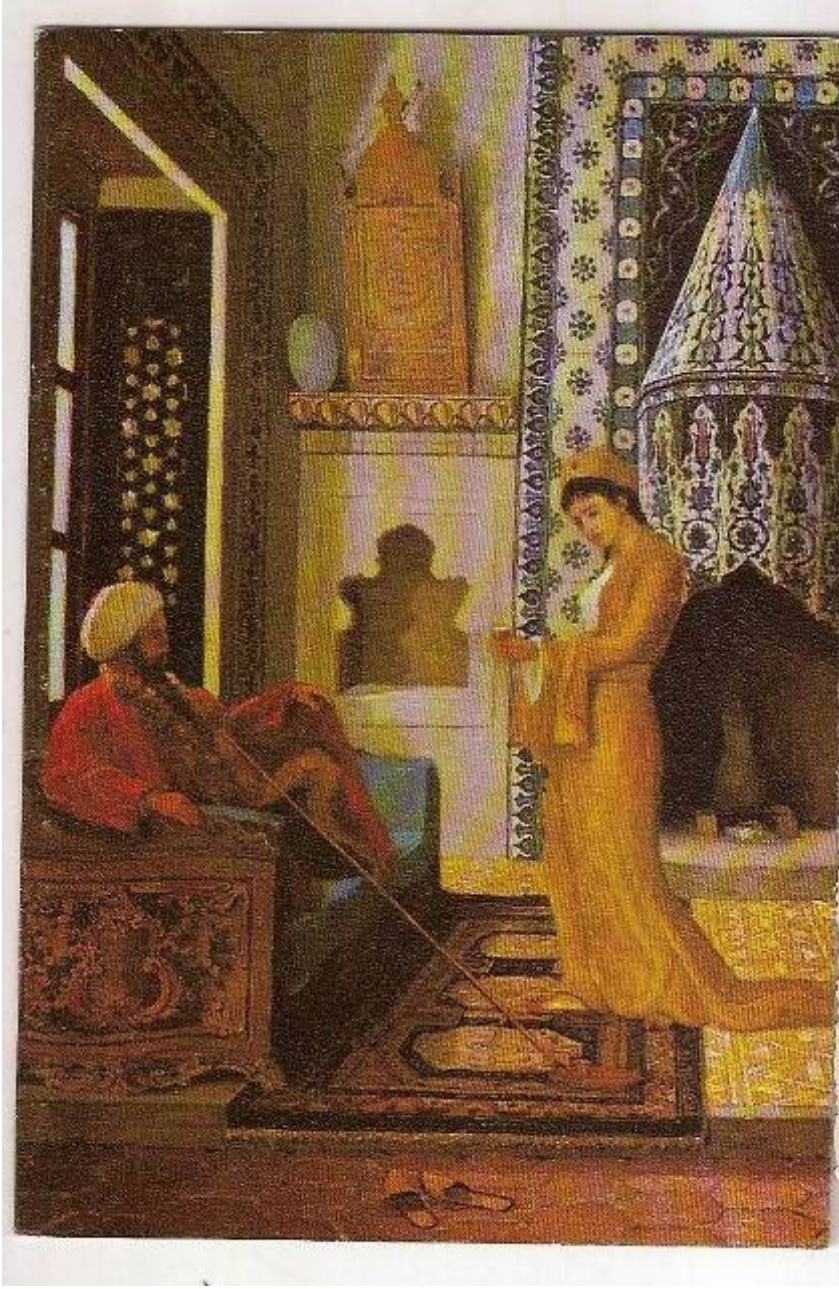
Osmanlı Tahtı III. Mehmet'in, 1595

III. Mehmet

XVI. Asrın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu nüfusu 30 – 35 milyon tahmin edilmektedir. 1595 yılında Osmanlı tahtına III. Mehmet çıktı (1595 – 1603). III. Mehmet'in annesi bir Venedikliydi. III. Mehmet padişah olunca 19 kardeşini öldürttü. Cülus bahşişi olarak 1.300.000 Duka altın dağıtıldı.

II Selim zamanında sadece en büyük veliaht sancağa gidebiliyordu. III. Mehmet döneminde büyük şehzade de sancağa gönderilmez oldu. Artık şehzadeler sarayda “ Kafes ” denilen lüks bir hapisanede tutuluyorlardı. Şehzadelerin her birinin ayrı bir dairesi, onlara hizmet eden 10 – 12 cariyeleri vardı. Dışarıdan kimse ile görüşemez ve haberleşemezlerdi. Böyle bir temas sağlamaya çalışan idam edilirdi. Gebe kalan cariyenin çocuğu düşürtülür veya doğar doğmaz öldürülürdü. Sarayda öbür adı Şimşirlik olan Kafesin önündeki koridora “ Cinlerin Meşveret Yeri “ adı verilirdi.

Harem Dairesi, Osman Hamdi

III. Mehmet'in tahta çıkışı ile ilgili olarak beylerbeylerine, kadılara ve sancak beylerine yollanan adaletnamede, ilk defa, İmparatorluğun içine düştüğü kargaşa, yaygınlaşmış yolsuzluklar belirtilmiş ve bunu yapanların şiddetle cezalandırılacağı bildirilmiştir. Bu adaletnamede I. Süleyman dönemi kanunlarının çiğnendiği, kanunlara aykırı olarak köylüden alınan resim ve vergilerin çok arttığı söylenmektedir. Yöneticiler eşkiya ile işbirliği yapmaktadır. Yöneticiler ve vergi toplayıcılar, köylüye kendilerini, adamlarını ve hayvanlarını baktırmakta, onlardan fazla vergi almaktadırlar. Köylü soyulduğu için dağlara kaçıp, saklanmaktadır.

[Rusya-İsveç Savaşı \(1590–1595\)](#), [Tyavzino](#) anlaşması ile sona erdi.

Jean Bodin

Son Yemek, Tintoretto

İtalya’da Hümanizm doludizgin devam ediyordu. [Ludovico Ariosto](#) gibi büyük bir epik şair olan [Tasso](#) (1544 – 1595)  lm    . Tasso “ Kurtarılmı  Kudüs’ n “ yazarıydı. Ancak 1530’larda ba layan Katolik gerici h cumunun etkisi de bazı sanatçılarda görülmeye ba lanmı tı.   en  akrak Venedik’in ressamı [Tintoretto](#)’nun (1518 – 1594) resimleri iç sıkıntısı, karışıklık ve düzensizlik vardı.

Karşı devrimin saldırıları bazı sanatçıları “  zenti “ içine d   r    . Bunlar Rönesans’tan ayrılarak yapmacıklı a gittiler. Ancak bu varken, sanatta daha bağımsız ve demokratik bir arayışın öncüleri de ortaya çıkıyordu.

Fransa’da burjuvazi oluşurken ideologunu da bulmuştu. Bu kişi [Jean Bodin](#)’di (1530 – 1596). Jean Bodin mutlak monarşinin yanındaydı. Onun için monar i feodal kalıntıları temizleyecek olandı. Devlet ve hukuk üzerine sistemli bir öğreti öneriyordu. En önemli eseri Cumhuriyet adlı eseridir. Kralın ki ili inde temsil edilen iktidar üstün bir h k mranlıktır. Bu aslında uyrukların ortak malıdır ve dokunulmaması gerekir diyordu.

Bodin, sosyal yaşamı nelerin etkilediğini araştırdı. Bunu Machiavelli’de yapmaya  alı mı tı. İklim, coğrafi koşullar gibi etkenlerin insanlar üzerindeki etkisi üzerinde durdu. Bir taraftan da ilk  a lar ile zamanını birbiri ile kar ıla tırıyordu. Bu mukayeseler sonunda özellikle teknik yönde ilerlemeler yapıldığı sonucuna vardı.

Bodin, insan yaşamında maddi çıkarların oynadığı rolü incelemişti. Zenginliğin belli ellerde toplanıp, geniş halk kitlelerinin yoksul kalmasının devrimlerde çok önemli bir rol oynayacağını açıkladı. Başkaldırıların önlenmesi için, halka ödün verilmeliydi. Bodin, devlet ileri gelenlerine iktidarlarını sağlamlaştırmak için öğütler veriyordu.

Machiavelli, Bodin gibiler, sosyal yaşamın sorunlarına, devlet ve hukuka ilişkin sorunlara burjuvazinin görüş açısından bakıyorlardı. Burjuvazi yönetmek istiyordu. Onun içinde ileriye kendi sınıfsal çıkarlarının yorumcularını sürüyordu.

Tintoretto'nun Venedik'teki Evi

Türk Akıncılarının Sonu, 1595

1595 yılında, [Gyulafehérvár](#)'da, Erdel (Transylvania) prensi [Sigismund Bathory](#), Eflak (Wallachia) voyvodası Mihail ([Michael the Brave](#)) ile bir vassallık anlaşması imzaladı. Buna göre Eflak, Erdel'e bağlanıyordu. Mihail Osmanlılarla savaşırken Sigismund askeri destek verecekti.

III. Mehmet tahta çıktıktan kısa süre sonra, Veziriazam Koca Sinan Paşa azledilerek yerine Ferhat Paşa getirildi. Koca Sinan Paşa'da yılda 300.000 Akça tahsisatla Malkara'ya çiftliğinde oturmaya yollandı. Oğlu Vezir Mehmet Paşa da azledildi. Şimdi Damat İbrahim Paşa 2. vezir, [Cerrah Mehmet Paşa](#) 3'cü, Halil Paşa 4'cü, Hasan Paşa 5'ci vezir olmuşlardı.

[Ferhat Paşa](#) veziriazam olarak [Eflak](#) seferine yollandı. 1 Mayıs'ta Ferhat Paşa 10.000 yeniçeri ile yola çıktı. Ana ordu zaten cephedeydi. Ancak beş ay gibi kısa süre sonra [Damat İbrahim Paşa](#)nın tertipleriyle, [Ferhat Paşa](#) görevden alınarak yerine Sinan Paşa 4 kez veziriazam olarak görevlendirildi. Ferhat Paşa'nın İstanbul'a dönmesinin peşinden, Koca Sinan Paşa rakibi Ferhat Paşayı bir punduna getirip idam ettirdi.

Bu sırada Avusturya-Alman ordusu (Arşidük Mathias) Estergon'a hücum ediyordu. Orduya prens [Mansfeld](#) komuta ediyordu. Mansfeld 6 saldırıya rağmen Estergon'u alamamıştı.

Koca Sinan Paşa oğlu Mehmet Paşa komutasındaki ordu, Estergon'dan 40 Km uzakta Budin'de olmasına rağmen, Estergon'un imdadına gitmiyordu. Tarihçi [Peçevi İbrahim Efendi](#), Estergon müdafileri arasında bulunduğundan, bütün olup bitenleri yazmıştır. Sonunda

Mehmet Paşa'nın yanındaki diğer paşaların ısrarı ve hatta emir dinlemeden sıcak temas sağlamaları üzerine Osmanlı ordusu Avusturya ordusu ile savaşa tutuştu (Ağustos 1695).

Savaş günlerce sürdü. Savaş çok şiddetlenip, yedekler bile savaşa sürüldüğünde, Osmanlı ordusu şiddetli top ateşi altında bozulmaya başlamıştı. Tam bu sırada Estergon müdafilerinden, içinde Peçevi İbrahim Efendinin de bulunduğu bir alay kaleden çıkarak Avusturya Ordusuna saldırdı. Bunu beklemeyen Prens Mansfeld gafil avlanmıştı. Huruç yapan alay, Avusturya tabyalarını ele geçirip, topları battal hale getirdiler. Bu sayede Osmanlı ordusu, dövüşerek, ama bozulmadan Budin'e geri çekilebildi. Koca Sinan Paşa oğlu Mehmet Paşa, savaşı yönetememiş ve hatta savaş meydanından çabuk ayrılarak ordusunu yalnız bırakmıştı. Ordunun düzgün geri çekilebilmesi, Estergon'dan huruç yapan alay ve ordudaki diğer komutanların azmi sayesinde gerçekleşebilmişti. Osmanlı ordusu çok zayıf ama imha olmamıştı.

1595 yılında Veziriazam Koca Sinan Paşa Eflak'a girmişti. Veziriazamı Sinan Paşa önce [Bükreş](#) ve [Tergovişte](#)'yi ele geçirdi. O ilerledikçe, [Mihail](#) çekiliyordu. Eflak asilerden temizlendi ve bir beylerbeylik yapıldı. Osmanlıların tüm hareketini Mihail casusları vasıtası ile takip ediyordu. Sinan Paşa Tergovişte'den ayrılır ayrılmaz Mihail Eflak'a girdi. Kenti top ateşine tuttu. Sinan Paşa kente yardıma birkaç bin kişi yolladı ise de bunlar telef oldu. Korkan Sinan Paşa orduyu Bükreş'e cebri yürüyüşle getirdi. Osmanlı ordusunun bu hızlı çekilişi Mihail ve askerlerinin moralini yükseltirken, Osmanlı ordusunun moralini iyice bozdu. Ekim'de Mihail Tergovişte'ye (Targovişte) girdi. Şehri savunan Ali Paşa, Koçu Bey ve bazı yüksek rütbeli subaylar hafif ateşte çevrile çevrile kızartıldılar. Pek çok Türk kazığa oturtuldu. 3500 Osmanlı askeri çeşitli işkencelerle öldürüldü.

Tergovişte'yi aldıktan sonra [Eflak](#) Beyi [Mihail](#) saldırıya geçerek, Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek zorunda bıraktı. Geri çekilmek için nehri geçerken, bataklıklara düşen Osmanlı askerlerinin büyük bir kısmı telef oldu. Akıncılar en geride kalmışlardı. [Tuna](#)'dan karşı kıyıya geçilirken, gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle yeni bir saldırıya maruz kalan Osmanlı akıncıları çok büyük kayıplar verdi. Bu olay Osmanlıların büyük gücü akıncıların sonu oldu.

Akıncıların verdiği büyük kayıplar onların sahneden çekilmelerine sebep olacaktır. Ancak bu büyük zayıflıklar olmasa bile akıncılığın önemi gittikçe kayboluyordu. Osmanlılar Batıda Avusturya ile nerede ise kesin sayılabilecek sınırlar konusunda anlaşmışlardı. Batı çatışmaları nerede ise kale savaşlarına dönüşmüştü. Akıncıların Avrupa içlerine kadar eskiden olduğu gibi girmesi için bir neden de pek kalmamıştı. Artık akınların zayıflığı çok büyük oluyordu, yeteri kadar gelir getirmiyordu, Osmanlılar tüm Avrupa ile boğuşmuyor, boğuşmak da istemiyorlardı.

Osmanlıların Batıdaki ihtiyacı hafif silahlı akıncılar değil, kale koruma ve kuşatmasında becerikli, ağır silahlı savaşçılardı.

Akıncıların yaptığı fonksiyon gibi olmasa da, Osmanlılar, savaş sırasında düşmanın gerisini vurmak için Kırım atlı askerleri kullanılıyordu. İronik bir durumdur ama Osmanlı akıncıları yerleşik düzene geçerken, Osmanlıların kendisi yağma akınlarına maruz kalıyordu. Bunu gerçekleştirenler Kazaklardı. Bu dönemden sonra Polonya ile yapılan anlaşmaların önde gelen maddeleri her iki tarafında kendi akıncılarını frenlemesi konusundaydı. Osmanlılar Kırım Tatarlarını, Polonyalıları [Kazakları](#) durdurmalıydılar.

Zaporizya Kazakları

Akıncıların imha olmasında tek mesul kişi Koca Sinan Paşaydı. Osmanlı ordusu geri çekilmeden önce akıncılar ve tüm ordu büyük ganimet ele geçirmişlerdi. Veziriazam bu servetin beşte birini devlet için, bir kısmını da kendi için alacaktı. Bu parayı tahsil etmek için Tuna üzerindeki köprünün her iki tarafına tahsildarlar koydu. Bu daha önce yapılmış bir şey değildi, Sinan Paşanın kişisel icadıydı. Ordunun karşıya geçişi çok yavaşlamıştı. Paşalar Sinan Paşayı uyardılar. Ama o oralı olmadı. [Mihail](#) yaklaştı ve köprüyü top ateşine tutmaya başladı. Veziriazamın o zaman akli başına gelip, köprüden acele geçilmesi emrini verdi. Ancak iş işten geçmişti. Ordunun sonunda akıncılar kalmıştı. Köprü, top ateşi altında, üzerindeki akıncılarla birlikte çöktü. Karşıya geçemeyen akıncıların tümünü de Mihail kılıçtan geçirdi. Akıncılar son neferine kadar dövüşmüş ve tarih sahnesinden çekilmişlerdi.

Mihail, Türk kökenli olan akıncıları yok etmekle kalmadı, oradaki Yerköy kalesini de ele geçirdi. Sinan Paşa nehrin öbür yanında bu olanları sadece seyrediyordu. Yerköy'deki Osmanlı askerleri öldürüldü. Kadın ve çocuklar esir edildi, yapılmadık rezalet kalmadı. Sinan Paşa hala seyrediyordu. Yerköy'de ele geçen Osmanlı topları ile Ruscuk kenti dövülmeye başlandı. Sinan Paşa ordu etkilenmesin diye askeri güneye çekti, ama kent dövülüyor, insanlar ölüyordu. Asker “ Bak şu rezalete “ diye bağıırıyordu. İşte bu sırada Mihail birden bire hızla oradan ayrıldı. Eflak'ın kuzeydoğusundan II. Gazi Giray Han Boğdan'a girmiş, üzerlerine yürüyordu.

Estergon Kalesinin Avusturyalılara geçişi, 1595

Estergon Kalesi

Durum Osmanlılar açısından Eflak cephesinde olduğu gibi [Avusturya cephesinde](#) de kötüydü. Bu cephede başkomutan Sinan Paşanın oğlu Mehmet Paşaydı. Avusturya orduları başkomutanı da Prens [Mansfeld](#)'di. Mansfeld Estergon'u (Grand) kuşatmıştı. Estergon

kuşatması devam ederken, prens Mansfeld ölmüş, komutayı Arşidük Mathias bizzat üstlenmişti. Estergon'a 42 Alman muhasara topu günde 2.000 gülle atıyordu.

40 Km ötedeki Koca Sinan oğlu Serdar Mehmet Paşa yardım çağrılarına kulak bile vermiyordu. Kalede su yoktu, gıda yoktu, her yer yaralı doluydu, eli silah tutanların sayısı gittikçe azalıyordu. Bir ara Lala Mehmet Paşa, kuşatmayı yararak kaleye girebilmiş, ancak 1400 asker getirebilmişti. Estergon sancak beyi Kara Ali Bey ölmüştü. Yeniçeri huzursuzlaşmış, anlaşma yapılmasını istiyor ve bunun için zor kullanıyordu.

Avusturya kuşatma kuvvetleri ile Estergon müdafileri aralarında müzakerelere başladılar. Arşidük, kaledeki askerlerin yanlarına taşıyabilecekleri eşyaları alarak, serbestçe kaleden çıkıp, gitmelerini kabul etti.

Kale Mehmet paşanın yanlış davranması nedeniyle dayanamamıştı, Avusturya [Estergon](#) kalesini aldı. Bundan 6 gün sonra [Vişegrad](#) kalesini de Avusturyalılar aldılar. Arşidük, kale komutanına teslim olması için rüşvet vermişti.

Batı cephesinde üst üste gelen başarısızlıklar üzerine, asker, padişah III. Mehmet'i bizzat sefere çıkmaya zorlamaya başladı.

Koca Sinan Paşa veziriazam olduktan 4 ay sonra, yukarıda anlatılanların ışığında, [Rusçuk'tan](#) İstanbul'a dönerken yolda görevden alındı. Yerine Lala Mehmet Paşa getirildi. Ancak onun göreve geldikten 10 gün sonra ölmesi üzerine Aralık 1595 de Koca Sinan Paşa 5. defa sadrazam oldu. Bu sefer sadrazamlığı 4 ay sürdü. Doğal bir ölümle öldü. Zamanın tarihçileri, yazarları ve şairleri ondan kurtulmuş olunmasına şükrederler. Anlaşılan yaptıkları halkta derin bir kaygı uyandırmıştı.

Koca Sinan Paşa öldüğünde muazzam bir hazinesi vardı. Bu hazine saymakla bitmez. Sadece nakit olarak 600.000 Duka altın ve 2.900.000 Akça hazinenin ufak bir kısmıydı. Sinan Paşanın ölümünden sonra devlet hazine ve servetine el koydu.

Koca Sinan Paşanın ölümünün peşinden [Safiye Valide Sultan](#)ın ısrarı ile Damat İbrahim Paşa Veziriazam oldu. Bu sırada III. Mehmet sefere çıkmaya hazırlanıyordu.

Koca Sinan Paşanın ölümünden kısa bir süre sonra İstanbul'da rehin olarak bulunan Safevi prensi Haydar Mirza da 15 yaşında öldü.

Babür İmparatoru Ekber şah 1595 yılında [Kandahar](#)'ı fethetti. Kandahar Belucistan ve İran'a açılan kapıydı.

Şeybanilerde Abdullah Han 1595 senesinde, Semerkand'da 62 yaşında iken öldü. Kırk beş senelik hükümdarlığının; on üç senesinde babasının yerine, otuz iki senesinde de kendi adına hükmetmişti.

Portekiz İniş Geçiyor, 1595

Diu

Daha önce anlatıldığı gibi, Portekiz altını azalmıştı. Avrupa'nın 1545 – 1552 ekonomik krizi de Portekiz'i fena vurmuştu. Epeydir Fransız ve İngiliz rekabeti iyice artmıştı ve Portekiz ticaretini baltalıyordu. Ekber şah sayesinde Hindistan'a gelen istikrar ve güven ortamı, baharatın kara yolu ile Çin'e ve İran'a doğru gitmesine imkan vermişti. Malabar karabiberinin çoğu Orta Asya'ya gider olmuştu. Artık baharat Portekizliler için pahalıydı.

1595 den sonra Hollandalılar da geldiler. Portekiz imparatorluğu yıkılıyordu. Portekiz imparatorluğunun yıkılmasında Osmanlı imparatorluğunun da önemli bir katkısı olmuştur. Osmanlı denizlerde, Kızıldeniz'de, Basra'da, Hint okyanusunda, Portekizliler ile sürekli boğuşmuştur. En azından Portekiz bir Osmanlı saldırısına karşı hazırlıklı durumda kalmak zorunda kalmıştır. Osmanlı fırsat buldukça Aden'deki, Arap yarımadası kıyılarındaki Doğu Afrika'daki Portekiz kalelerine saldırarak onları taciz etmiştir. Osmanlılar Doğu Asya'da Portekizliler ile çatışan Müslüman emir ve krallara askeri ve ekonomik yardım yapmışlardır. Ayrıca Osmanlı'nın Kuzey Afrika politikası da Portekizlileri negatif etkileyen bir husustur.

Şunu da ifade etmek gerekir ki Osmanlılar deniz ticaretine çok önem vermişlerdir. Denizlerde serbestçe ticaret yapabilmeyi hem kendileri ve hem de diğer Müslüman tüccarlar ve dost ülke tüccarları için sağlamaya çalışmışlardır. Osmanlı ticareti hem himaye ve hem de teşvik etmiştir.

Osmanlı donanması Hint Okyanusunda Portekiz gemilerine öyle musallat olmuştu ki, Hint ticaretinden elde ettiği karın önemli bir kısmı Osmanlılar ile savaşa bilmek için harcanır olmuştu. Osmanlılar, Portekizleri yenip, Uzak doğudan atamamışlardı ama her yerde onlarla savaşıarak eritip, yok olmalarına yol açmışlardı.

1595 yılında [Ricci](#), Orta Çin’de, edebiyat akademilerinin bulunduğu Nan-Şang’a ([Nanchang](#)) yerleşti. Edebiyat üzerindeki üstün bilgisi ile okumuşlar tarafından çok iyi karşılandı. Ricci burada şunu fark etti: Okumuşlar için önemli olan ahlak felsefesi, kötülük, erdem, zalimlik, acıma, namussuzluk, dostluk konularını güzel ve zarif bir tarzda işlemekti. Ricci, Çiçero’dan aldığı 76 özdeyişi, “ Dostluk Üzerine İnceleme “ adı altında yazdı. Esere Çinliler hemen çarpıldılar. Vali vekili, eseri hemen bastırarak, her tarafa dağıttırdı. Artık Okumuşlarda Ricci benimsenmişti. Yapılan sohbetler dine kaymaya başladı. Çinlilerin haberdar olmadığı, skolastik mantığı kullanan Ricci, artık çok sayılıyordu. Pek çok Okumuş Hristiyan oldu.

1595 – 1597 yılları arasında, Yukarı ve Aşağı Avusturya’da bir köylü ayaklanması başladı. Köylüler Reform isteyerek, ayaklanmışlardı. İsyancılar, kumandanları ve ateşli silahları olan bir ordu kurdular. Hükümet ile köylüler arasında çatışmalar başladı.

Almanya’da, 1555 barışından sonra kurulan dengeler bozuluyor, dini çelişkiler güçleniyordu. Katolik prensler, Protestanlık yayılmasını diye sert önlemler almışlardı, ancak o güney ve güneybatı kentlerinde yaygınlaştı. Kilise mallarına konma arzusu da bazı prensleri Protestanlığa doğru çekiyordu. Ama, Protestan kesimin güçlenmesi, Katolik direncin de artmasına neden oluyordu. Avusturya ve Bavyera’da etken olan Katolik prensler, Protestan yayılmasına karşı saldırıya geçtiler.

İngiltere’de gıda sıkıntısı baş göstermişti. Kraliçe I. Elizabeth, Afrika kökenlilerin ülkeyi terk etmelerini emretti.

Hollanda geliyor, 1596

Dört gün savaşları

1596 yılı geldiğinde Polonya diyetine Krallık Prusya'sı katılıyordu. Kendi görevlileri, hazinesi ve ordusu olan Litvanya'da diyet'e katılıyordu. Dukalık Prusya'sı vassallik andını yenilemişti. Ama Polonya kaleleri olmayan, donanması olmayan ve ordusu bile olmayan zayıf bir devlettir.

23 Haziran 1596 yılında 4 Hollanda gemisi Cava'nın kuzeyinde Banten'a geldi. Banten bir Müslüman sultanlığıydı. Hollanda için şartlar uygundu. Portekiz Müslüman sultanlar ile sürekli kapıştığından elinde çok fazla kale kalmamıştı. Müslüman sultanlar baharat satışı için gelen ve Portekizli olmayan tacirlere de kapılarını açıyorlardı. Cava, Sumatra ve Borneo çevresine ve buralardaki boğazlara egemen olmak isteyen sultanlıklar hem kendi aralarında ve hem de Portekiz ile sürekli savaşıyorlardı. Bu sultanlıklar savaşlardan yorgun düşmüşlerdi.

Avusturya'da ayaklanan köylülerin ordusu, hükümet kuvvetlerini yine yine Viyana kapılarına dayanmıştı. Georg Tasch ihtilalin ılımlı kanadıydı. Habsburglar onunla müzakereler yapıp, ateş kes sağladılar. Sonra da 1 yıl içinde bütün ayaklanmış olanları ezip, yok ettiler.

Osmanlı Avusturya savaşı sürüyordu. Askerin isteği ve bastırması ile III. Mehmet bizzat sefere çıkmıştı. Bu sefere İngiliz elçisi Edward Burton da Osmanlıların yanında katılmıştı. Avrupa'nın Protestan ülkeleri Osmanlıları tutuyorlardı. Padişahın yanında 18,5 milyon duka vardı, İstanbul'da 22 milyon duka bırakılmıştı. Sultanı sefere bütün sancak beyleri yolladıkları yazılarla davet etmişlerdi. Ama Sultanı, Valide Safiye Sultanın muhalefetine rağmen [Hoca Sadeddin Efendi](#) razı etmişti. Sultan Edirne, Filibe, Sofya, Niş yolu ile Belgrad'a geldi. Bu sırada Almanlar [Hatvan](#) kalesini vira ile teslim almışlar ama kaleye girdikten sonra bütün Türkleri, kadın ve çocuklar dahil öldürmüşlerdi.

18 günlük kuşatmadan sonra en önemli kalelerden biri olan [Erlau](#) (Eğer, Eğri) kalesi vira ile teslim oldu. Alman askerleri kaleden ayrılıp, gittiler. Yolda giderken Kırım atlılarının hücumuna uğradılar. Bütün askerler öldürüldü, subaylara dokunulmadı.

Eğri'den birkaç gün sonra Hatvan'ı Osmanlılar geri aldılar.

Haçova Meydan Savaşı, 1596

Haşova Savaşı

Avusturya ve müttefik ordusu, Arşidük Maximilian'ın komutasında Osmanlı ordusuna yaklaşıyordu. Veziriazam Damat İbrahim Paşa gelen kuvveti Eğri kalesine yardıma geliyor sanarak, 15.000 kişi mevcudu olan 4. Vezir Cafer Paşanın kuvvetlerine saldırma emri verdi. Almanların ne kadar kalabalık olduğunu gören asker emre itiraz ederek saldırmadı ve bunu 10.000 kadarı Eğri'ye döndü. Bu olay Osmanlı askerinin artık canı istemeyince emir dinlemediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Cafer Paşa, geri kalan 4.500 askeri ile Alman ordusuna saldırdı. Eşitsiz savaşın başlarında, Rumeli beylerbeyi Veli Paşa Cafer Paşaya geri çekilme önerdi ise de bunu Cafer Paşa kabul etmedi. Bu durumda Veli Paşa'da Cafer Paşadan izin almadan geri çekildi. Bu saldırıda çok Osmanlı askeri öldü ise de Cafer Paşa düşmanı yararak ve dövüşerek, bir avuç askerle geri dönebildi.

Bu ön çatışmanın peşinden Avusturya ve müttefikleri ile Osmanlılar arasında [Haçova](#)'da (Mezőkeresztes) meydan savaşı yapıldı. Buna Türkler Haçova, Avrupalılar [Keresztes savaşı](#) derler. 23 Ekim ile 25 Ekim 1596 tarihleri arasında yapılan meydan savaşında, Osmanlılar müttefik ordusunu çok zor mağlup ettiler. İlk olarak Alman ordusu saldırıp, merkezin ön saflarını bozdu. III. Mehmet çekilmeyi düşünüyordu, atına atlamışken, Hoca Sadeddin atın

gemini tutup, savaşa devam için Padişah'ı ikna etti. Bunun üzerine savaşı kazandığını sanarak gevşemiş Alman kuvvetlerinin üzerine Osmanlı ordusu çok şiddetli bir saldırı yaparak onları bozdu.

Osmanlılar yarım saat içerisinde 20.000 Alman atlısını Haçova kenarındaki bataklığa sürüp yok ettiler. Almanların 50.000 askeri savaş meydanında kaldı. Arşidük ve prens Sigismund kaçtılar. Bu kazanılan büyük bir zaferdi. Ancak artık Osmanlılar zaferin peşinden gidip, zaferi değerlendiremiyorlardı. Haçova meydan savaşı vermesi gereken olumlu sonuçları Osmanlılar alamadılar.

Bu savaşın gecesinde veziriazam Damat İbrahim Paşa azledildi, yerine [Cağaloğlu Sinan Paşa](#) getirildi. Savaş sırasında Damat İbrahim Paşa orduya doğru kumanda edemezken, Cağaloğlu Sinan Paşa orduyu çok iyi yönetmişti.

Cağaloğlu Sinan Paşa 49 yaşındaydı. 13 yaşında iken Piyale Paşa tarafından, Cerbe deniz savaşında esir alınmıştı. Asıl adı Scipione Cicala idi. Babası vikont ve amiraldi. Aile Cenevizli olmasına rağmen Sicilya'ya yerleşmişti. Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultanın Rüstem Paşa ile evliliğinden olan kızı ile evliydi.

Cağaloğlu Sinan Paşa, veziriazam olur olmaz, orduda hemen bir sayım yaptırdı ve 30.000 kişinin kayıtlı olmasına rağmen orduda bulunmadığını tespit etti. Bunlar ordudan kovuldular ve dirlikleri ellerinden alındı. Düşmanın ilk hücumunda kaçarak geri çekilen komutanlar idam edildiler. Savaş meydanından kaçan Habeş beylerbeyi Sohrap Paşa, kadın elbiseleri giydirilip, eşek üzerinde Belgrad sokaklarında dolaştırıldı, sonra da başı kesildi. Savaşa kendi gelmeyip, kardeşini yollayan Gazi Giray'da azledildi. Yerine kardeşi Fetih Giray Han yapıldı.

Bu 30.000 eski askerin dirliklerinin ellerinden alınması kısa süre sonra patlayacak olan Celali isyanlarının temel nedenlerinden biridir.

Osmanlılar [Erlau](#) ve çevresini bir eyalet olarak düzenleyerek, Habsburglar ile [Erdel](#) arasındaki ulaşımı kesmek istiyorlardı. Umulan bunun sonunda bağımlı prenslikteki başkaldırının yatışacağıydı.

Ancak kazanılan Meydan savaşı ne umulanı ve ne de barışı getirmedi. Alman ordusu yenilmişti ama Osmanlı zaferi, savaşın tümü açısından, kesin bir sonuç getirmemişti. Padişah III. Mehmet, savaştan sonra İstanbul'a döndü. Serhat, Avusturyalıların yeni hareketlerine uygun haledeydi. III. Mehmet İstanbul'a dönerken Cağaloğlu Sinan paşayı görevden alarak yeniden Damat İbrahim Paşayı veziriazam olarak atadı. Cağaloğlu Sinan Paşa sadarete çok kısa süre kalmıştı.

Savaş sonrası İstanbul bezgindi. Para kıtlığı vardı. Sultan barış istiyordu. Dirliklerini kaybedenler karışıklıklar çıkarıyorlardı. Bu sırada Avusturya Raab'ı geri aldı. Budin'i kuşattı.

Osmanlı Sarayında Valide Safiye Sultanın nüfuzu tepeye vurmuştu. Valide Sultanın günlük tahsilatı 3.000 Akçaydı. Altı ayda bir 300.000 Akça, yılda bir de 1.000.000 Akça tahsisat alıyordu. Her siyasi olayın altında Safiye Sultan vardı.

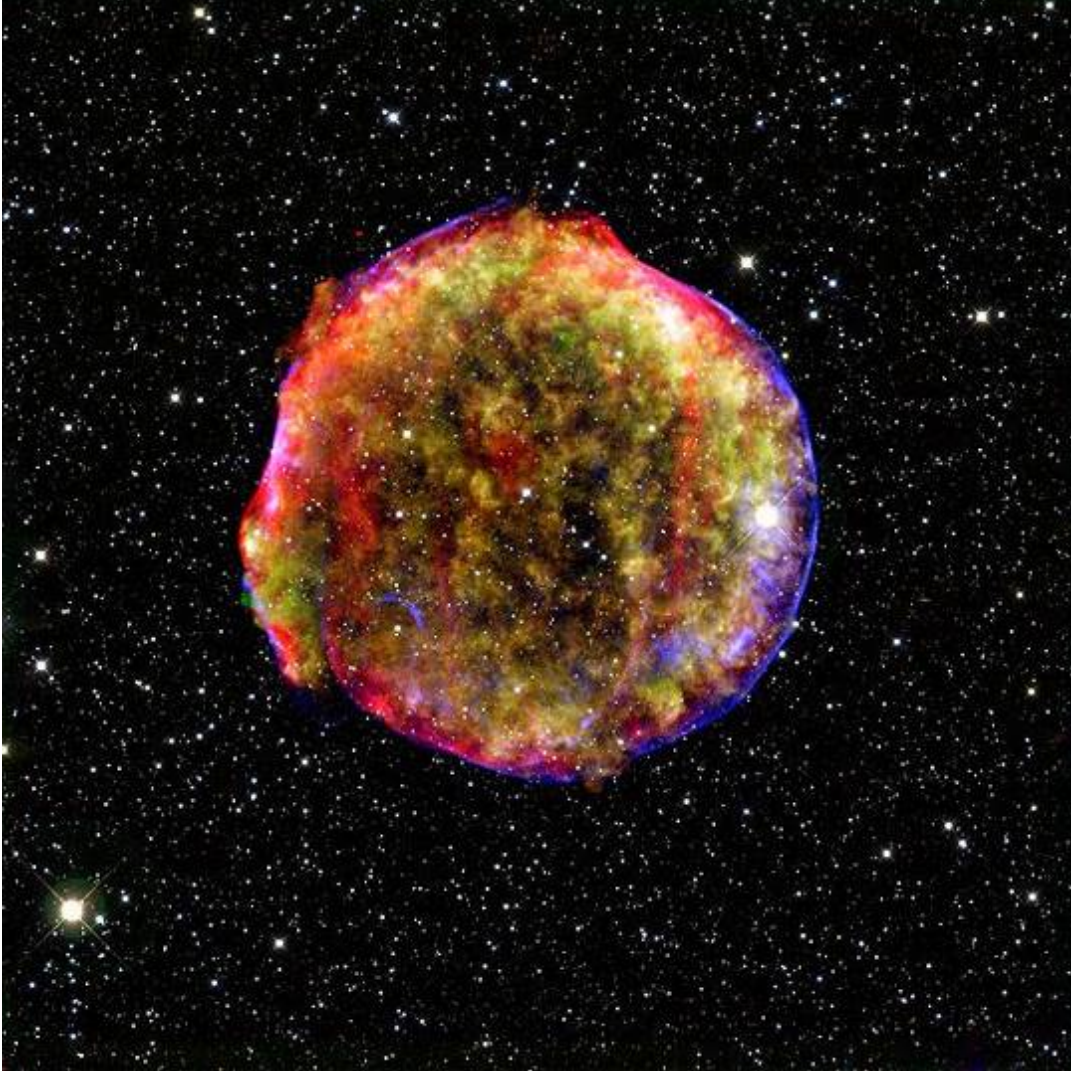
İspanya'da ise borcunu ödeyemez haldeki kral, borç verenlerin faiz hakkını ret etti. Sadece anaparayı ödeyecekti. Bu İspanya'nın borçlanabilir olmasını zedeledi. Bu karar sonunda İtalya, Almanya ve İspanya'da pek çok müessese iflas etti. Ancak kısa sürede İspanya

Hazinesi yine boşaldı. Bu sefer çok fahiş fiyatla borç aranmaya başlandı. Ceneviz ve diğer Avrupa ülkelerine 8 milyon Duka altın yeni borç yapıldı. Borcun faizlerini karşılamak için vergiler daha da ağırlaştırıldı.

İspanya'nın nüfusu Arap siyaseti nedeniyle 2 milyon azalmıştı. Pek çok toprak boştu. İspanya'nın Akdeniz ticareti bitmişti. Okyanus ticareti İngilizlerin tehdidi altındaydı. XVI. asır biterken İspanya'da bitiyordu.

Haçova meydan savaşında mağlup olduktan sonra, artık hiçbir Avrupa devleti Almanların Osmanlılara üstünlük sağlayabileceğini düşünmez olmuştu. Vassal prensliklerde Türk partileri (tarafatları) çok kuvvetlenmişlerdi. Özellikle [Erdel](#)'de artık prens kimseye laf geçiremiyordu.

Astronomi, 1597

Tycho Süpernovasının 4 asır sonraki resmi

Netherland'da, [Maurice of Nassau](#), [Turnhout](#) Savaşında İspanyol kuvvetlerini mağlup etti.

İspanyollar [Amiens](#)'i ele geçirdiler.

Maaşı kesilen [Tycho Brahe](#), önce Kopenhag'a ([Copenhagen](#)), oradan da Rostock'a gitti. Danimarka kralı [Christian IV](#), Tycho Brahe'nin Danimarka'ya dönmesine izin vermedi.

Asıl adı Tyge Ottesen Brahe olan Tycho Brahe (d. Aralık 1546 - ö.1601) [Danimarkalı kimyacı](#), [astronom](#) ve [astrolog](#)'dur.

Küçüklüğünden beri yıldızlara ve gökyüzüne merak saran bir çocuktur. 1559'da Kopenhag üniversitesindeyken şahit olduğu güneş tutulması onda bir tutku yarattı. Ancak amcası onu Danimarka'nın siyasal yaşamının önemli kişilerinden biri yapmak istiyordu. Bu yüzden onun

hukuk okumasını istedi ve Leipzig'e yolladı. Gündüzleri hukuk eğitimi gören Brahe, geceleri ise gökyüzünü gözlemliyordu.

1563'de Jüpiter ile Satürn'ün kavuşumlarından biri gerçekleşti. Tycho Brahe, eski kavuşum tablolarında bu olayın önemli bir hata ile verildiğini saptadı. Bunu ilkel bir yolla sadece bir çift pusula kullanarak yapmıştı.

Amcası Jorgen 1565'de ölünce, Brahe hukuk okumayı bıraktı ve Almanya'ya [Rostock](#) üniversitesine gitti. Daha sonra, Rostock'daki bir düelloda burnunun bir kısmını kaybedecekti.

1571'de, daha sonra " Tycho'nun yıldızı " olarak anılacak olan [Cassiopeia](#) takımyıldızında parlak bir yıldız keşfetti. Onun gerçek yapısıyla ilgili bir şey bilmemekle birlikte konumu hakkında kesin ölçümler yaptı. Haftalar geçtikten sonra giderek solan bu yıldız zamanla gökten kayboldu (bunun bir [süpernova](#) olduğu düşünülüyor).

Artık Brahe ünlü biri olmuştu. Danimarka kralı işini sürdürmesi için kendisine tam donanımlı bir gözlemevi verdi ve adına bir fon açtı. Seçilen yer Baltık denizindeki Ven adasıydı. Tycho Brahe, Uranibourg (gökyüzü şatosu) ve Stejnebourg (yıldız şatosu) adını verdiği iki gözlemevi yaptırdı. Burada kendini astronomiye adayan Brahe gözlemlerini sürdürdü. 777 yıldızın konumunu ölçtü ve katalog hazırladı elinde hiçbir teleskop olmamasına rağmen ölçümlerinde 1–2 dakikadan daha fazla hata yoktu. Ayrıca öğrencisi ve asistanı Johannes Kepler'in eliptik gezegen yörüngeleri yasasını biçimlendirmesine yardım etti.

Ancak şu da var ki, Brahe kısmen dinsel gerekçelerle Kopernik'in kuramlarını kabul etmedi. Onun yerine melez bir sistem benimsedi. Buna göre gezegenler Güneş'in etrafından dönüyor. Ancak Güneş ile Ay ise Dünya'nın çevresinde bir yörüngede bulunuyorlardı.

Zamanla bazı meselelerden ötürü ve Danimarka kralı ile kimi dostlarının ölümü nedeniyle Ven adasındaki yaşamı bozuldu ve ona ait fon kesildi. Buna bir neden de sinirli yapısı, kiracılarına karşı acımasız oluşu ve kendisine verilen görevleri reddetmesiydi. Bunun üzerine adayı terk ederek imparatorluk matematikçisi olarak Prag'a kadar gitti. Ancak orada aradığını bulamadı.

Tycho aceleci, hoşgörüsü olmayan, utanmazlık derecesinde bencil, çoğu zaman da acımasız bir adam olarak bilinir fakat aynı zamanda zeki, kibar ve çalışkandı.

Şerefname

Yanikkale (Gyor) Kale duvarı

1597 yılında İran Şahı Abbas, [Özbekleri](#) yendi. Onların Horasan'a yaptıkları yıllık yağmalara son verdirtti. Özbekler ile olan sınırları korumak için, Batıdan çok sayıda Kürt aileyi alarak, onları Horasan'ın kuzeyine yerleştirdi. Kürtler orada sınır bekçiliği yapmaya başladılar.

1597 yılında Japonya'da 6 Fransisken ve 20 Japon Hristiyan çarmıha gerildi. Bunlar ilk Japon Hristiyan din şehitleri oldular (Hristiyanlara göre).

Osmanlı Hükümetinde 1597'de Damat İbrahim Paşa sadareten alınarak yerine Hasan paşa geçirildi. Bundan sonra kısa sürelerle pek çok veziriazam değişikliği yapılacaktır.

Osmanlılar Avusturya ile barış istiyorlar ve bu konuda girişimler de bulunuyorlardı. Ancak 1597 yılında Avusturya [Yanikkale](#) kalesini eline geçirdi. Yanikkale'sinin yeniçeri komutanı sürekli sarhoş olan biriydi. Kalede gerekli emniyet tedbirleri alınmamıştı. Almanlar kendilerine Türk süsü vererek kale kapılarını açtırıp, baskın verdiler. Kaledeki 1.000 askerden sadece 5 tanesi sağ kurtuldu. 500 asker cephaneliğe sığınmış ve orada havaya uçmuştu. Aslında kalede 5.000 asker olmalıydı, ama askerler kalede değil çevre yerleşimlerdeydiler. Tanıl muhafızları komutanı Yahya ağanın, ölümünden sonra 25.000 duka serveti çıktı. Ki bu rakam o rütbede bir subay için çok büyüktü. Bu olay Osmanlı sistemindeki bozulmaya bir örnektir.

Bitlis egemeni V. Şeref Han 1597 yılında [Şerefname](#)'yi yazdı. Eser Farsça yazılmıştı. Güneydoğuda hüküm sürmüş olan Kürt hanedanlarının tarihini vermektedir. Bu konuda derli toplu ve Kürtleri anlatmak için yazılmış olan ilk eserdir. Ve en önemli kaynaktır. Kürtler hakkında bundan önce Arapça ve Farsça bilgiler vardır. Ancak bunlar olaylardan bahsederken, Kürtlerden de bahsetmektedir.

Koreliler [Yi Sunsin](#) yönetiminde [Myeongnyang](#) Savaşında Japonlara karşı büyük bir zafer kazandılar.

[Jacopo Peri](#), şimdi ilk opera kabul edilen [Dafne](#)'yi yazdı.

Nantes Fermanı, 1598

IV. Henry, Herkül pozunda

Fransız kralı IV. Henry [Nantes Fermanı](#)'nı yayımlayarak (1598) Fransa'da din ayrımcılığına geçici de olsa son verdi.

1598 yılında Nantes fermanı ve [Vervins](#) anlaşması ile Fransa'da iç savaşa ve yabancı istilasına son verildi. Uzun din savaşları Fransa'da mutlakiyet yönetimini geliştirmişti. Ancak buna karşılık Ticaret, sanayi ve dolayısı ile burjuvazinin gelişmesi engellenmişti. Yığınla Calvinist zanaatçı İngiltere'ye göçtü ve kendileri ile birlikte meslek sırlarını da götürdüler. Fransa'nın nüfusu da azalmıştı. Yapılan barış sonucu İspanya da Fransa üzerindeki isteklerinden vazgeçmişti. [Infante \(infanta\) Isabel](#) Fransa tahtına oturamamıştı. Aslında Nantes fermanı kimseyi memnun etmemişti. Katolikler, Fransa'da Protestan istemiyorlardı. Protestanlar da Katoliklerle tamamen eşit olmak istiyorlardı. Protestanlar, Cenevre ve

Amsterdam'daki diğer Protestanlara bağıydılar. Katolikler onları ulusçu olmamakla suçluyorlardı.

Nantes fermanından sonra Protestanlar kendi kiliselerinde serbestçe ibadet edebiliyorlardı ama toplu olarak belli bir mahallede oturmaları mecburiyeti vardı. “ Surete “ denen mahalleler ihdas edildi. Protestanların üniversite, hastane, okul gibi yerlerde çalışmaları serbestti. Ancak pratikte bu yürümüyordu. Pek çok hastane bırakın Protestan hekim, Protestan hasta bile almıyordu. Protestanların çoğunlukta oldukları kasabalarda, onları koruyacak Protestanlardan garnizonlar bulunuyordu.

Nantes fermanı sonuçta Fransa'da mezhep birliği yoktur demektir. Ancak Katolikler, ferman yayınlandığı andan itibaren, Protestanları yok etmeyi düşündüler.

Fransa'da devlet sanayi yaşamı kontrolü altında tutuyordu. 1581 ve 1597 fermanları ile çırak sayısı ve çıraklık süresi sınırlandı. Bu da büyük imalathanelerin gelişmesini önledi. Sermaye birikimi de bir yandan kralın ağır vergileri ile diğer yandan din savaşlarında bir bölgeyi ele geçirenlerin aldıkları büyük paralarla engellendi. Büyük burjuvazi İngiltere ve Hollanda'ya nazaran az gelişti. Soylular da burjuva tavırları alamadılar. Burjuva cumhuriyetlerine komşu yeni bir burjuva cumhuriyeti oluşmadı. Fransa'da mutlakiyet ve krallık devam etti.

Fransa iç savaşlar nedeniyle harap olmuştu. Fransa hazinesi de dibe vurmuştu. Hazine borç içinde, ülke harap haldeydi. Kentler gibi kırsal alan da tahrip olmuştu. Köylüler toprağı bırakmış, eşkıyalığa başlamışlardı. IV. Henry maliyenin başına [Sully](#)'yi getirdi. Devlet memurlukları ve asalet unvanları para ile satılmaya başlandı.

Fransa önce devlet hizmetlerini iyice birbirinden ayırmıştı. Memuriyetler bir office (ofis) haline getirildiler. Sonra bunlar satılmaya başlandı. Daha sonra da para için yeni makamlar ihdas edip, bunları sattı. Alıcı bu makamları yaşam boyu elinde tutuyordu. Zamanla, alıcı sahip olduğu makamı satar veya miras yoluyla bırakır oldu. Alıcılar parası olanlar yani burjuvalardı. Bunlar oturdukları yerden yönetmeye başladılar. Bu burjuvalar bağımsızdı, dolayısı ile Hükümet bunlara güvenemiyordu. Bunun üzerine hükümet istendiğinde geri alınan yetkili bir memur kademesi yarattı. Bunlar öteki makamları gözetliyor, denetliyor ve gerekirse yerlerine geçiyordu. Bunlar “ Müfettişler “ idi.

Fransa gibi mutlak olarak yönetilen bir diğer ülke de İspanya'ydı. İki ülke yönetimi arasında benzerlikler fazlaydı. İspanya, V. Karl (Şarlken) (1516 – 1555) ve [II. Philippe](#) (1555 – 1598) zamanlarında tam bir mutlakiyet devletiydi. 1598'de II. Philippe ölünce, oğlu III. Philippe İspanya tahtına oturdu. Böylece Lerma dukası Don Francisco [Gomez](#)'in kanlı devri başladı. Gomez İspanya başbakanıydı. Bütün makamlara bu kişinin akrabaları ve adamları getirildi. Karısı kraliçenin baş nedimesi, amcası Engizisyon baş hakimi, kardeşi Valencia kral naibi, kayınpederi Napoli kral naibiydi. Gomez 44 milyon dukalık büyük bir servet biriktirdi.

Bir ülkede Kapitalizm ve burjuvazi ne kadar gelişmiş ise ülke o kadar ılımlı monarşi veya burjuva cumhuriyetine dönüşüyordu. Burjuvazinin geliştiğı pek çok ülke Fransa monarşisinden çok daha yumuşak yönetimlere kavuşmuştu. Tersine burjuvazi gelişmemişse o zaman devlet feodaliteye daha yakın oluyordu.

İspanya

Colomb karaya çıkıyor

İspanya’da her şey krala aitti. En büyük asilzade için bile en ileri hedef kralın hizmetkârı olabilmeydi. Kral iktidarını Tanrı’dan alıyordu. Kutsal bir varlıktı. “ Ruhlar Tanrı’ya ait ise vücutlar krala ait “ deniyordu. Kralın kararlarını ilahi bir ilham ile verdiğine inanılırdı. Üniversitelerde Tanrı’nın kudreti ile Kralın salâhiyetini mukayeseli bir şekilde düzenleyerek öğretiliyordu. Kralın adı kutsaldı. “ Kral böyle istiyor “ dendi mi akan sular duruyordu.

Krala itaatsizlik, Tanrı’ya itaatsizlikti. Halk en çok “ yaşasın kralımız, kahrolsun kötü hükümet “ diye bağırdıyordu.

Kral ile ilgili inanılmaz bir protokol vardı. Akla gelebilecek her şey protokole bağlanmıştı. Kral bazen halka lütfen mücevherler içinde lütfen görülürdü. Önünde eğilerek elini öpmek ancak özel bir izinle mümkündü. Kralın önünde, tüm diğer dini tasvirlerden çok daha fazla huşu duyulurdu.

Kraldan sonra kraliçe geliyordu. Kraldan ve çocuklarından başka herhangi bir şahsın, kaza ile hayatını kurtarmak için bile olsa kraliçenin vücudunun herhangi bir yerine temas etmek ölüm demekti. Kral ölünce, kraliçe bir manastır hüccresine çekilmek zorundaydı. Kral ve ailesi yaşayanların tümünden üstündü. Bundan şüphe etmek bile ölümle cezalandırılırdı.

Büyük keşifler İspanya’yı içine kapamıştı. İspanyollar zamanla dış dünyadan habersiz bir toplum oldular. Asya’nın milyonluk kentlerini ve hatta yanlarındaki Paris ve Londra’dan haberleri yoktu veya bilmek istemiyorlardı. Onlar için en büyük kent Madrid’di.

Krala sarayında 10.000 kişi hizmet ederdi. Saray masrafları 1.300.000 duka idi. 1660 yılında bu masraflar en tepe değeri olan 1.700.000 dukayı bulacaktı.

İspanya 20 genel valiliğe bölünmüştü. Bunların yarısını kral naibi adı altındaki yöneticiler yönetiyordu. Devletin toplam 60.000 yönetim memuru, 20.000 adliye ve 150.000 maliye memuru vardı. Yani her 5 İspanyol erkeğinden biri memurdu. Memur İspanyollar, memur olmayanlara yapmadıklarını komazlardı. Memur demek de yarı tanrı demekti. Adliyede ve her yerde rüşvet almış başını gitmişti.

XVI. asırda İspanyol ordusu 150.000 kişiydi. Bu Osmanlılardan sonra Avrupa'nın en büyük ordusuydu. Bu yıllarda Fransa ordusu 50.000 kişiden ibaretti.

Portekiz'in İşi Zorlaşıyor, 1598

Guimaraes Kalesi

Portekiz Güneydoğu Asya'yı sömürmeye devam ediyordu. Ancak tehlike de hiç azımsanacak boyda değildi. 1590 ile 1599 yılları arasında Lizbon'dan kalkan 33 gemiden sadece 16'sı geri dönebilmişti. Ancak ticaret öyle büyük kazanç bırakıyordu ki hiçbir koşulda sekteye uğrayacağı benzemiyordu. Lizbon gelişmiş, güzelleşmiş ve tabii zenginleşmişti. Ancak Portekiz bu avantajını devam ettiremeyecekti. İmparatorluk çok geniş bir alana dağılmıştı. Parçalar arasında ilişki kopuktu. Portekizler sayıca çok azdılar. Portekiz olsa olsa bir buçuk milyonluk bir ülkeydi. Ayrıca artık İspanyollar ve Hollandalılar, Portekiz'i yerinden etmeye geliyorlardı. Şimdi sömürge savaşlarına Hollandalılar da katılmışlardı. Hollandalılar çok çabuk yayılacaklardı.

Hollandalılar 1598 yılından başlayarak Banda adalarında ve çevresinde ticari mekanlar kurmaya başladılar. Zırhlı başlıklar, zırhlar, cam eşya, kadife ve tahta oyuncaklar getiriyorlardı. Karabiber, karanfil ve ceviz götürüyorlardı.

1598 yılında [Sigismund Vasa](#), mezhep problemleri nedeniyle İsveç tahtından feragat etmek zorunda kaldı. Ondan sonra İsveç tahtını zorla elde etmeye çalıştı. İsveç'i Vasa hanedanının diğer üyeleri yönetiyordu. Böylece Lehistan ile İsveç arasında yarım asır sürecek savaşlar başladı ([Lehistan – İsveç Savaşları](#)).

Bu savaşlar sayesinde, Rusya iki güçlü komşusu Lehistan ve İsveç ile mücadele etmek zorunda kalmamış ve gelişme imkanı bulmuştur.

1598 de Rus tahtına IV. İvan'ın kayınbiraderi, Türk asıllı [Boris Godunov](#) geçti (1598 -1605).

Geniş Çaplı Celali Ayaklanmaları, 1598

Archduke Albert ve karısı Infanta Isabel

1598 yılında [Nantes fermanı](#)nın imzalanması ile Fransa'da Katoliklerin yanında Protestanların da yaşayabilecekleri kabul edilmişti. Öte yandan, coğrafi büyük keşifler ile dünya nüfusunun büyük bölümünün Hristiyan olmadığı ortaya çıkmıştı. Bu gerçek, halkın Papalığa olan inancını biraz daha zayıflattı. Bu arada bilimsel ilerlemeler de durmuyordu. Polonyalı bilgin Copernic dünyanın hem güneş etrafında hem kendi etrafında döndüğünü ispat etti. Oysa Katoliklerin İncilinde güneş dünyanın etrafında dönüyordu. Bu sırada Avrupa orduları, tabii Fransa ordusu da mesleği askerlik olanlardan kurulu bir orduydı. Hiçbir krallığın, böyle bir orduyu uzun süre besleyecek ekonomik gücü yoktu. Fransa da uzun savaşlar sonunda reform kilisesini (Protestanları) yok etmeyi başaramamıştı. Sonuçta, onlara, Nantes Fermanı ile istisnai bir rejim tanıdı.

1598 yılında Pays-Bas'da (Hollanda, Flemeng) II. Filipe (Philippe, Felipe) birliği yeniden kurmaya çalıştı. Pays-Bas'ya özerklik tanıdı. II. Maximilian'ın oğlu [Arşidük Albert](#) ile [Isabelle](#), hükümdar olarak tayin olundular. Bu ikisini Güney tanıdı, Kuzey ise oralı olmadı. Kuzey, burjuva, Protestan, feodal hep beraber yola çıkmış, devlet kurma hevesinin peşinden gidiyorlardı. Güney bundan sonra gittikçe daha fazla mutlakiyet yönetimine girecekti.

Pays-Bas'da olup, bitenler, bunun Avrupa'daki ilk burjuva devrimi olması bakımından önemlidir. Bu sırada kapitalizm daha imalat aşamasındaydı ve yeni doğuyordu. Burjuvazi ve proletarya daha olgunlaşmamıştı. İsyan, yabancı hakimiyetindeki bir ülkede bağımsızlık savaşı tarzında meydana gelmişti. Calvencilik, isyanda önde koştı ve sembol oldu.

İsyan başarıya ulaşmıştı. Ama iktidar burjuvazinin eline geçmedi. Tüccar oligarşisi, soylularla iç içe ve akraba olarak yönetimi aldı. Feodalite varlığını sürdürmeye devam etti. Hollanda bir

süre başta güreşti ise de İngiltere’de burjuva devrimi gerçekleşince, arka plana düşmeye başladı.

Nisan 1598 yılında Yeniciami’nin yapımına başlandı. Cami, Safiye sultan tarafından [Mimar Davut Ağaya](#) yaptırılıyordu. Davut Ağa ölünce [Dalgıç Ahmet Paşa](#), Davut Ağanın planları üzerinden devam etti. Gayet yavaş giden inşaat, [Safiye Sultan](#)ın 1605’de ölümü üzerine duracaktı. Sonra konuyu ele [Hatice Turhan Valide Sultan](#) alacaktır.

Bu sırada, 1598 yılında, Osmanlı topraklarında, Yahya bin Pir Ali adlı bir düşünür öldü. O yazdığı eserlerde yaradılış, peygamberler tarihi, Yunan filozofları, Abbasi Halifesi Memun’un Aristo’nun kitaplarını nasıl sağladığı, Aristo felsefesinin esasları, Farabi ile İbn Sina’nın ilişkileri gibi konuları işlemişti. Atom konusunda görüşleri enteresandı: “ kesilerek, kırılarak akıldan veya hayalden dahi olsa bölünemeyecek olan şey, atomdur. Halbuki atom uzayda yer kaplar, hareket eder, sağı solu vardır. O halde iki yanı vardır. İki yanı olan şey ise bölünebilir. “

XVI. yüzyılın sonlarına değin Celali ayaklanmaları, daha çok yöresel özellikler taşıyordu. 1598’de Sivas ve Maraş bölgesinde çıkan Karayazıcı Ayaklanması, Celali hareketlerinin niteliğini değiştirdi. Karayazıcı Kılıçlı Ali oğlu Abdülhalim adlı eski bir subaydı. Sekban askerlerinin komutanıyken tımarı elinden alındığı için ayaklanan Karayazıcı’ya, dirlikleri ellerinden alınan sipahiler, topraklarını terk eden köylüler, işsiz kalan sekbanlar, yönetimden hoşnut olmayan beyler ve paşalar da katıldı. 20 bin kişilik bir ayaklanmacı ordusunu yöneten Karayazıcı (Osmanlı ordusunda Mirliya, tuğgeneralidi), büyük kentlere bile baskınlar düzenleyip çekiliyordu. Karayazıcı üzerine gönderilen Osmanlı ordusu karşısında Tokat’a çekildi.

Anadolu’da levent, sekban grupları azmıştı. Önce Karayazıcı Abdülhalim, kardeşi Deli Hasan, daha sonra Kalenderoğlu Mehmet, Tavil Halil gibi sekban bölükbaşlarının çevresinde ordular oluşmaya başlamıştı. Devlet kuvvetlerinin yenemediği bu ordular, kent ve kasabalardan haraç alarak gittikçe güçlenmeye başladılar.

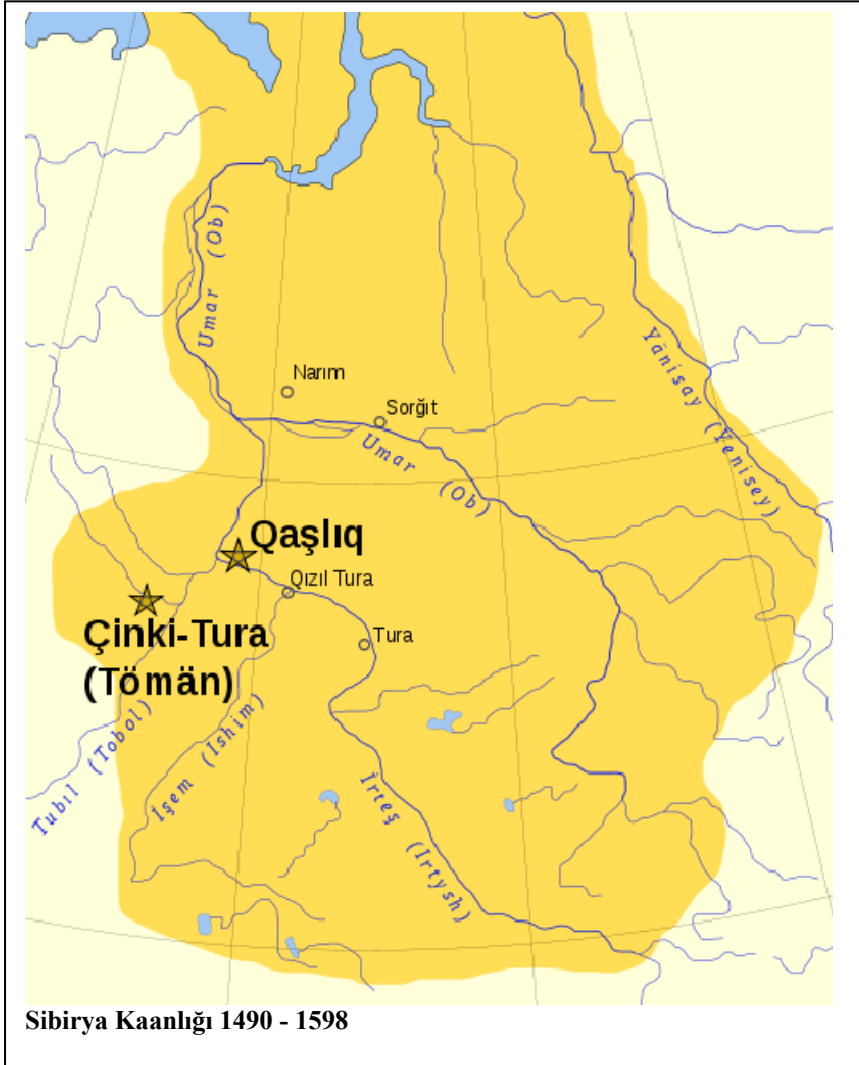
Rumeli Kazaskerliği gibi vezir rütbesi almış olan meşhur şair [Baki](#), isyanı şu beyitlerle anlatmaktadır:

Zahını dilden kan akar bu çeşmi gıryan bihaber
Garka verdi Alemleri bir katre umman bihaber
Yarı biperva Celali gibi hat kaldırdı baş
Memlekette fitne peyda oldu Sultan bihaber

Baki’nin bu cesareti, ulema sınıfına ait olup, idam korkusu duymamasındandır. Bu sırada Halk olup bitenlere karşı tepki duyuyor ama bunu açıklayamıyordu. Açıklayabilenler ancak Baki, Peçevi, Hoca Sadeddin gibi birkaç yazardı.

Burada ve bundan sonra, Anadolu’da Celali isyanları olup da Rumeli’de olmaması, Anadolu’da köylü veya Yörük Türklerin silahlanıp, sekbanlığa geçişi, buna karşı Rumeli’ndeki (Balkanlar) Hristiyan halkın silahtan uzak olması ile açıklanabilmektedir.

Özbeklerin Çöküşü, 1598

[Kazaklar](#) tarafından rahatsız edilen [Özbekler](#), Abdullah Han vasıtası ile cezalandırma seferi yaptılar. Memede ki çocuklara kadar Kazak kırımı oldu. Buna rağmen Kazaklar Taşkent ve Yesi kentlerini aldılar. Abdullah Hanın başında olduğu Özbek devleti karışıklıklar içinde çöktü.

[Safeviler](#), Özbek topraklarına saldırdılar. Özbek Hanı II. Abdullah Safevi hükümdarı [Şah Abbas](#)'a yenilince, Özbek Hanlığı büyük bir sarsıntı geçirdi. Bu sırada Abdullah Han öldü (1598) ve Horasan Safevilere geçti. Taşkent ve çevresini Kırgızlar işgal ettiler.

1598 yılında Özbek Hanı II. Abdullah ölünce, aile içinde parçalanmış ülke iç kavgalarla sarsılmaya başladı. Etrafta pek çok beylik vardı. Ama en önemlisi Hive'ydi. Bu hanlık Harezmi şahıların mirasçısıydı. Ama Oxus deltası artık eski Oxus deltası değildi. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Cengiz Han ve Timur bu deltayı mahvetmişlerdi. Eski günlerin ışıkları

soluk da olsa duruyordu. Eski ihtişamına varamasa da geçmişin renkleri solmuş da olsa anılar canlıydı.

Sadece Buhara da, Cengiz Han'dan gelen bir aile Özbekleri devam ettirdi.

Ruslar ve Küçüm savaşıyor -

1598 yılına geldiğimizde [Sibirya](#)'da Rus kuvvetleri [Küçüm](#)'ü kovalıyordu. Küçüm, Nogay bozkırına kaçtı ve orada 1600 yılında öldü.

Küçüm'den sonra Rusların önünde Pasifik Okyanusuna kadar ciddi bir engel kalmamıştı. İleride göreceğimiz birkaç küçük direniş, Rus ilerlemesini durduramadı. Rus ilerlemesine Türkler karşı koymuşlar, savaşmışlar, bağımlılığı kabullenmemişlerdir. Ne var ki güçleri yetmemiştir.

1598 yılına gelindiğinde Şah Abbas, İran'da merkezi bir devleti artık organize etmişti. Bu sırada orada bulunan Alevileri de dini olarak eğiterek, onların dini kültür seviyesini yükseltmeye çalışıyordu. Bundan sonra, eskiden Acemlerin yaptığı vezirlik gibi görevlere Türkler gelmeye başladılar. İsfahan'da Ulu Sufiler denen yüksek görevliler Türkçe konuşuyorlardı. Ancak devlet her şeye rağmen İran devletiydi. Türkçe devlete girmemiş, özel yaşam sınırında kalmıştı. Gelenek ve görenekteki Türkleşme İran'da mimariden, çinilere kadar her yerde etkisini gösterecekti.

Bu sırada Mısır'da askerler ayaklanarak, maaşlarına artım istediler. Osmanlı askerinin parası yetmiyordu.

Osmanlı Avusturya Savaşı Her İki Taraf için de iyi gitmiyor

Budin (Buda)

Osmanlılar, barış girişimleri sonuçsuz kalıp, bir de Avusturya 1598'de saldırınca, Satırcı Mehmet Paşa komutasında Avusturya'ya karşı harekate başladılar. Osmanlıların bu girişimi başarılı olamadı. Ayrıca Avusturya Budin'i kuşattı. Çeşitli Osmanlı kuvvetlerinin Budin'e yardıma gitmesi sonucu Avusturya kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Almanlar Budin'i kuşatmışken, Osmanlı ordusu da Serdar Satırcı Mehmet Paşa komutasında Varat'ı kuşatmıştı. Yanında yeterli kuşatma topu olmayan Osmanlıların Varat'ı almaya çalışması sonuç vermesi nerede ise imkansız bir girişimdi. Vezir Satırcı Mehmet Paşa bir aylık bir kuşatmadan sonra Kasım ayında kuşatmayı kaldırdı. Dönüşte Osmanlı ordusu batağa saplanmıştı. Yürüyüş inanılmaz güç oluyor, paşalar bile top çekiyorlardı. Ordu bu kötü koşullarda Budin'e yardıma gitmeye çalışıyordu. Yolda yeniçeri yürümekten yılmıştı, Budin'e 30 Km kala Serdarın otağını bastılar. Satırcı yaralandı. Ertesi gün Almanların Budin kuşatmasını kaldırdıkları haberi geldi, her şey sulh oldu. Aslında Almanlar da Budin kuşatmasında çok sayıda ölü vermişler ve çok yıpranmışlardı. Osmanlı ordusu ile başa çıkacak halleri kalmamıştı.

Osmanlı ordusu görüldüğü gibi iyi yönetilmiyordu. Asker disiplinden uzaklaşmıştı. Kurmay hizmetleri yeterli değildi. Böyle bir ordunun çoktan yok olurcasına yenilmesi gerekirdi. Ancak Avusturya-Alman ordusu da Osmanlı ordusundan hallice değildi. Bu iki dıştan güçlü, içten çürük ordu birbiri etrafında dolanıp, duruyordu. Osmanlı Avusturya savaşları da uzakıkça uzuyordu.

Osmanlıların Avusturya ile kapışmış olması, Avrupa'nın Protestan ülkelerinin ve özellikle İngiltere ve Hollanda'nın çok işine yarıyordu. 1593 – 1606 Osmanlı Avusturya savaşları sırasında, Osmanlı devleti İngiltere'den silah ve diğer savaş malzemeleri satın almıştı.

XVI. Yüzyılda Çarlık Rusya'sı [Kazan](#) bölgesini ele geçirince, “ Tatar “ dediği Kazan Türklerini Hristiyan yapmaya girişti. Bir kısım Tatarlar “ kreşin “ adıyla Hristiyanlaştılar. Buna karşılık da, Mişer ve Tipter adıyla Volga Finlileri Türkleşip, İslamlaştılar. Bölgede Türk, Slav ve Finli karışmaları oldu. Bertold Spuler, Kazan Türklerinin ve komşuları Başkurtların bu karışmalar sonucu, Turan tipi ve Baltık tipi olarak iki farklı tip oluşturduğunu iddia eder.

Japonya’da Yönetim Tokugava’da, 1598

Deniz savaşı, İmjin savaşı

1598 yılında Japonya’da Hideyoşi (Hideyoshi) ölünce yerine dava arkadaşı [Tokugava](#) (Tokugana) İeyasu (1542 – 1616) geçti. Baş kaldıran senyörleri ezerek, rejimi kararlı hale getirdi. Japonya’da paranın birliğini sağladı. Altın ve gümüş paralar bastırdı. Tokugava, Japonya’da 250 yıl hüküm sürecek yeni bir Şogun yönetimi sağladı. Şogunluk Tokugavaların eline geçmişti.

Çin ve Kore birleşik kuvvetleri [Noryang Point](#) Savaşında Japonya’yı kesin bir yenilgiye uğratarak, [yedi yıl savaşları](#)na son verdiler.

Resmi tarihte kadınlar arasında eşcinsel ilişkileri gösteren kayıtlar olmamasına karşın harem geleneği olan bir toplumda bu tür davranışlar olmuş olmalı. 16.yüzyıldan sonra kurulduğu söylenen On İki Kardeş Budist Rahibe topluluğunun lezbiyen ilişkiyi benimseyip erkeklerle asla ilişki kurmamak üzere Tanrıça Yin’e yemin ettikleri hatta aralarında evlilik törenleri düzenlediği söylenir. Hinduizmin “ Tantra “ geleneğinde kadın cinselliği hem kutsandır hem de kadınlar arası seks ilahidir. Vajina tüm mutlulukların kaynağıdır. Budizm geleneğinde bazı [Brahman](#)lar arasında da bu vardır.

Azov, 1599

Azov Kalesi

1599 yılında Ruslar Kırım'daki Azov'u ilk kez ellerine geçirdiler. Bundan sonra burayı ellerinde tutmak için her şeyi yapacaklardı.

Maveraünnehir'de [Hive](#)'den başka hanlıklar da kuruldu. II. Abdullah'ın ölümünden sonra Özbekler arasında yapılan mücadeleye [Astırhan](#) hanı Can'ın oğlu Baki Muhammed de katılmıştı. Baki Muhammed anne tarafından Özbek, baba tarafından Cuci ailesine mensuptu. Daha önce Özbek Hanı İskender hanın kızı ile evlenmişti. Onun Özbek tahtına geçmesi ile Özbek Hanlığı, [Seybani](#)lere akraba olan Astırhanlılara veya Canoğullarına geçmiş oldu. Bu hanedan 1785 yılına kadar ülkenin kaderinde rol oynadı.

1599 yılında Osmanlılar Damat İbrahim Paşayı üçüncü kez Veziriazam yaptılar. İbrahim Paşanın, Batı cephesini Osmanlılar lehine değiştirmesi bekleniyordu. Veziriazam Cerrah Mehmet Paşa azledilirken, Serdar Satırcı Mehmet Paşa da aynı gün azledilmişti. Bundan sonra Satırcı Mehmet Paşa, orduyu gereği gibi kullanmadığı gerekçesi ile Belgrad'da idam edildi.

Divanı Hümayun, Ağustos 1599'da Celali isyanlarını bastırmakla 3. Vezir Koca Sinan Paşanın oğlu Mehmet Paşayı görevlendirdi. Mehmet Paşa için Osmanlı tarihçileri “ muhannes ibni muhannes “ (ibne oğlu ibne benzeri bir deyiş) derler. Celali isyanlarının büyüyüp, uzamasında bu tayinin de rolü vardır.

1599'da Tunus'ta Musa Dayı ile Kara Osman arasındaki mücadeleyi Kara Osman kazandı. Musa Dayı Cezayir'e gitti. Kara Osman Dayı oldu. Dayılar iktidarı kullanırken ve kendi aralarında mücadele ederken, İstanbul'dan tayin edilen beylerbeyleri bir işe yaramadan biri gidiyor, diğeri geliyordu. Yavaş yavaş, beylerbeylerinden boşalan yeri Tunus sancak beyi doldurmaya başladı. Tunus beylerbeyliği pek çok sancaktan oluşuyordu. Bu sancakların en önemlisi merkez sancağı olan Tunus sancağıydı.

Ekim 1599 yılında Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi öldü. Sadeddin Efendi Yavuz Sultan Selim'in nedimi Hasan Can Çelebi'nin oğluydu. Hoca Sadeddin, III. Murat'ın saltanatı ile birlikte büyük bir nüfuz kazanmıştır. III. Murat ve III. Mehmet'in bir numaralı danışmanıydı. Sokullu Mehmet Paşa'nın etkisizleştirilmesini hazırlayanlardan biriydi. Dış siyasette İspanya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteklenmesi gerektiğini savunmuştur.

Safiye Valide Sultan ile çok iyi geçinmiş ve bu sayede düşüncelerini tatbik ettirebilmiştir. Bir ara III. Mehmet Sadeddin Hocaya danışmadan hiçbir karar verilmemesini buyurmuştu. Hoca Haçova zaferinin kazanılmasında da en büyük rolü oynamıştır. Sadeddin Efendi, aynı zamanda iyi bir tarihçiydi.

Batı’da Osmanlının Gövde Gösterisi, 1599

III. Mehmet’in Eğri savaşı, Ressam Hasan Rıza

Veziriazam Damat İbrahim Paşa, 1599 yılında, Osmanlı tarihçilerinin “ Uyvar Seferi “ dedikleri (Almanca Neuhausel, Macarca Ersek-Ujvar) seferine çıktı. Bu seferde önemli bir şey olmamış, Osmanlı ordusu dolaşıp, dönmüştür. Ancak bu sefer Almanları çok korkutmuştu. Osmanlı ordusu 6 ay sefer yapmıştı.

Eflak voyvodası Mihail, önce Osmanlılarla anlaşmak istemiş, ancak yüz bulamayınca çaresiz kalıp, Almanya’ya gitmişti. Çok ihtiraslı bir kişiydi. İhtirasına fren koyamayan Almanlar da onu 1600 yılında öldürdüler. Böylece Osmanlılar açısından Eflak, Boğdan ve Erdel’i birleştirebilecek bir düşman ortadan kalkmış oldu.

Mart 1599’da Haçova meydan savaşından sonra prestiji biten Erdel prensi [Sigismund](#) 33 yaşında tahtan feragat etti. Yerine amcasının oğlu Kardinal [Andras Bathory](#) çıktı. Tahta çıkar çıkmaz Osmanlılar ile anlaşma zeminini yoklamaya başladı.

Andras Bathory, Lehistan’da Başbakan [Zamoyski](#)’nin yanında yetişmişti. Alman hegemonyasına karşı Osmanlı vassallığını tercih ediyordu.

Kırım Hanı [II. Gazi Giray](#), İran cephesinde Özdemiroğlu’nun emrinde büyük hizmetler yaptıktan sonra Kırım Hanı olmuştu. Alman cephesinde büyük yararlılıkları olmuştu. Yanıkkale fethinde en önemli rol ondaydı. Osmanlılar Boğdan’ı beylerbeylik yapacaklardı. II. Gazi Giray Han, Boğdan beylerbeyliğini istedi. Osmanlı Divanı Hümayunu ise, birleşmiş bir Boğdan ile Kırım’ın Karpatlara dayanacağından endişe ediyordu. Giray Hanın arzusu ret edildi. O da alındı.

Bu nedenle II. Gazi Giray, Eğri seferine bizzat katılmamış, az bir kuvvetle kardeşi ve veliahdi [Kalgay Fatih Giray](#) Hanı yollamıştı. Fatih Giray, büyük başarılar göstermesine rağmen, veziriazam [Cağaloğlu Sinan Paşa](#), bu davranışı bir saygısızlık kabul ederek, II. Gazi Giray'ı azletti. Fatih Giray Han oldu. Ancak 3 ay sonra Cağaloğlu veziriazamlıktan azledilince II. Gazi Giray tekrar Kırım Hanı olacaktı.

Osmanlılar bir yandan da Almanya ile barış yapmak istiyorlardı. Osmanlılar tarihlerinde son 166 yıldan beri hiçbir ülkeden barış istememiş, teklifin karşıdan gelmesini beklemişlerdir. 166 yıldır ilk defa olarak 1599'da Gazi Giray Han, Almanya ile barış görüşmeleri yapmaya memur edildi.

Avrupa’da Asiller

Asiller, savaş adamlarının soyundan geliyorlardı ve Avrupa’da hala en yüksek sınıftılar. Yanlarında sürekli bir kılıç taşıyorlardı. Bu onların ayrıcalıklı silahlarıydı. Sadece asiller prenslerden eşit davranış görmek, saraya davet edilmekte, yüksek memuriyet ve ordu komutanlıklarına tayin edilmekteydiler.

Batı Avrupa’da asiller artık savaş için orduya katılmak zorunda değillerdi. Ama onlar ata binmeye, ava gitmeye devam ediyorlardı. Törelere gereği olarak çalışmıyorlardı. Çalışırlarsa, asil olmaktan çıkıyorlardı. İş görmeksizin asil bir hayat yaşamak zorundaydılar. Zenginlikleri topraklarından ibaretti. Bu onların servetlerini tehdit altında tutuyordu. Yaşadıkları hayatla, gelirleri uygun değildi. Pek çok asil durmadan borçlanıyordu, yoksullaşıyordu.

Asiller de kendi aralarında derecelenmişlerdi. En üstte çok geniş topraklara sahip derebeyleri ile kralın başta bulunarak yanına aldığı asillerdi. Bunlar daha önce verilmiş olan duk, marki, kont gibi unvanları taşıyorlardı. Bu unvanla İngiltere’de ise eskiden Fransız unvanlarına sahip ailelerce taşınıyordu. Ancak iç savaşlar sırasında bu ailelerin büyük bir kısmı yok olduğundan, artık İngiltere’de geçerli unvan, kralın verdiği “Lort” unvanıydı.

Lortların, dukların, kontların altında şövalyelerin gelmesi gerekirdi. Ancak şövalyelik silahlanamama nedeniyle, ortadan kalkmıştı. Şimdi onun yerine senyör (seigneur), Herr, don kullanılmaya başlandı. İngiltere de kralın unvan verdiklerine “Sir” denmeye başlandı.

Feodallerin eski şatoları, bu ismi muhafaza ediyordu ama artık birer kale değildiler. Hendekler doldurulmuştu, kuleler artık süstü. Buraları büyük asillerin sadece ikametgahlarıydı. Asillerin büyük bir çoğunluğu parasız, pulsuz gentil-homme veya écuyer (silahtar) veya squire veya ritter olmuşlardı. Bunlar ya bir feodalin hizmetindeydiler veya prensin ordusuna yazılmışlardı. Asiller genelde kentlerde oturuyorlardı ancak büyüklerin kırsal alanda villaları vardı.

Zengin burjuvalar, asillerin topraklarını satın alarak, asiller arasına girmenin yollarını arıyor ve buluyorlardı. İngiltere’de burjuvaların asil unvanları alması çok kolaydı. Bu unvanı ya satın alıyor veya önemli bir devlet görevi sonunda ediniyorlardı. Fransa’da zaten kral unvan ve mevkileri satılığa çıkarmıştı. Burjuvalardan türeyen bu yeni asillerin ne olduğu bir nesil sonra unutuluyordu. Yeni nesil artık soyu tükenmiş olan kılıç asillerinin yerine geçiyordu.

Avrupa'da Burjuvalar

Hollanda'da hiç asil kalmamıştı. Yüksek sınıf tamamen burjuvalardan meydana geliyordu. Bunlar çok zenginleşmiş olmalarına rağmen asiller gibi yaşamamış ve onlar gibi giyinmemişlerdi. Kentler de sade ve burjuva usulünce döşenmiş evlerde yaşıyorlardı.

İtalya, Fransa ve Batı Almanya'da kentlerin yüksek sınıfı bankerlerden, adliye ve maliye memurlarından, avukat, hakim, profesörlerden, armatör, kuyumcu, eczacılardan oluşuyordu. Fransa'da sadece bunlara burjuva deniliyordu. Bu tip burjuvalar kentlerin az geliştiği İspanya, İngiltere ve Doğu Almanya'da daha azdı.

Hollanda ve Almanya'da yönetim burjuvalardaydı. İtalya'da burjuvalar ve asiller iktidarı paylaşıyorlardı. Fransa'da adli ve mali makamlar onların elindeydi ve bu nedenle krala ait yetkileri kullanıyorlardı. Burjuvalar Fransa'da lüks konusunda büyük feodaller ile yarışıyorlardı.

İngiltere'de burjuvaların esas servetlerini bankacılıktan sağladıkları sanılmaktadır. İngiliz büyük burjuvalarının parası prenslere ödünç para vermekle, rehin karşılığı aşırı faizlerle para satarak yani tefecilikle kazanılmış olabilir. Gerçek o dur ki hiçbir zaman, sadece çalışarak ve dürüst iş yaparak bu büyük paralar kazanılamaz. Her büyük paranın altında haksız bir kazanç yatmaktadır.

Avrupa'da Halk

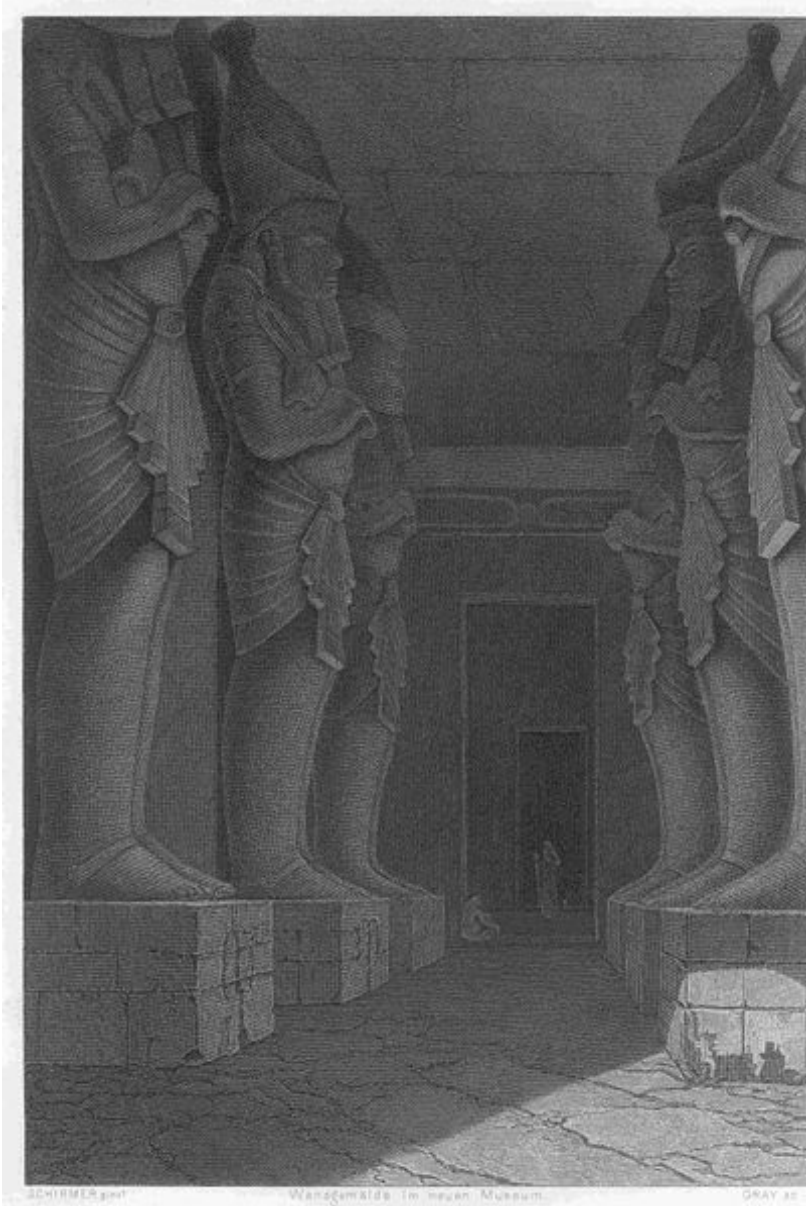

Köylülerden, zanaatkarlardan ve dükkan sahiplerinden oluşan halkın hayat biçimi geçen asra nazaran çok az değişmişti. Çalışma usulleri töre ile tespit edilmişti. Bu halkın hem zenginleşmesini ve hem de bilgilenmesini önlüyordu. Vergiler de artmıştı. Yani gün geçtikçe hayat şartları kötüye gidiyordu.

Fiyatlar durmadan yükseliyordu. Halbuki resmi makamlarca tespit edilmiş olan gündelikler artmıyordu. Nüfus artıyor ama çalışabilen nüfus artamıyordu. Sokaklarda dilenenler gün geçtikçe çoğalıyordu. Devlet bunlara canı muamelesi yapıyordu.

Feodallerin masrafları artmıştı. Bu onların köylülerden almakta oldukları kiralari arttırdı. Feodaller ayrıca, köylülerin hayvanlarını otlatılabildikleri kamu arazilerine de el koymuşlardı. Zanaatkarlar, şirketlerin rekabetine maruzdular. Kalfaların usta olma ihtimali ortadan kalkmıştı. Kalfalar gündelikli işçiler olarak çalışmak zorunda kalıyorlardı. İşçiler, kol gücünü satarak geçinenler, sefildi. Açlık, çaresizlik her yerdeydi.

Hermes külliyatı

Hermes külliyatından Poimander daha önce [Ficino](#) tarafından Latinceye tercüme edilmiş olmasına rağmen, 1591 yılında Kardinal [Francesco Patrizzi](#) uzun bir çalışma yaparak Grekçe aslından Latinceye yeni bir çeviri yaptı. Çeviriye [Asclepius](#) ve [Stobaeus](#) parçalarını da ilave etti ve metinlerin düzenini yeniden yaptı. Patrizzi'ye göre, Greklerin bütün felsefi sistemleri, Pisagorasçıların mistik matematikleri, Platon'un ahlakı ve teolojisi, Aristo ve Stoacıların fizikleri hep bu Hermes'in yazdığı eserlerden alınmaydı. Ona göre Hermetik felsefe Grek felsefesinden çıkma değilse o zaman Grek felsefesi Hermetik felsefeden çıkmaydı.

Patrizzi yaptığı bu yeni Latince çeviriyi [Papa XIV. Gregory](#)'e ithaf etti. Kendi açıklamalarını da ilave ettiği Nova de Universis Philosophia (Yeni Evrensel Felsefe) isimli kitabında o dönemde felsefeyle uğraşmak için Tanrı'yı reddetmek gerektiğini, halbuki bunun felsefenin

esasına aykırı olduğunu söyledi. Patrizzi Papa'dan ve ondan sonra gelecek bütün Papalardan bu Hermes külliyyatını bütün mektep ve manastırlarda okutulmasını talep etti. “ Niçin Tanrı'ya düşman bir Aristocu felsefenin yayılmasına göz yumuyorsunuz? ” diye de cüretle Papa'dan sordu. Ona göre Hermetik metinler Aristo'nun risalelerinin hepsinden çok daha derin yapıtlardı. Skolastiklerin yalnızca Aristo'ya önem atfetmelerini Patrizzi çok tehlikeli buluyordu.

Hermesçiliğin bu dönemde verdiği en büyük ürün, [Giordano Bruno](#)'nun (1548 – 1600) kişiliğinde ortaya çıktı. Bruno, kendisinden öncekilerden ve çağdaşlarının tümünden daha ileri gitmiş bir araştırmacıdır. Bruno'dan önceki Hermesçiler, Hristiyanlık tarafından çizilen sınırlar içinde kalarak, Mısır düşüncesini yukarılara taşıyamamışlardı. Oysa Bruno, Mısır bilgeliğine ulaşabilmek uğruna, hem Hristiyan öğretisinin ve hem de Yahudi öğretisinin ötesine geçmeye cesaret etmiştir. Geçmekle kalmamış, bunun böyle yapılması gerektiğini hem entelektüel, hem de siyasal açıdan müdafaa etmiştir. Yazdığı Spaccio isimli kitapta Hristiyanların Hermesçiliği yanlış anladıklarını ve kasıtlı olarak da yanlış yorumladıklarını ileri sürüyordu.

Bruno, Hermesçiliği katıksız Mısırlılığa döndürmeye çabalamıştır. Bruno için Hermesçi Mısır inançları aslında gerçek dinin ta kendisidir. Bruno'ya göre bilgeliğin aslı Mısır'dadır ve ilk bilgelik mabedi Mısır'da inşa edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Zerdüş ile İran'da, Hint yogileri ile Hindistan'da, Orfe ile Traklarda, Thales ve filozoflarla Yunanistan'da, Lucretius ve diğerlerince İtalya'da, Albertus Magnus, Cusanus, Copernicus ve Palingenius tarafından Almanya'da bilgelik mabetleri kurulmuştur. Bu görüş [Suhreverdi](#)'nin görüşüne çok benzemektedir. Hermes'ten başlamak üzere “ hikmet “ tüm insanlığa zincir misali yayılmıştır.

Hristiyanlığın sınırlarını aşarak ona karşı bir tavır alan Bruno,1600 yılında, inançları yüzünden Engizisyon tarafından yakılarak öldürülmüştür. Kilise varlığına doğrudan meydan okuyanlara karşı kendini yakarak koruyordu.

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Batı Avrupa tamamen farklı bir kültür yaratmak üzereydi. Bu dönem bir yandan kazanımların, bir yandan da endişelerin yaşandığı bir dönem oldu. Tanrı için de durum böyleydi. Dinin yorumu artık Laikleri tatmin etmiyordu. Dini tartışmalar çıkmış, Batı Avrupa birbiri ile çatışan kamplara bölünmüştü. Katolikler ve Protestanlar birbirlerine ilişkin nefret ve kuşkularını hiçbir zaman tamamen yitirmeyeceklerdi. Batı Avrupa dini reformları beraberinde Tanrı üzerine yapılan tartışmaları da getirmişti. Batı Avrupa'nın aklı Tanrı'ya takılmış gibiydi. Bu bir asır içinde “ ateizm “ düşünüy getirecekti.

Batı Hristiyanlığında Bunalım

Ignatius

Bu asırda Katolikler de, [Püritenler](#) de bunalımlar yaşamışlardı. Cizvit tarikatının kurucusu [Ignatius](#) kendini büyük bir günahkar olarak görüyordu. Ölümünden sonra gövdesini yenmesi için gübre yığını üzerine atılmasını istemişti. Ayinler sırasında öyle ağlıyordu ki doktorlar böyle devam edersen gözlerini kaybedersin demişlerdi.

Çıplak ayaklı Karmelitler tarikatında kadınlar için manastır yaşamını yeniden düzenleyen [Avilalı Teresa](#), kendini cehennemde görüyordu. Belli ki zamanın büyük azizleri Tanrı ile Dünya'yı uzlaştıramıyorlardı.

Bekar ve iyilik sever bir yaşam geçiren [Vincent de Paul](#) Tanrı'dan ana baba sevgisini kaldırmasını istiyordu.

Batı'da, dini atmosferde, ne yapılan reformlarda ve ne de Katolik dünyada mutluluk yoktu. Rönesans mutlu bir dünya yaratmaya çalışsa da reformu ile birlikte Hristiyanlık bunun tersine çalışıyordu. Reform dönemi tüm Batı için büyük bir korku dönemi olmuştur. Ölüm, katliamlar, mahkumiyetler, aforozlar, sapkınlıklar, terör, aşırı duyarlılık, korku, korku ve korku...

Avrupa'daki bu yaygın korku ve umutsuzluk başlamış olan değişimin bir sonucumuydu? Bilim ve teknolojiye dayalı yeni bir toplum ortaya çıkmaya başlamıştı. Dünya hızla ele geçiriliyordu. Ancak korkular bitmiyordu. Yahudiler arasından çıkan [Luria](#) gibi biri, olup

bitenlere bir teselli getiremiyordu. Reformcular Tanrı korkusu konusunda işleri daha da kötüye vardiırmışlardı.

Şimdi Batı'nın Tanrısı sadece Batı Avrupa'yı değil, dünyanın değişik yerlerindeki milyonlarca insanı da işkenceye, ezeli lanete mahkum ediyordu.

XVI. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'da pek çok insan dinin inanılrlılığını yitirmeye başladığını hissediyordu. Katoliklerin Protestanlar, Protestanların Katolikler tarafından öldürölmesinden iğrenilmeye başlanmıştı. Pek çok insan hiçbir şey yokken, sadece varmış gibi uydurularak katledilmişlerdi. Kurtuluş yolunu gösteren mezheplerin sayısı çok artmıştı. Dini çeşitlenme de insanlarda korku uyandırıyordu.

Şimdi ortaya “ ateistler “ çıkıyordu. Ateistler Tanrı'nın varlığını ret ediyorlar sözleri etrafta dolaşıyordu. Ateist sayısı dendiğine göre büyüye inananların sayısına yaklaşmıştı. Tabii tüm bunlar açık seçik olmuyordu. Kapının hemen arkasında Kilise ve cezaları duruyordu. Herhalde bu dönemin ateizmi, yirminci yüzyıldan sonra gördüğümüz ateizmden farklı bir olguydu.

Dönem, dinin her konuda ve hayatın her aşamasında belirleyici olduğu bir dönemdi. Doğum, vaftiz, ölüm, kilise bahçesine gömölmeğe kadar her alanda din egemendi. Her etkinliğı ve bu arada dini dua zamanlarını da belirleyen Kiliselerin çanlarıydı. Kurumlar ve dini inançlar iç içe girmişti. Meslek, kamu yaşamı, loncalar, üniversiteler dinsel kurumlardı. İnsanlar öyle bir kuşatılmışlar ve şartlanmışlardı ki kimse kendine ait “ laik “ bir alan düşünemiyordu. Bilim gelişip, bilimsel doğrulamalara dayalı uyumlu nedenler toplamı söz konusu olana kadar, kimse dinin biçimlendirdiğı Tanrı kavramını ret edemezdi. Göreceli, mutlak, nedensellik, kavram, sezgi gibi sözcükler bile Fransızca dahil hiçbir dile girmemişti. Yani kimse bunları hem düşünmüyor ve hem de ifade etme gereğı duymuyordu.

XVIII. yüzyılın sonuna gelene kadar Tanrı'nın varlığını inkar edebilecek birkaç kişi Avrupa'dan çıkmayacaktır.

Ateizm

[Marin Mersenne](#) (1588 – 1648) yalnız Paris'te 50 bin ateist olduğunu ancak bunların çoğunun Tanrı'ya inandıklarını yazıyordu. [Giordano Bruno](#) (1558 – 1600) inançsız olduğunu ilan ediyordu. Bruno evrenin ruhu, kaynağı ve hedefi olan bir tür stoacı Tanrı'ya inanıyordu. Mersenne, Bruno gibi kişileri de ateist sayıyordu. Roma nasıl zamanında Yahudileri ve Hristiyanları ateist saymışsa, herkes kendi Tanrı düşüncesi ile uyuşmayanları ateist sayıyordu. Sonraları düşmanlarımızı nasıl anarşist, komünist gibi suçlamışsak, bu dönemde de ateist böyle bir silahtı.

[Richard Hooker](#) (1554 – 1600) için iki tür ateist vardı. Küçük bir grup Tanrı tanımıyordu. Çok daha kalabalık bir grup da Tanrı yokmuş gibi yaşıyordu. [Thomas Beard](#), 1597'deki Tanrı'nın Yargıları adlı tiyatro oyununda hayali bir ateist Tanrı'nın niyetini, ruhun ölümsüzlüğünü ve sonraki yaşamı ret etmekteydi. Bu ateist her şeye rağmen Tanrı'nın varlığını açıkça ret etmiyordu.

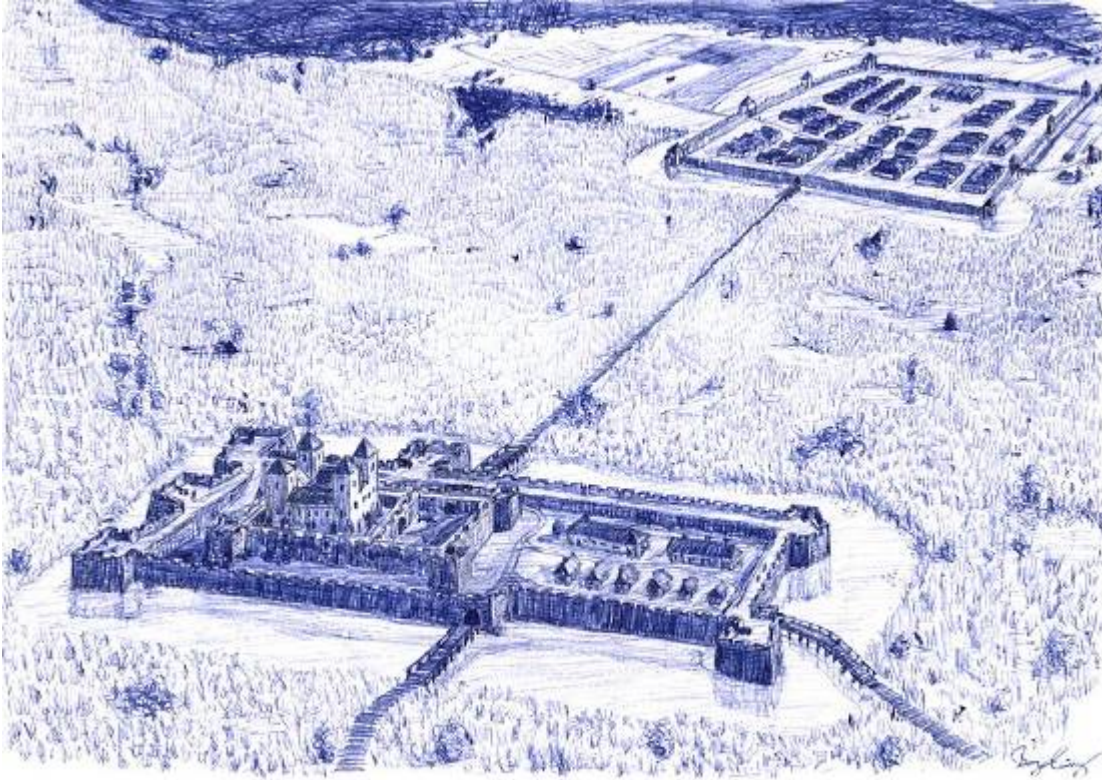
[John Wingfield](#), riyakar, başıboş kötü adam, korkusuz, cüretkar, bozguncu, gururlu, öğrenimi ve düzelmeyi kabul etmeyen ateisttir diyordu.

[Thomas Nashe](#) (1567 – 1601) hırslı, arzulu, obur, mağrur kişileri ve fahişeleri ateist ilan ediyordu.

Ateist sözcüğü bir hakaretti. Kimse kendisine ateist denmesini istemiyordu. Ateisttin istenen bir duruma gelmesi için XVII ve XVIII asra ulaşmak gerekcekti.

Aristo doğanın kendi başına bir gücü olduğunu söylemişti. Luther ve Calvin ise bunu, mutlak bir Tanrı'ya inandıkları için ret etmişlerdi. Calvin, görünmez Tanrı'nın kendini bilinir kıldığı doğa üzerinde araştırmalar yapılmasını açıkça emretmişti. Bilimle Kutsal metinler arasında hiçbir çelişki olamazdı.

Kaniye Osmanlıların, 1600

Kaniye kalesi

Uzun zamandır Osmanlı Sarayında Esther Kira adlı bir Yahudi kökenli hanım, haremle içli dışlıydı. Fatma adını alarak Müslüman olmuştu. Safiye Sultanın emrindeydi ve çeşitli entrikalarla büyük servet elde etmişti. Gümüş akçaları toplayıp, kenarlarını yontarak piyasaya sürüyordu. Sonunda bu yontulmuş paralar sipahilere dağıtılınca, onlarda kazan kaldırıp, Fatma'nın başını istediler. Bu sırada tesadüfen Fatma (Esther) oradan geçiyordu. Sipahiler tarafından yakalanarak, parçalandı. Ertesi gün Müslüman olmayan oğulları da asılarak idam edildiler.

Osmanlının Anadolu topraklarında Celali isyanları tüm şiddeti ile sürüyordu. Devlet Bürokrasisinde pek çok kişi, Celali isyanını çıkaranların, zulme ve haksızlığa uğradıkları için isyana başvurdıklarına inanıyordu. Celali isyanına katılanların devlet sevgisi vardı, onlar kendileri için yeni bir devlet istemiyorlardı. Devletlerinin halkın hakkını korusun istiyorlardı. Osmanlı devleti isyancılara rütbe vererek isyandan vazgeçirebilmenin yollarını arıyordu. 1600 yılında Celali Karayazıcı'ya Amasya sancak beyliği verildi. Karayazıcı Amasya'ya gidiyor, ama leventlerinden ayrılmıyordu.

Karayazıcı kısa süre sonra Amasya'da tekrar ayaklandı. Bağdat beylerbeyi Sokulluzade Hasan Paşa ve 6. vezir Hacı İbrahim Paşa Karayazıcı'nın üzerine yürüyüp, yenildiler.

1600 yılında Baki öldü. Bu sene Osmanlı kuvvetleri [Kaniye](#) kalesini 40 gün kuşattıktan sonra, ele geçirdiler.

1600 yılı Ağustos'unda Damat İbrahim Paşa, Osmanlıların Batı cephesinde, Belgrad'dan ayrıldı. Budin beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa orduya katıldı. Hasan paşa orduya katılmadan önce Peç yakınlarında bir Alman ordusunu yok etmişti.

Bu sırada Eflak voyvodası Mihail'in kendini Osmanlılara bağımlı saydığı haberi ile yıllık vergisi geldi. Mihail az sonra Almanlar tarafından öldürülecekti.

Osmanlı Ordusuna Lala Mehmet Paşa da katıldı. O da yol boyu Alman kalelerini ala ala gelmişti. Osmanlı ordusu [Kanije](#)'yi kuşattı.

Kanije'de içinde kadın ve çocukların da bulunduğu 170 esir Türk vardı. Muhasara başlayınca Almanlar bu esirleri barut mahzeni yanına hapsedmişlerdi. Ancak Türkler, hayatlarını hiçe sayarak, mahzeni ve barut deposunu ateşlediler. Bu müthiş cesaret ve kahramanlık Kanije'nin sonunu getirdi.

Alman topları susmuştu. Bu sırada 100 topu olan 40.000 kişilik bir Alman ordusu, [Mercoeur dükü Prens Philippe Emmanuel](#) kumandasında, Kanije'ye yardıma geldi. Alman ordusu Osmanlılara saldırdı, ancak Tımarlı Sipahiler büyük bir özveri ile karşı koydular. Çok zayıat veren Alman ordusu çekilip, gitti.

22 Ekimde Kanije teslim olmaya karar verdi. Kaledeki 76 top hariç Almanlar istediklerini arabalara yükleyip götüreceklerdi. Almanlar çocuk beşiklerine, tavuk kümeslerine kadar her şeylerini alıp, Osmanlı ordusunun arasından geçip, gittiler.

Bu kesitte Osmanlı-Avusturya savaşı alınan yerler muhasebesine bakılırsa: Osmanlılar Eğri ve Kanije gibi çok önemli iki kaleyi, buna karşın o kadar önemli Estergon ve Yanık gibi iki kaleyi de Almanlar almış görülmektedirler.

Kanije alındıktan sonra Budin eyaletinden alınan bazı sancaklar ([Sigetvar](#), [Kopan](#), [Valpuva](#), [Siklos](#), Nadaj ve [Balatin](#)) ona katılarak, Kanije bir eyalet merkezi yapıldı. Kanije'ye 5.000 kişilik bir garnizon bırakıldı. Kanije'nin fethi Osmanlı topraklarında 3 gün 3 gece süren şenliklerle kutlandı.

Doğu Hint İngiliz Şirketi, 1600

Doğu Hint Şirketi Bayrağı

1600 yılında İngilizler, [Doğu Hint İngiliz Şirketini](#) kurdular.

Bilindiği gibi, Avrupa’da eskiden, her zanaat kolu teşkilatlanmıştı. Tüccar kuruluşlarının ise birbiri ile rekabeti yasaktı. Genel olarak ticarethanelere aynı aileden birkaç kişi birden sahipti. XVI. yüzyılda, yeni bir birlik şekli ortaya çıktı. Ticarethaneler tüzel kişilik kazanmaya başladılar. Yani, ortakların her birinin servetinden farklı olarak, müşterek bir mala sahip kişi gibi algılandılar. Ticarethane, adı ve amacı belli, gayri şahsi bir sermaye yapılanmasıydı. Buna İtalyanca “ragio”, Fransızca “raison sociale”, Almanca “firma” deniyordu. Bu tür şirketleşme, İngiltere’de ise “partnership” adı ile yayıldı.

Hindistan ile ticaret yapabilmek için, malı ve satışı beklemeye müsait sermaye yapısı olan, gerektiğinde malını ve şirketini silahla koruyabilen bir şirket yapılanması gerekiyordu.

İngiltere’de, XVI. Yüzyılın ortalarından sonra, saraya mensup asiller ile tacirler birlikte, hükümet himayesinde, yeni ticari şirketler kurmaya başlamışlardı. Şirket, kraldan aldığı bir fermanla, daimi ve hükmi bir kişi haline geliyordu. Ayrıca belirli bir bölgenin ticaretini yapma hakkına sadece o sahip oluyordu. Şirket, malların miktarını ve fiyatını belirlemek, gemilerin kalkışını kararlaştırmak, gerekli koruma tedbirlerini almak gibi aslında taşımaya değil müşteriye ait işleri de kendi yapıyordu. Her İngiliz, belli bir giriş ücreti karşılığında bu şirkete girebiliyordu. Bu şirketin içinde herkes kendi ticari işlemlerini kendi adına yapıyordu. İşte bu tip kurulan şirketlerden biri de Doğu Hint İngiliz Şirketi idi. Az sonra Hollanda da böyle bir şirket kuracağından biz buna İngiliz diyerek diğerinden ayırıyoruz.

İngiltere Kraliçesi Elizabeth’in hekimi [Gilbert de Colchester](#) (1540 – 1603), 1600 yılında “de Arte manetica” adlı eserini yazdı. Colchester’in manyetizma üzerine yazdıkları dönemin bilim adamlarını çok etkiledi.

[Maurice of Nassau](#) komutasındaki Datç (Netherland, Hollanda) kuvvetleri [Nieuwpoort](#) Savaşında [Archduke Albert of Austria](#) yönetimindeki İspanya kuvvetlerini yendiler.

Nieuwpoort Savaşı

1600 yılının Ekim ayında [Rudolf II, Kutsal Roma Germen İmparatoru](#) akli dengesizliğinin ilk işaretlerini vermeye başladı.

[Jacopo Peri](#)'nin hala elimizde olan operası [Euridice'nin](#) Floransa'da ilk gece temsili verildi.

1600 yılında Japonya'da [Sekigahara](#) Savaşında [Tokugawa Ieyasu](#), [Ishida Mitsunari](#)'yi yendi ve onu [Tokugawa shogunat](#) hakimiyetine soktu. Böylece [Azuchi-Momoyama periodu](#) bitti ve [Edo periodu](#) (Tokyo) başladı.

Şeybaniler de merkezi yönetim zayıfladığı için yapı bağımsız beyliklerden oluşan bir yapıya dönüştü. Bunun sonucu olarak kuzeydeki sulanabilir araziler terk edildi. Kent kültürü ortadan kalkmaya başladı. Ekonomik olarak çok zayıflayan ülke, [Buhara Hanlığı](#)nın parasını kullanmaya başladı. Bu böyle XVIII. Yüzyıl sonuna kadar sürdü.

Potosi Madenleri

Potosi

XVII. asrın başlarında Fransızlar da artık sömürge mücadelelerinin parçasıydılar. Fransızlar Kanada'da Saint Laurent'e kadar uzandılar. Güyan'da da [Cayenne](#) sömürgesini kurdular.

Hindistan'a Avrupa'dan değerli maden ve para girişi bütün XVI. Asır boyunca artarak sürmüştü.

İstanbul'da bu zamana kadar Rum Ortodoks Patrikliği kuvvetli bir olasılık ile Fatih Çarşamba'da yerleşmiş bulunuyordu. XVI. yüzyılın sonunda bugünkü Fener semtine taşınmıştı. Rum Patriği bütün Ortodokslar üzerindeydi hatta Arnavut ve Arap Ortodokslar bile ona tabiydi. Ne var ki bu kiliseyle doğan ihtilaf yüzünden de yavaş yavaş bilhassa Araplar Melkit dediğimiz Katolik kilisesine doğru yönleneceklerdir.

Peru Potosi madenlerinde çalışan yerli sayısı genel yerli sayısına bağlı olarak azalmıştı. Buna rağmen, şimdi Potosi'de 40 binden fazla işçi vardı. Yerliler Potosi'ye çalışmaya aileleri ile birlikte geliyorlardı. Yanlarında en az 8 ila 10 lama bulunuyordu. Zengin yerliler ise patates ve mısır yüklenmiş 40'dan fazla lama ile dolaşıyordu. Yerliler madende çalıştıktan sonra bir 2 ayda ev hizmeti görüyorlardı. Sonra bunlar genel olarak geldikleri yere geri dönmüyordu. Kimi ianacona olarak kalıyor, kimisi doğuya ormanlara kaçıyordu.

Marie de Medici Fransa Kraliçesi, 1600

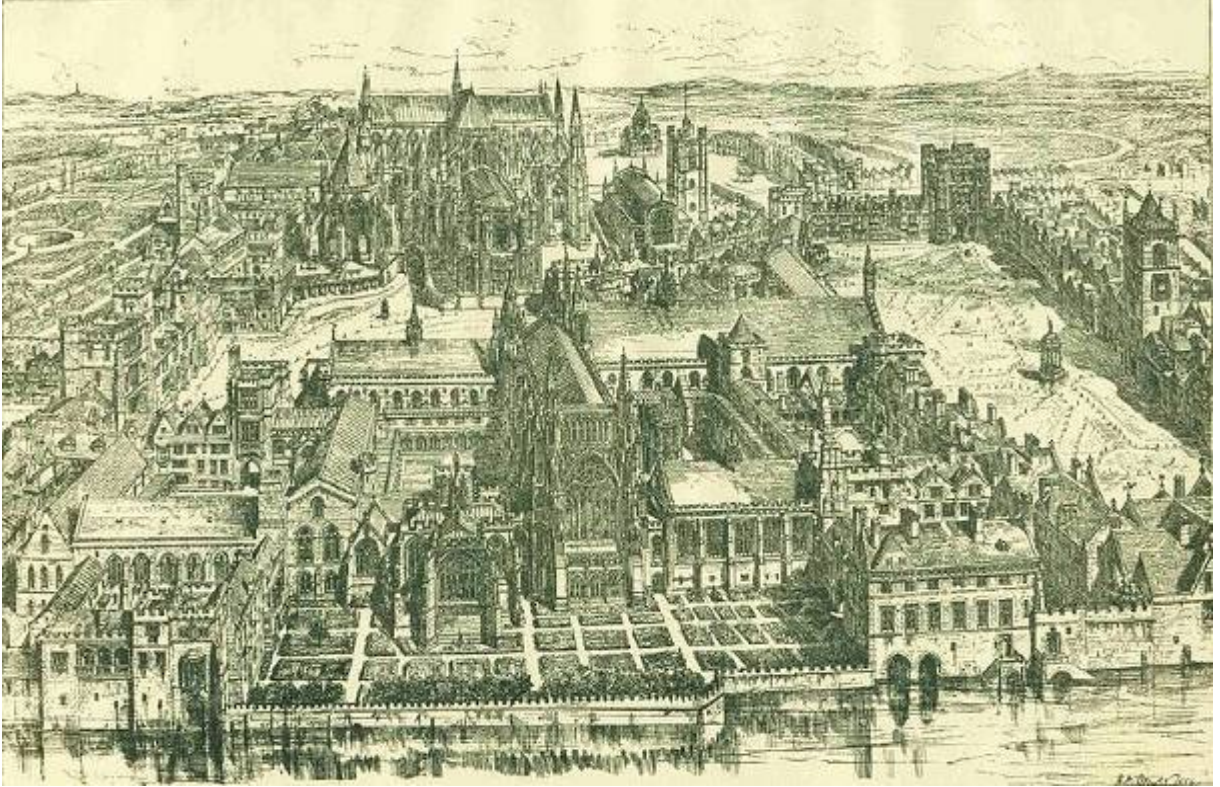
Marie de Medici

1600 yılında Fransa kralı [IV. Henry](#) ve Meşhur Banker Medici ailesinden [Marie de Medici](#) evlendiler. Marie de Medici evlenirken 600.000 altın ekü çeyiz getirmişti. Ondan sonra IV. Henry'e "en büyük Banker" denmeye başladı.

[Concino Concini](#), Pisa üniversitesinde eğitim görmüş bir İtalyan asiliydi. Marie de Medicis'nin yakın çevresine girdi. 1601 yılında, orada tanıştığı, Medicis'nin (Medici'nin) sütkardeşi [Leonora Dori](#) ile evlendi. Concino Concini, Fransa sarayında Fransız soyluları ve halk tarafından hiç sevilmedi. Bunun nedeni karakteri ve İtalyan olmasıydı.

1600 yılından itibaren Paris'te yüksek sosyete, yemek yerken çatal kullanmaya başladı. Bu adet halk içine ancak 100 yılda yayılabildi. Fransa dışındaki Avrupa ülkeleri çatalı 1700'den sonra kullanmaya başlayabildiler.

XVII. Yüzyıla Girerken Avrupa

Westminster XVI. yy

XVII. Yüzyıla girerken Avrupa'da Katolik birliği bozulmuştu. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu da hızla çöküyordu. Koşullar hızla değişiyor, ülkelerde bu koşulların peşinden koşuyordu. Batı Avrupa'da uzun zamandır hanedanlar değişiyor, hanedanların ırkı ve dini değişiyor ama yönetim şekli değişmiyordu. Halkın yaşayış tarzı ise çok uzun zamandır aynıydı.

Burjuvazinin yükselmesi, savaş teknolojisinde değişme, yeni kıtalara gitme ve oraları ele geçirme, Avrupa dışı medeniyetlerle temasın artması, ticaret yollarının değişmesi, veba, bilginin ve bilgilenmenin artması (matbaa) gibi girdilerin değişmesi ile yaşamın koşulları ve sosyal hayatın koşulları değişiyordu. İnsanlar bu yeni koşullara bilinçsiz olarak uymaya çalışıyorlardı. Koşullarda durmadan ve hızlanarak değişiyordu. Bu nedenle yeni koşullara uyum gittikçe daha karmaşık bir hal alıyordu.

İnsan, binlerce yıllık deneyimi sonucu, muhafazakar olmayı tercih eder olmuştu. Çünkü bildiği bütün değişiklikler onun iradesi dışında olmuştu. İnsan kendi kaderine sahip çıkamıyordu. O hep arkadan olup bitenlere uymaya çalışıyordu.

Ancak, XVII. asırdan başlayarak, tabii kökü daha önceki yüzyıllarda olan, insanın kendi geleceğine kendinin karar vermesi ve bunun için teşkilatlanması lüzumu anlaşılmaya başladı. Bu birden olmadı, ağır ağır oldu. İsteyerek de olmadı. İşler istemeden o yola döküldü.

Doğa karmaşıktır, İnsan da karmaşıktır, dolayısı ile değişiklikler hem çok çeşitlidir ve hem de çok karmaşıktır. Ancak insanı insan yapan şey akli olduğu için, temel değişiklik bilgide ve

bilginin dağılmasında olmuştur. Son asırlarda bilgi büyük bir hızla halk kitleleri arasında yayılmaya başlamıştı.

Bilgilenme arttıkça, insanların hayat hakkındaki fikirleri de değişmeye başlamıştır. Bu değişiklik öyle binlerce yıllık tabuları yıkacak büyüklükte olmamıştır, olamamıştır. Ama en azından müşterek yaşamlarını değiştirip, yeni bir anlayışa varmıştır. Karşılıklı hizmet ve ortak çıkarlar öne çıkmaya başlamıştır.

XVI. yüzyıldan beri, ortaya buluşlar çıkıyor, buluş sayısı arttıkça yeni buluş hızı da artıyordu. Bu kartopu örneği gibiydi. Çoğalıyor ve hızlanıyordu. Buluşların tümü insan ilişkilerini ilgilendiriyordu. Ya birbirini yok etmeyi veya hayatı kolaylaştırmayı amaçlıyorlardı. Tabii para çoktan beri tanrı olmuştu. Buluşlar da bu yeni tanrının çocuklarıydı.

Matbaa, pusula ve barut, doğudan gelen bu müthiş buluşları, Avrupa'nın beyaz adamı paraya dönüştürmenin yollarını aramış ve bulmuştu. Şimdi, dünya haberleşme ve bilgi paylaşımı açısından daha ufak, daha birleşmiş ve daha kolay ele geçirilirdi. Beyaz adam, kopyaladığı buluşları gün geçtikçe daha iyi kullanıyor. Ve onun üzerine kendi egoizmini inşa ediyordu.

XVII. yüzyıl sistemli bilim yayınlarının gelişmesine şahit olmuştur. Bu daha önce söz edilen yenilikler kadar göze çarpan bir şey değildir. Ama, çok önemli ilerlemelere gebe olan bir gelişmeydi. Bu konuda Francis Bacon'un çabaları çok önemli bir yer tutmaktadır.

XVII. yüzyılda Fransa gibi bazı ülkelerde monarşi kuvvetlenecek, İngiltere gibi bazı ülkelerde de kuvvetlenmeye çalışacaktı. Burjuvazi artık iyice kuvvetlenmiştir. Bu menfaatini ve örgütlenmeyi çok iyi bilen sınıf, yer ve koşullara bağlı olarak zaman zaman monarşinin yanında yer almış, kimi zaman ona mukavemet etmiştir. Sonuçta da her zaman aynı netice alınmamıştır. Kimi zaman kazanan kraldır. Kimi zaman ise burjuvazidir. Hatta yan yana iki ülkede bile sonuçlar çok farklıdır. Fransa'da kral tektir. Hemen yanındaki Birleşik-eyaletlerde burjuva cumhuriyeti vardır.

Yukarıda tüm özetlenenler, ortaya ülkelerin yönetimi açısından başbakanı çıkarmıştır. Katolik ülkelerde bu bir rahiptir. Başbakanlar bazen o kadar kuvvetlenir ki yaptıkları kıymetli hizmetlerle beraber, kralı da ellerinde tutarlar.

Süreç yeni bir topluma doğru gidiyordu. Bu süreç, kaçınılmaz olarak Tanrı'nın yapısını ve algılanışını da etkiledi.

Avrupa’da Hükümdarın Davranışı Değişiyor

Escorial

Avrupa’da hükümdarların yaşayış tarzı değişmeye başlamıştı. Krallar artık savaş şefleri değillerdi, ordulara kumanda etmiyorlardı. Krallığın içinde de dolaşmıyorlardı. Bir sarayları vardı ve onlar oradaydılar.

İspanya’da [II. Philippe](#) (Filip) [Escorial](#)’i yaptırmıştı. Ülkesini çalışma odasından yönetiyordu. Önüne raporlar geliyor, o da onları inceleyip, üzerine kararlarını yazıyordu. II. Philippe’den sonra gelenler, devleti idareden bile vazgeçtiler. İşleri güvendikleri birilerine bıraktılar. Bu güvenilir kişi, asildi ve Kral adına iktidarı kullanıyordu.

İspanya ekonomik olarak çöktükçe, vergileri arttırıyordu. Vergiler öyle artmıştı ki, üretici çalışmanın yararı ortadan kalktı. Köylüler kentlerini terk edip, kentlere aktılar. İşsiz köylüler, zanaatkarlar serserilik yapıyor, dilencilik yapıyor veya karınlarını doyurmak için manastırlara gidiyorlardı. Dilenci sayısının 150.000 olduğu yazıldı. Yollar boş adamlarla doluydu. Bunlar sadece dilenciler değildi. Soyluların büyük bir kısmı da karınlarını doyuramıyorlardı. Bu asiller, çalışmak yerine aç gezmeyi kabulleniyorlardı.

Fransa’da önce Kardinal [Richelieu](#), sonra [Mazarin](#) iktidarı başbakan adıyla kullandılar. İngiltere’de ise I. James ve I. Charles’ın güvendiği kişiler başbakanlık yaptılar.

Bu yeni durumda otorite bir savaş şefinin emri değildi. Devlet başkanının görevinin yetkisi içindeydi. Böylece devlet başkanı ve otorite birbirinden ayrılabilir oldu. Devlet başkanı otorite yetkisini istediği bir kimseye verebiliyordu. Buna karşı çıkış Fransa’da oldu. Büyükler, bir tek krala itaat borçlu olduklarını söyleyerek, Richelieu ve Mazarin’e karşı çıktılar.

Bu sırada Orta Avrupa’da pek çok ufak krallık veya kent devleti vardı. Otorite iyice parçalanmıştı. Almanya’da ise müşterek hükümet görünürdeydi. Aslında kent meclisleri, İmparatorun mahkemesi ve İmparatorluk sulhu vardı.

İtalya ise kent cumhuriyetleri şeklinde yönetiliyordu. Ancak, her kentte yönetim zenginlerin elindeydi.

İsviçre 13 kantondan meydana gelmiş bir konfederasyondur. Önceleri Avrupa’ya paralı asker ihraç ediyordu. Bu onun gücüydü. Sonra iki mezhebe ayrıldı ve kantonlar birbiri ile uğraştılar.

Şimdiki Hollanda’da, İmparatorluktan ayrılan 7 eyalet bir federasyon meydana getirmişlerdi. Bu eyaletlerin en güçlüsü Hollanda’ydı. Her eyaletin başında bir vali vardı. Federasyonun başında, Orange-Nassau hanedanından gelen bir prens, eyalet temsilcilerinden oluşan bir meclis ve bir de ordu genel komutanı bulunuyordu.

XV. yüzyılda bir kralın altında birleşmiş olan İskandinav devletleri ayrılmışlardı. Lutherçi devlet, Katolik Polonya’dan kurtulunca da aristokratik bir monarşi haline dönüştü. Kralla, devletin yüksek erkanından oluşan bir senato oluştu. İsveç’te 4 devlet vardı. Ve hepsinin de asillerden oluşmuş meclisleri iktidarı kral ve senato ile paylaşıyordu.

Doğu Avrupa’daki üç krallıkta, Bohemya, Macaristan ve Polonya’da yabancı asıllı krallar vardı. Bunlar asillerin iktidarını tanıyorlardı ve bu nedenle de güçsüzdüler. Macaristan aslında tamamen Osmanlıların hükmü altındaydı. Polonya’da sadece asillerden oluşan meclis ittifak ile karar verirse kral asker ve para toplayabiliyordu. Yani Kral asillerin iki dudağı arasındaydı.

Rusya’da ise Moskova prensi bütün diğer Rus prensliklerini içine alıp, eritmiş ve tek devlet olmuştu. Tatarlar ile mücadelesi sonunda bağımsızlığını da almıştı. Rurik hanedanından İvan merkezi bir devleti oturttu. Ama İvan’ın ölümünden sonra iç çatışmalar tahta Romanovlar geçene kadar yatışmayacaktı.

Krallar kararlarını güvendikleri kişilerin görüşlerini alarak vermek temayülündeydiler. Aynı kişiler, bir yandan da hükümetin gizli yazılarını da yazıyorlardı. İşleri nedeniyle de tüm işlerin gidişinden haberdardılar. Bunlar önce İspanya’da “ Devlet Sekreteri “ adını aldılar. Bundan sonra bu unvan bakanlar için kullanılır oldu. Meclisler sadece şekil olarak danışma görevi yapıyorlardı. Ancak bazı ülkelerde örneğin Rusya’da büyük derebeylerinden oluşan Boyarlar Meclisi (Duma) gibi zaman zaman etkin olabilen meclisler vardı.

Avrupa’da Adalet Mekanizması

Batı Avrupa’da karasında polisle, yargı bir bütündü. Nerede ise bütün ülkelerde, Ceza ve hukuk davalarına bakan yargıçlar, hukuk tahsili yapmış meslekten kişilerdi.

İngiltere de ise eskiden gelen adet devam ediyordu. Davalar, hukuk tahsili almamış ve yaptıkları iş için para da almayan eşraf veya erkana götürülüyordu. 1580 yılında bu sulh yargıçlarının sayısı 1738 idi. Bunlar sulh ve sükun için bütün tedbirleri almakla yükümlüydüler. Bu sulh yargıçları davaları çok çabuk sonuçlandırıyorlardı. Ayrıca bunların alt tabakadan insanların ceza davalarına bakıp, ölüme mahkum ettikleri bile vaki idi. Bir de kralın gezici bir mahkemesi vardı ki bu genelde ceza davaları ile toplumun üst seviyesinin

davalarına bakıyordu. Bu gezici mahkemeye, hali vakti yerinde olup, olayları bilecek konumda olan, on iki kişiden meydana gelen bir jüri yardım ediyordu.

Polonya ve Macaristan'da yargıçları, o bölgenin bütün asillerinin katıldığı bir meclis seçiyordu.

Avrupa'da hukuk sisteminin bir görevi de hükümeti siyasi rakiplerinden kurtarmaktı. Bu durumda, işleri kolaylaştıracak şekilde olağan üstü mahkemeler kuruluyordu. İngiltere de bu "Yıldızlı Oda " da toplanan hükümet meclisiydi (Privy Council). Fransa'da bu işi, hükümet tarafından seçilen özel komisyonlar görüyordu. İspanya ve Almanya'da benzer sistemler vardı.

Zaman ilerledikçe, hükümetler, olayları özellikleri bakımından birbirinden ayırarak, bunları ayrı memurlara vermeye başladılar. Savaş ve eşkıyalık olayları için ayrı mahkemeler kuruldu.

Yukarıda anlatılanlara bakıp, dönemde bir adalet, hak ve hukuk olduğu sanılmamalıdır. İnsanları sadece öldürmekle yetinilmemekte, onları işkence altında, acıdan delirerek, mümkün olduğu kadar çok yaşatmaya çalışılmaktadır. İşkence yöntemleri ve yapılanlar inanılmazdır. Bu yapılanlara bakıp, insan olduğuna utanmamak ve insan olduğundan hicap duymamak mümkün değildir.

Tarih okumak isteyen kişinin mutlaka önce yapılan işkenceler hakkında bilgi sahibi olması gerekir. İnternette işkence yazıp, işkence aletlerini gözünüzle görmek ve tarihte öldürüldü deyince, bu aletleri hatırlamak gerekmektedir.

" Dönem acımasızdı ", herkes böyleydi " demek de bir şey ifade etmemektedir. İnsanın insana bu yaptıklarını gördükten ve bildikten sonra, mevcut dinlerin ne işe yaradığını anlamak mümkün değildir. Acaba, insana bu acımasızlığı ve ahlaksızlığı ne vermekte, desteklemekte ve arkasında durmaktadır. Bizce bunun nedeni dindir. Bir din değil bütün dinlerdir.

XVII. yüzyılda Osmanlıda genel durum

Osmanlı İmparatorluğunda Bursa’da ipek, Selanik’te çuha sanayi gittikçe geriliyordu. İmparatorlukta genel bir talep düşüşü vardı. Bu sırada rekabet nedeni ile ipek ve çuha hammaddeleri pahalıyordu. İran savaşı, Safevilerle olan problemler ve İngiliz tüccarların rekabeti nedeniyle, İran’dan ipek ipliği yeteri miktarda ve uygun fiyata gelemiyordu. Maliyetler yükselirken, satış fiyatları yükseleliyordu. Sonuç esnafın kar payı gittikçe küçülüyordu.

İngiliz tüccarlar İran ipeğini Avrupa’ya taşımak için gelmişlerdi. Gelirken yanlarında İngilizlerin bol miktarda üretilen yünlü kumaşını getiriyorlardı. Bu düşük fiyata satılan kumaşlar yerli üretimi köstekliyordu.

Celali isyanları ve bunu takip eden köylülerin köylerini boşaltması tarım üretimini düşürmüştü. Tarım ürünlerindeki rekolte düşüşünün sebepleri arasında, Celali isyanları yanında nüfus artışı, epey bir dönem iklimin üretime uygun koşulları sağlayamaması, kıtlık, köylünün önediği verginin veya üretimden verdiği payın artması, bozulmakta olan dirlik sisteminin sonucu ortaya çıkan keyfi davranışlar, hala göçebelik anılarını içinde taşıyan yerleşiklerin silahı bulunca köylü olmak yerine sekban ve leventliği tercih etmeleri gelmekteydi. Yukarıda sayılan sebeplerin biri değil hepsi birden söz konusuydu. Bu sebepler, birbirinden çıkmış, birbirini tetiklemişti. Sonuç sanki başka türlü olamazmış gibi kırsal kesimin Anadolu’da tepetaklak olmasıydı.

Köyden kentlere göç başlamıştı. Göçü en fazla İstanbul ve İzmir kentleri alıyordu. İzmir birden bire mantar gibi büyümeye başlamıştı. O sadece Anadolu’dan değil Rumeli’nden bile göç çekiyordu. İstanbul’un ise “ taşı toprağı altın “ dı.

Tımar sistemi çökerken, eyalet yöneticileri ihtiyaçları olan silahlı güçleri sekbanlardan temin ediyorlardı. Bunun sonucu askere olan talep artıyordu. Ancak bu askerlik sürekli değildi. Paşa değişince, kapı halkı işsiz kalıyordu veya kendine yeni bir kapı arıyordu. Bu olgu silahlı askerlerin bir kısmını eşkıyalığa itiyordu. Sistem, köyde tarım yapacak nüfusu önce asker yapıyor oradan da eşkıyalığa itiyordu. Bu kaynak Celali isyanlarını sürekli besliyordu. Köylüleri ise koruyan kalmamıştı. Onlar da bir nevi milis güçleri oluşturarak kendilerini korumaya başladılar.

Bütün bu kargaşa içinde tarımsal üretimin düşmesinden başka bir sonuç olamazdı.

Osmanlı giyiminden örnek

Daha önce avarız vergisi için anlatılanlar eyaletlerde kendi sekban veya sarıca birlikleri için beylerbeylerce toplanılan vergilere de uygulandı. Başlangıçta bu vergiler yasa dışıydı, kaçaktı. Ancak sonradan devlet tarafından “ İmdat-ı Seferiye “ adı altında yasallaştı.

İmparatorluğun pek çok eyaletinde vali (beylerbeyi) veya yönetici hanedanlar oluşmuştu. Buralarda artık yönetim bu ailelerden gelenlere veriliyordu. Dışarıdan yapılan atamaları, bu ailelerin etkisindeki eyaletler kabul etmiyor veya görevini yapmasını engelliyordu. Osmanlı Divanı genel olarak bu hanedanlarla iyi geçindi. Yöneticileri onlardan atadı. Onlarda aldıkları özerklikten memnundular. Ne merkezden ayrılmayı düşündüler, ne de merkeze ciddi sorunlar doğurdular. Vergilerini zamanında verip, istendiğinde silahlı kuvvetlerini İmparatorluk emrine verdiler veya kendileri serdar oldular.

Mısır’da da bütün önemli üst yönetim Memluktardan seçiliyordu. Defterdar, Hac komutanı, sefer komutanı, İstanbul’a yollanan vergiye eşlik eden emir, iktidar boşluğunu dolduran Kaimi Makam hep Memlukluydu.

Osmanlı giyiminden bir diğer örnek

Mısır'a yollanan valilerin (beylerbeyi) otoritesi XVI. Yüzyılın sonundan önce gerilemeye başlamıştı.

Mısır'da 1604 isyanından sonra yollanan Öküz Mehmet Paşa Memluk Beylerine karşı ciddi tedbirler aldı. Pek çok Memluk idam edildi. Bu şiddetli eylemlerinden dolayı kendisine “ Kul Kıran “ lakabı takıldı.

Osmanlı Sanatında durum

Bismillah

Yavuz Sultan Selim ile canlanan ve Kanuni döneminde iyice gelişen seramik, Pazar daralması sonucu sönmeye başlamıştı. İşçilik kabalaştı. XVII. yüzyılda, seramik imalathanelerindeki üretim düzeyi kalite ve miktar olarak ortalamanın altına düştü.

Müslümanların geleneksel sanatı olan [Hat sanatı](#)nda, Osmanlılar olağanüstü bir başarı göstermişlerdi. Osmanlı ülkesinde herkes güzel yazı yazanlara büyük sanatçılar gibi bakıyordu. Bunu Avrupa’da resamlara gösterilen ilgiye benzetebiliriz.

Hat sanatının en güzel örnekleri Kuran yazımında ve Cami duvarlarında görülüyordu.

Büyük Hat ustalarından [Şeyh Hamdullah](#), [Ahmet Karahisari](#), Hafız Osman sayılmalıdır. Bunlar unutulmaz ustalardır.

Baba Nakkaş'tan süsleme

Minyatür sanatı da Osmanlı döneminin en önemli sanatlarından biridir. Osmanlı sanatçıları resim yapamamayı minyatür yapmakla karşılamaya çalışmışlardır. Ancak Osmanlı minyatürü İran minyatürünün etkisi altındadır. XVI. Ve XVII. yüzyıllarda [Baba Nakkaş](#), [Nigari](#), Hüseyin Bali gibi ustaların minyatürleri birer şaheserlerdir.

Bütün sanat dalları ve edebiyat da Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra önce bir olanı muhafaza sürecine ve daha sonra da gerileme dönemine girmişlerdir. Tabii bu siyasi ve iktisadi açıdan İmparatorluğun zayıflaması ile çıkmaktadır.

Kültürün gelişmesi açısından “ bilim ve sanat koruyuculuğunun “ çok önemli olduğu bir zamanda, siyasi karışıklıklar, servetlere el koymalar, zenginlerin azalışı bunu engellemiştir. Din ve dogmatik düşünce ağır basıp, halkın ilgisi de bu konularda yoğunlaşınca, kültürlü denilen kişilerin sanata olan ilgisi de azalmıştır. İlgisiz ve desteksiz kalan sanatta gittikçe yetenekli kişilerin çıkma olasılığı azaldı, sanat araştırmaları durdu, başarının yolları tılandı.

Bu düşüş edebiyatta da kendini gösterecektir. Böyle bilim, sanat ve kültürü üremeyen bir ülkenin tabii kendine olan güveni de sarsılır. Bu sarsıntı, bir zaman sonra bilimde, sanatta ve kültürde çok ileri gitmiş olan Batı Avrupa’ya hayranlık duyulmasına yol açacaktır.

Edebiyat’ta Baki’ye ilave [Atai](#) ve [Nefi](#) yaşamıştı.

18. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar

- . Adontz N., Histoir de l'Armenie, Paris 1946
- . Armstrong Karen, Tanrı'nın Tarihi, Ayranç
- . Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, 2, 3 Görsel yayınlar
- . Benz, Ernst. The Eastern Orthodox Church. Aldine Transaction 1963
- . Bowker J., The Religious Imagination and the Sense of the God, Oxford, 1978
- . Bowker J., Problems of Suffering in Religions of the World, Cambridge, 1970
- . Blunder Caroline, Evlin Mark, Çin, İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi
- . Buru, John Bagnall. History of the Later Roman Empire. Macmillan & Co.1923
- . Campbell Joseph, Tanrının Maskeleri, İmge
- . Challaye Felicien, Dinler Tarihi, Varlık yayınları
- . Clough Shepard B., Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları,
- . Cogido, Osmanlı Özel Sayısı, Yapı kredi Yayınları
- . Colin A Ronan, Bilim tarihi, Tübitak
- . Çin dünyası, iletişim yayınları
- . De Hartog, Leo. Genghis Khan: Conqueror of the World. London: I.B. Tauris & Co. Ltd.. 1988
- . Diamond Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik, TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları
- . Dimirti Kantemir, Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş ve çöküşü, Cumhuriyet Kitap Kulübü,1998
- . Eberhard Wolfram, Çin Tarihi, Türk Tarih kurumu, Ankara 1995
- . Encyclopedia of Homosexuality ilgili bölümler
- . Encyclopaedia Britannica.
- . Encyclopedia Mythica
- . Encyclopaedia Britannica Online. Encyclopaedia Britannica, Inc.

- . Encyclopaedia of Islam Online. Ed. P.J. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Brill Academic Publishers
- . Encyclopedia of Islam and the Muslim World. Ed. Richard C. Martin. New York: Macmillan 2004
- . Erdoğan Aydın, Aleviliği Ne Yapmalı, Nokta Kitap, 2005
- . Esposito, John. The Oxford Dictionary of Islam. Oxford University Press 2003
- . Farale, Dominique. La Russie et les Turco-Mongols: 15 siècles de guerre. Paris: Economica. 2007
- . Gaarder Jostein, Sofî'nin dünyası, Pan yayıncılık,
- . Gölpınarlı Abdülbaki, 100 soruda Türkiye'de mezhepler ve tarikatlar, gerçek yayınevi. 1969
- . Hançerlioğlu Orhan, Düşünce Tarihi,
- . Hançerlioğlu Orhan, Felsefe sözlüğü, Varlık yayınları.
- . Hançerlioğlu Orhan, Özgürlük düşüncesi, Varlık yayınları.
- . İncelik Halil, Devlet-i Aliyye cilt 1, Türkiye İş Bankası 2009
- . İncelik Halil, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren yayın evi, İst. 2000,
- . İslam dünyası, iletişim yayınları
- . James William, The Varieties of Religious Experience, New York 1982
- . Jewish Encyclopedia, New York, 1901
- . Lewis, Bernard. Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East. Open Court 1993
- . Leroux Gabriel, Eski Akdeniz ve Yakın Doğu uygarlıkları, Varlık yayınları
- . Mantran Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Adam Yayınları, 1992
- . Metin Kunt, Suraiya Faroqhi, Hüseyin Yurtaydın, Ayla Ödekan, Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti 1300 - 1600. Cem yayınları, 1995 Cilt 2
- . Ortaylı İlber, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan 2000
- . Ortaylı İlber, Gelenekten Geleceğe, Ufuk Kitapları, 2001
- . Önder Ali Tayyar, Türkiye'nin etnik yapısı, Fark yayınları 2007
- . Öztuna T. Yılmaz, Türkiye Tarihi, Hayat kitapları

- . Portekiz tapınakçı kralları, http://www.masonluk.net/tapinakcilar_masonlar_12.html, Masonluk
- . Ratchnevsky, Paul. Genghis Khan: His Life and Legacy tr. & ed. Thomas Nivison Haining. Oxford, UK 1992; Cambridge, Mass., USA: B. Blackwell. 1991
- . Roux Jean - Paul, La religion des turcs et des mongols, Payot et Rivages, 1984
- . Roux Jean-Paul, Türklerin Tarihi, Kabalcı 2007
- . Seignobos Charles, Mukayeseli Avrupa tarihi, Varlık
- . Sencer Oya, Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi,
- . Sevin Veli, Anadolu Uygarlıkları, Görsel yayınlar
- . Shepard B. Clough, Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları,
- . Tanilli Server, Yüzyılların gerçeği ve mirası, Adam yayınlar
- . Tülay Reyhanlı, İngiliz gezginlerine göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582–1599), Kültür ve turizm Bakanlığı yayınları 1983,
- . Wells H.G., Kısa dünya tarihi, Varlık yayınları
- . Zeldin Theodore, İnsanlığın Mahrem Tarihi, Ayrıntı Yayınları 1999
- . en.wikipedia.org
- . <http://www.dunyadinleri.com>